ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
2 (53)' 2014

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ,
доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ,
доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Іван ЗЯЗЮН,
доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА,
доктор педагогічних наук, доцент, проректор з міжнародних зв'язків Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНІКОВА,
доктор педагогічних наук, професор, перший заступник директора з науково-дослідницької діяльності Інституту вищої освіти НАПН України

Галина КОЗЛАКОВА,
доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології природничої й інженерної освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА,
доктор філософії, професор педагогічного університету, ректор університету Матея Бела (Словацька Республіка)

ISSN 2078–1016

Костянтин КОРСАК,
доктор філософських наук, професор, завідувач відділу теорії та методології природничої й інженерної освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Наталія КОЧУБЕЙ,
доктор філософських наук, доцент, професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова *(заступник головного редактора)*

Василь КРЕМЕНЬ,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ,
професор, декан факультету педагогічного менеджменту університету Хаджеттепе (Туреччина)

Володимир ЛУГОВИЙ,
доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України *(перший заступник головного редактора)*

Василь МАЙБОРОДА,
доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Ганна ОНКОВИЧ,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України *(заступник головного редактора)*

Ірина ПРЕДБОРСЬКА,
доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Віктор РЯБОВ,
доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Російської академії освіти, президент державного бюджетного освітнього закладу міста Москви «Московський міський педагогічний університет» (Росія)

Зореслав САМЧУК,
доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України

Ірина СТЕПАНЕНКО,
доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Михайло СТЕПКО,
кандидат фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА,
доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Олександр ФЕДОРОВ,
доктор педагогічних наук, професор, президент Російської асоціації кіноосвіти та медіапедагогіки (Росія)

Ольга ЯРОШЕНКО,
доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогіки і психології вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Відповідальний секретар

Анна МОРОЗОВА

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: 286-68-04, 286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: **wou@ukr.net**

Схвалено рішенням вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України, протокол № 5/5 від 26.05.2014.

© «Вища освіта України», 2014
© «Педагогічна преса», 2014
© Інститут вищої освіти НАПН України, 2014

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО,
Педагогіка миру: актуальність теорії та практики **5**

АКТУАЛЬНА ТЕМА

Володимир ЛУГОВИЙ, Олена СЛЮСАРЕНКО, Жанна ТАЛАНОВА
Стратифікація та стійкість «орбіт» топ-закладів вищої освіти у світі **13**

ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД

Анатолій ВАСИЛЬЄВ, **Сергій ШКАРЛЕТ**
Інноваційні аспекти ІТ-підготовки та підвищення кваліфікації фахівців:
досвід українських університетів **21**

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Вільям КОВАЛЕНКО
Дидактологістика у вищій школі: критерії та стандарти текстовізованого розуму **28**
Володимир МОРОЗОВ
Філософія впровадження інновацій у педагогічний процес **36**

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Костянтин КОРСАК, Юрій КОРСАК
Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти **42**
Дмитро КАСЬЯНОВ
Філософські засади осягнення сучасних нанотехнологій **49**
Максим КАРПАШ, Євстахій КРИЖАНІВСЬКИЙ, Олег КАРПАШ
Вища інженерна освіта в умовах сталого розвитку суспільства **55**

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Сергій ПОДЛЄСНИЙ, Олександр ПЕРІГ
Інноваційна модель підготовки інженерних кадрів **61**
Ярослава КУЛЬБАШНА
Формування професійної компетентності майбутніх фахівців
у галузі стоматології: міжнародний аспект **67**

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Олександр ФЕДОРОВ
Синтез теології та медіаосвіти: російський стан справ **74**
Ганна ОНКОВИЧ
Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі **80**
Мирослав БАК
Основні суперечності інформаційного простору освіти в сучасній Україні
та шляхи їх подолання **88**
Валентина ШУЛЬГА, Ірина СІКОРСЬКА
Особливості ієрархії цінностей польських та українських студентів **94**

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Шолпан КАЛАНОВА, Мейргуль АЛПИСБАЄВА
Участь студентів у процедурі забезпечення якості вищої освіти: досвід Європи та Казахстану **102**

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Наталія СІНЕЛЬНІКОВА
Формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи (ІІ половина ХХ ст.) **108**

ІНФОРМАЦІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Ольга ІВАНОВА
ХІІ Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку сучасної освіти: теорія, методологія, практика» **113**

Реферативный обзор статей номера **116**
Abstracting Review of Journal Articles **121**
Contents **126**
До уваги авторів **127**

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 26 січня 2011 р. № 1–05/1 внесено до Переліку
видань, де можуть друкуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
педагогічних і філософських наук**

Віктор АНДРУЩЕНКО
доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, цінності, миролюбство, освіта, культура, виховання.

УДК 37.034+37.035.1

ПЕДАГОГІКА МИРУ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

© Андрущенко В., 2014

Аналізується актуальність цінності миру та миролюбства, формування цих якостей засобами навчання та виховання; автор стверджує, що базовими установками щодо змістовної організації цього процесу є ідея І. Канта про «вічний мир» та А. Швейцера «благоговіння перед життям»; підкреслено, що у філософсько-освітній літературі сформульовані основні принципи та напрями виховання миролюбства, однак на перешкоді їх утілення в конкретну виховну практику стоять, насамперед, традиції авторитарної, суб'єкт-об'єктної педагогіки, яка в основі своїй встановлює статусне розшарування між різними суб'єктами навчально-виховного процесу, що не сприяє вихованню толерантного ставлення до іншого; сучасна європейська практика виховання миролюбства і толерантності ґрунтується виключно на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній парадигмі виховання, яка ставить у центр будь-якого педагогічного процесу розвиток комунікативно-екзистенціального потенціалу дитини як людини та особистості – найвищої суспільної цінності.

роблема війни і миру є проблемою, над якою розмірковують і яку намагаються розв'язати коли б чи не кожне покоління інтелектуалів, політиків, державотворців і простих громадян упродовж видимої нам всесвітньої історії людства. Можливо, очевидною відповіддю на неї є визнання миру і миролюбства ключовими загальнолюдськими цінностями, що стверджують пріоритет гуманістичного світогляду. Однак і на початку XXI століття карта світу вкрита безліччю локальних конфліктів, громадянських воєн, збройно-політичних протистоянь, притлумлених конфліктів тощо. Актуальним подібне є й для України. Агресія з боку «північного сусіда» виходить за межі раціонального світорозуміння. Здавалося б, військові зіткнення двох народів, які ще донедавна називали себе «братами», є явищем неможливим. Проте реальність невблаганна. Окупація Криму й присутність російських військ у південно-східних районах України потребують переосмислення проблеми війни і миру в контексті нових вітчизняних і світових реалій, своєрідного «перезавантаження світогляду миролюбства», новітнього усвідомлення життєдайного сенсу цінності миру, виховання установки на мир (формування миролюбства як єдино правильної парадигми життєоблаштування народу у світовому просторі) є завданням актуальним і невідкладним. До його розв'язання мають бути залучені економічні, політичні й соціокультурні ресурси. Особливе навантаження при цьому покладається на освіту. Миролюбство, прагнення до мирного співіснування з іншими людьми, народами і культурами, здатність до безконфліктного вирішення всілякого роду суперечностей є ознаками і характеристиками людини, які необхідно набувати в процесі планомірного виховання і навчання. Відповідно одним з головних завдань освіти всіх країн сучасного світу є виховання миролюбної людини, члена суспільства, локального і глобального, який прагне і вміє себе самореалізовувати без суперечностей з іншими. Любити мир, поважати мир, сприяти утвердженню мирного способу життя, розв'язанню будь-яких суперечностей мирним способом є основними характеристиками миролюбства як принципу поведінки і водночас принципом і програмою виховання мільйонів людей різних країн і культур європейського світу. На сьогодні в Європі та в багатьох інших регіонах світу склалося глибоке переконання у тому, що виховання миролюбства, гуманізму і толерантності є найважливішими пріоритетами діяльності національних систем освіти. Враховуючи це, в рамках сучасної реформи української освіти необхідно актуалізувати проблематику формування миролюбства засобами навчання і виховання.

Досить помітною і розповсюдженою нині є думка про те, що людина, в принципі, не здатна до мирного співіснування із собі подібними. Думаю, вона передчасна. Філософи всіх часів завжди намагалися відшукати такі сутнісні виміри людини і культури, які б свідчили про постійний рух людської цивілізації до встановлення і ствердження миру і злагоди. Віра в те, що колись завдяки духовно-інтелектуальному і морально-вольовому розвитку сформується дійсно миролюбна людина, а цивілізація досягне стану всезагального миру, постійно збуджує філософів шукати теоретичне обґрунтування такій можливості. Достатньо звернутися до таких видатних філософських парадигм, як ідея загального миру Іммануїла Канта та концепція благоговіння перед життям Альберта Швейцера, щоб переконатись у можливостях людства у своєму історичному розвиткові дійти до стану миролюбної взаємодії між різними народами, націями та громадянськими спільностями. Очевидно, ці установки мають бути опорними й ключовими в процесі побудови педагогіки миру, людинолюбства і співробітництва, яка зможе протистояти педагогіці агресії, війни, ненависті і розбрату.

Видатний мислитель епохи європейського Просвітництва І. Кант щиро вірив у те, що війна, конфлікт, насильство – всього-на-всього породження стану недосконалості людського роду, природа якого полягає все ж таки в поступовому русі до стану всезагального миру, який буде вста-

новлено на основі раціонального та добровільного прийняття абсолютною більшістю людей морального категоричного імперативу як закону, що визначає будь-які способи людської діяльності. За І. Кантом, природа має чіткий замисел відносно людини, який полягає в тому, що розумне і добровільне усвідомлення сили категоричного імперативу як закону призведе неодмінно до всесвітньої федерації народів, що об'єднаються на принципі миролюбства, але цей шлях довгий і вимагає гіркого досвіду воєн, конфліктів, конфронтацій через первинну недосконаліть людського розуму. «Оскільки розум діє не інстинктивно, то він вимагає досвідів, вправ та навчання, інакше він не може просуватися вперед. Короткість індивідуального життя не дозволяє реалізувати все це у всій повноті; це доступно лише роду. Лише стосовно нього можна сформулювати мету, яка була б і практичним принципом: довести всі зародки нашого знання в людському роді до того ступеня розвитку, яка б достатньо відповідала «замислу природи» про людину. І знову ж, які наслідки цього положення в плані можливої політики та економіки? Принаймні кантівському принципу не можна закинути ні індивідуалізм, ні його заперечення, оскільки природні задатки роду не можуть розвиватися поза і всупереч волі окремих індивідів. Звідси розумна політика та економіка мають рахуватися з самою ідеєю людини, у якій указаний момент має бути метою їх прагнень. Але політика, грубо кажучи, стурбована владою, а економіка – прибутком; отже, чи реалістична подібна орієнтація? Але якщо влада і прибуток стають самоціллю, людина перетворюється на засіб; людина механізується» [8, с. 97–98]. Таким чином, ідея всесвітнього миру невіддільна у І. Канта від ідеї раціонального і добровільного усвідомлення абсолютної цінності людини, людини як мети, і ні в якому випадку не засобу. Саме в цьому полягає просвітницька і гуманістична сила кантівської ідеї загального миру, яка об'єднує в своїй смисловій структурі загальнородові та індивідуальні ознаки людини, її розумові та вольові якості, на основі яких можуть бути осмислені такі абстрактні феномени, як моральний категоричний імператив та абсолютна цінність кожної людини.

Великий гуманістичний імпульс для всього подальшого розвитку європейського типу мислення несла ідея І. Канта про те, що саме природною властивістю людського роду є закономірний рух у бік підвищення миролюбності, заснований на добровільному розумовому вдосконаленні людини. Громадсько-формуючий закон, категоричний моральний імператив, енергетично спрямований завдяки добрій волі людини на його реалізацію у сфері суспільної буттєвості, є необхідним сценарієм поступового природного шляху людства до встановлення загального миру. «Проблема створення довершеного громадянського устрою залежить від проблеми встановлення законовідповідних зовнішніх відносин між державами і без рішення цієї останньої не може бути вирішеною. Який сенс добиватися законовідповідного громадянського устрою для окремих людей, тобто створення суспільного організму? Та ж нетовариськість, яка змушувала людей об'єднуватися, знову ж таки служить причиною того, що кожен суспільний організм у зовнішніх зносинах, тобто як держава відносно інших держав, користується повною свободою. Відповідно, держави мають чекати одна від одної таких же несправедливостей, як ті, які утискали окремих людей і змушували їх вступати в законовідповідний громадянський стан. Природа, таким чином, знову використала неуживчивість людей, навіть великих суспільств та державних організмів цього роду істот як засіб для того, щоб у неминучому антагонізмі між ними знайти стан спокою та безпеки; іншими словами, вона через війни та ніколи не зменшувану підготовку до них, що вимагає надзвичайної напруги, через лиха, які через це мусять навіть у мирний час відчуватися всередині кожної держави, спонукає спочатку до недосконалих спроб, але, зрештою, після багатьох спустошень, руйнувань і навіть повного внутрішнього виснаження сил до того, що розум міг би підказати їм і без настільки сумного досвіду, а саме вийти зі стану диких, що не знає законів, і вступити в союз народів, де кожна, на-

віть найменша держава могла б очікувати власну безпеку і права не від своїх власних сил чи власного справедливого судження, а виключно від такого великого союзу народів, від об'єднаної могутності та від вирішення відповідно до законів об'єднаної волі» [5, с. 14–15]. Завважимо, що сучасна система міжнародної безпеки та мирного співіснування народів і держав багато в чому відтворює кантівську модель, засновуючись на принципах колективної безпеки, а не нарощення збройної сили і захисної могутності кожної держави. Сьогодні ми ще не маємо омріяної І. Кантом спільної волі всіх народів, однак багато сучасних конфліктів подолані чи притлумлені саме завдяки колективним домовленостям між різними державами або в рамках міжнародних організацій, зокрема ООН.

Ідея загального миру І. Канта, його глибока віра в те, що війни і конфлікти є неприродним станом людства, який, зрештою, буде закономірно подоланий, створили надзвичайно оптимістично-гуманістичну парадигму теоретичного осмислення проблеми війни і миру та морально-аксіологічної її оцінки. Гуманізм її полягає, зокрема, і в тому, що І. Кант зводить досягнення «вічного миру» в статус еволюційної закономірності розвитку людської цивілізації. За умов побудови громадянського суспільства, у якому добровільна реалізація категоричного морального імперативу домінуватиме як соціально-реалізаційний принцип, а «еволюція загальної історії людства у всесвітньо-громадянському вимірі», згідно з І. Кантом, має привести до принципово нового світового порядку – до «вічного миру», що постає як ідеал суспільного життя. Філософ не приймав війну, революцію, міжнаціональні та міждержавні конфлікти. На його думку, війна – це пряме й безпосереднє порушення оцінки людини як самоцілі. «Ніякої війни бути не повинно», – підкреслював І. Кант. Досягнення ж вічного миру не є простою справою. До миру можна прийти лише через створення відповідних умов – через організацію «федерації» всіх народів планети, які зберігають в її (федерації) лоні свою свободу та політичну незалежність. Зазначена федерація, згідно з І. Кантом, не повинна бути «державою народів». Вона має утворитися як «союз народів» на засадах міждержавних домовленостей, невтручання у внутрішні справи суверенних держав, розвитку торговельних та культурних відносин тощо. Таким чином, ідея загального миру, союзу народів І. Канта є одним з найґрунтовніших та гуманістично орієнтованих парадигмально-теоретичних конструктів, спрямованих на концептуальне вирішення проблематики миру і миролюбства як політичної, соціальної і моральної цінності для людства. Кантівська теорія загального миру стала своєрідним інтегральним моментом у загальнолюдському осмисленні питання війни і миру, об'єднавши попередні гуманістичні здобутки в цьому питанні та створивши могутній миролюбний імперативний імпульс для подальшого осмислення цієї проблематики наступними поколіннями.

Важливо, з нашої точки зору, виділити й альтернативні Кантовому баченню шляхи досягнення мирної спільності людей парадигмальні позиції, що з'являються у XIX та XX століттях, коли соціальна філософія піднімає проблематику миролюбства на рівень світоглядної фундаментальності. Так, наприклад, видатний російський гуманіст Семен Франк, висуваючи альтернативну кантівській позицію моральнісного підґрунтя соціальної дійсності, відзначав, що «суттєвою помилкою етики Канта (яка відтворювала основний мотив античної стоїчної етики) є саме те, що моральність вона мислить у формі закону («категоричного імперативу») і фактично зливає з природним правом» [10, с. 83]. Законності моралі в духовному розвитку суспільства С. Франк протиставляє її благодатність, що виявляється у «первинному відношенні сутнісно-благодатного життя і життя за законом» [10, с. 85], де перша форма життєтворчості є духовно-особистісна, а друга – об'єктивно тяжіюча. Саме сутнісно-благодатне наповнення соціального життя робить і його законно-об'єктивний вимір спрямованим до миролюбства і толерантності. На противагу І. Канту С. Франк стверджує первинність духовної благодаті особистості, а не раціональної природ-

ної закономірності, що виливається в іншу форму гуманістичного розуміння миролюбства. Таке його розуміння значною мірою впливає на сучасне усвідомлення відповідальності кожної людини за загальносвітовий порядок, що стало визначальною світоглядно-концептуальною основою екзистенціально-антропологічного розуміння культурно-цивілізаційного розвитку людства.

У контексті благодатності, благоговіння та особистісної відповідальності розглядає проблему миру і миролюбства і А. Швейцер, чия філософська позиція відповідальнісного ставлення до загальносвітових проблем була підтверджена і його саможертовною діяльністю на благо встановлення гуманістичних ідеалів в усьому світі. А. Швейцер висував на перший план проблему подолання ілюзорно-абстрактної етики, яка, на його думку, виводить людину за межі відповідального і благоговійного ставлення до кожного конкретного власного вчинку, дії, думки чи помислу. «Етика благоговіння перед життям дає нам в руки зброю проти ілюзорної етики та ілюзорних ідеалів. Але силу для здійснення цієї етики ми отримуємо лише тоді, коли ми – кожний у своєму житті – дотримуємося принципів гуманності. Тільки тоді, коли більшість людей у своїх думках і вчинках будуть постійно змушувати гуманність полемізувати з дійсністю, гуманність перестануть вважати сентиментальною ідеєю, і вона стане тим, чим вона має бути, – основою переконань людини і суспільства» [11, с. 229]. Таким чином, концепція благоговіння перед життям А. Швейцера звертається до кожної людини з метою переконати її у необхідності відчути особистісну відповідальність і докласти духовно-практичних зусиль задля встановлення миролюбних відносин навколо кожного з нас і в світі в цілому.

Таким чином, розглянувши на прикладі концептуально-теоретичного осмислення проблеми миру і миролюбства як політичної, соціальної і духовно-моральнісної цінності для людства і людини такими видатними філософами, як І. Кант, С. Франк, К. Ясперс, А. Швейцер, можемо стверджувати наявність глибинного та розмаїтого парадигмального фундаменту світоглядно-філософського аналізу даної проблематики. Спираючись на цей концептуально-теоретичний базис, деталізуємо проблематику формування миролюбства засобами освіти як основи формування європейської людини, адже сьогодні стає дедалі більш очевидним твердження про те, що «в умовах сучасного суспільства виховання дітей у дусі миролюбства є актуальною педагогічною та соціальною проблемою» [7, с. 144]. Враховуючи це, вважаємо за необхідне здійснити концептуально-теоретичне обґрунтування нерозривного взаємозв'язку формування миролюбної свідомості особистості і суспільства із цінностями та телеологією гуманістично-інноваційної, особистісно-орієнтованої освіти.

Особливу роль у процесі навчання і виховання духовно-світоглядних орієнтацій молоді на мир і злагоду відіграє, звичайно, постать учителя, наставника, викладача, авторитет яких має використовуватися для гуманістичного прищеплення дітям, юнацтву та молоді чітких орієнтаційно-ціннісних установок на миролюбство і толерантність, що відповідає як інтересам вітчизняного суспільства, так і прагненню України щодо приєднання до єдиної сім'ї європейських народів. «Європа потребує нового вчителя, здатного виконати покладену на нього історичну місію. Завдання його підготовки цілком і повністю покладається на педагогічні університети, які мають здійснити ряд організаційних, змістовних і методологічних трансформацій, розпочати процес формування нового вчителя за єдиною європейською системою деідеологізованих і департизованих цінностей, базовими серед яких є толерантність, демократія, миролюбство, справедливість і солідарність» [4, с. 37]. Формування педагога, чий світогляд ґрунтується на згаданих принципах і цінностях, є одним з найважливіших завдань української системи вищої педагогічної освіти, адже від цього безпосередньо залежить потенціал становлення і розвитку України як європейської нації, що відзначається миролюбними і толе-

рантними настроями щодо інших народів і країн світу, а також до всебічної співпраці і співробітництва з ними.

Важливою новацією у сфері формування миролюбства як основи формування європейської людини у вітчизняній освітній системі має стати полікультурний аспект навчання і виховання, який уже декілька десятиліть є гармонійною складовою європейського стилю мислення та ефективним шляхом виховання у дітей і молоді внутрішніх установок на толерантність, терпимість та взаєморозуміння з іншими. Напрямами європейського полікультурного виховання є культивування в людині духу солідарності, взаєморозуміння й толерантності, спрямованих на збереження миру в усьому соціумі. Такі підходи ми бачимо в багатьох розвинутих країнах світу. Уся система освіти, з нашої точки зору, має бути спрямована на формування у дітей і молоді не просто терпимого ставлення до інших народів і культур, але глибинного відчуття взаємоповаги і необхідності взаєморозуміння та ціннісного взаємопроникнення з метою формування феноменологічного підґрунтя для активного застосування кожною людиною загальнолюдських цінностей гуманізму, солідарності, демократії і миролюбства.

Окрім того, важливим елементом освітнього формування миролюбства як характерної риси європейського типу людини має бути виховання фундаментальних громадянських чеснот, таких як честь, гідність, повага, відповідальність, соціальна активність, скромність та ощадливе ставлення до навколишнього середовища тощо. Ієн Барбур, наприклад, підкреслює, що в основі освітніх зусиль у вихованні миролюбства як основи сучасної цивілізованої людини мають лежати такі якості особистості, як скромність та повага. «Всі технології посилюють панування людини над природою та збільшують владу одних людей над іншими. Влада розбещує тих, хто нею користується. Технології особливо підлягають збоченню в гонитві за пануванням та абсолютним контролем над природою та в переслідуванні вузьких корисних інтересів. Цьому може протистояти лише освіченість, заснована на скромності та обережності, що ґрунтуються на повазі до природного світу та інших людей, на усвідомленні зовнішніх меж та наших власних обмежень» [2, с. 291]. Тільки на основі виховання таких морально-особистісних чеснот, як скромність і самообмеження, повага та обережність щодо навколишнього середовища, толерантність та фундаментальна цінність кожної людини може формуватися справді миролюбний світогляд, що в свою чергу вимагає такої трансформації вітчизняного навчально-виховного простору, яка б заклала міцний змістовно-ціннісний фундамент прищеплення цих гуманістичних орієнтирів українській молоді.

Таким чином, у справі формування ідеалу миролюбства як ключової домінанти суспільної свідомості нашого національного соціуму головну роль відіграє саме система освіти, особливо її гуманістично-інноваційна реформа, заснована на принципах демократизму та людиноцентричності. Освіта має звернутися до кожної дитини, молодої людини з переконливим посланням про безальтернативність миролюбного способу мислення і життєдіяльності. «Принцип миролюбства мають засвоїти кожен громадянин, кожна нація і кожне суспільство. І не тільки засвоїти, а й визначити як домінантний у системі принципів власної самосвідомості, довести його до рівня соціальної поведінки. Зрозуміло також, що він має пронизувати зміст усіх навчальних дисциплін, систему спілкування у школі та вищому навчальному закладі, педагогічну практику і виховну роботу» [1, с. 579]. Тільки за умов такого інклюзивного всепроникнення принципу миролюбства в навчально-виховний та організаційно-управлінський процес вітчизняної системи освіти можна буде говорити про нові гуманістичні можливості цієї системи щодо виховання з молодих українців справжніх європейців, толерантних, гідних, громадянськи вихованих, культуротворчих, комунікативних і миролюбних.

Важливим завданням сучасної філософії освіти та педагогічної науки є розробка та реалізація в навчально-виховній діяльності основних принципів та напрямів виховання миролюбства. Таке завдання потребує

планомірної концептуально-теоретичної, методологічної, практичної роботи щодо застосування загальнолюдських та національних цінностей, культурних смислів та світоглядних орієнтацій з метою формування цілісної концепції і системи виховання миролюбства в української молоді. Сьогодні більшістю педагогів-науковців визнається необхідність «наукової розробки основ педагогіки миролюбства і толерантності. Її мета – виховання молоді на ненасильницькій основі в дусі толерантності, миролюбства, співробітництва, поваги прав і свобод інших людей, бережного ставлення до всього живого, розв'язання конфліктів без використання будь-яких форм насильства» [6, с. 118]. Такий підхід до навчання і виховання молодого покоління має бути, насамперед, заснований на гуманістично-інноваційній, людиноцентричній, суб'єкт-суб'єктній педагогічній парадигмі, адже неможливо просто навчити людину бути миролюбною і толерантною, необхідно створити умови та середовище, де вказані принципи будуть домінантним підґрунтям поведінки та стилю мислення кожного суб'єкта навчально-виховного простору.

Важливо, щоб навчально-виховний простір системно засновувався на ціннісно-принципових конструктах феноменологічно-поведінкового ствердження гуманістично-миролюбних світоглядних орієнтацій, головною з яких має бути визнання абсолютної цінності кожної людини. І. Бех у своїй статті «Виховання у дітей миролюбства» визначає такі пріоритети мирного співіснування людства, які мають лежати в основі виховання кожної особистості: людина – найвища цінність цивілізації; свобода і права людини – загальнолюдські цінності; толерантне ставлення до прав та інтересів усіх народів і націй – першочергова умова мирного співіснування і недопущення збройних конфліктів; гуманізм і справедливість – універсальні принципи вселюдських стосунків; нетерпиме ставлення до порушень прав і свобод людини і народів, де б це не було, гарантія стабільного і мирного миру на всій Землі [3, с. 18].

Таким чином, у філософсько-освітній літературі сформульовані основні принципи та напрями виховання миролюбства, які іноді навіть здаються очевидними і незаперечними. Що ж стоїть на перешкоді їх всебічному втіленню у вітчизняній педагогічно-виховній практиці? Насамперед, сьогодні необхідно позбуватися традиції авторитарної, суб'єкт-об'єктної педагогіки, яка в основі своїй встановлює статусне розшарування між різними суб'єктами навчально-виховного процесу, що не сприяє вихованню толерантного ставлення до іншого. Сучасна європейська практика виховання миролюбства і толерантності ґрунтується виключно на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній парадигмі виховання, яка ставить у центр будь-якого педагогічного процесу розвиток комунікативно-екзистенціального потенціалу дитини.

Окрім того, необхідно усвідомити на концептуально-теоретичному та педагогічно-практичному рівні важливість соціально- та індивідуально-психологічного забезпечення процесу виховання миролюбства у дитини і молодої людини. Миролюбство – психологічна стратегія захисту суб'єктивної реальності особистості, у якій провідну роль відіграють інтелект і характер. Інтелект пригнічує чи нейтралізує енергію емоцій у тих випадках, коли виникає загроза для «Я» особистості. Миролюбство – це партнерство та співробітництво, вміння йти на компроміси, поступатися та бути поступливим, готовність жертвувати декотрими своїми інтересами задля головного – збереження гідності. У деяких випадках це означає пристосування, прагнення поступатися настійності партнера, не загострювати стосунків і не вступати в конфлікти, щоб не випробовувати своє «Я». Однак одного інтелекту буває недостатньо, аби миролюбство стало домінуючою стратегією захисту. Важливо ще мати відповідний характер – м'який, врівноважений, комунікабельний. Інтелект в ансамблі з «гарним» характером створюють психогенне підґрунтя для миролюбства. Звісно, буває й так, що людина з не дуже гарним характером також повинна демонструвати миролюбство. Найімовірніше, її «зламало життя», і вона зробила мудрий висновок: треба жити в мирі та злагоді. У такому разі її

стратегія захисту обумовлена досвідом та обставинами, тобто вона є соціогенною. Зрештою, не так уже й важливо, що керує людиною, – природа чи досвід, чи те й інше разом. Головне результат: чи стає миролюбство провідною стратегією психологічного захисту, чи проявляється лише епізодично поряд з іншими стратегіями [9, с. 55]. Гуманістичні методики виховання миролюбства мають найвищий потенціал засвоєння його як фундаментального світоглядного та поведінкового принципу, адже дитині не нав'язуються догматичні формулювання, а створюються евристично-ситуаційні моделі самореалізації, у яких робиться вільний вибір тієї чи іншої стратегії поведінки. У такій ситуації педагог може неавторитарно корегувати, ненав'язливо впливати на поступове формування у феноменологічній структурі дитини розуміння фундаментального аксіологічного значення миролюбства і гуманізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В. П.** Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / Віктор Андрущенко. – К. : Знання України, 2011. – 1099 с.

2. **Барбур И.** Этика в век технологий / Иен Барбур. – М. : Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – 382 с.

3. **Бех І.** Виховання у дітей миролюбства / І. Бех // Початкова школа. – 1999. – № 8. – С. 17–20.

4. Звернення Європейського форуму ректорів педагогічних університетів, Інститутів, Вищих педагогічних шкіл Європи до Президентів, Урядів та Парламентаріїв країн європейського простору // Гірська школа Українських Карпат : науково-методичний журнал. – 2010–2011. – № 6–7. – С. 37.

5. **Кант И.** Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане (1784) // Кант. И. Сочинения : в 6 т. / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 5–23.

6. **Клепцова Е. Ю.** Психология и педагогика толерантности / Е. Ю. Клепцова. – М. : Академический Проект, 2004. – 176 с.

7. **Коротких О. В.** Воспитание детей в духе миролюбия в традициях народной педагогики : дис. ... канд. пед. наук : спец. 10.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Ольга Коротких. – М., 2002. – 167 с.

8. **Семенов Н. С.** Девять положений «Идеи всеобщей истории во всемирно-гражданском плане» И. Канта и их политико-экономические следствия / Н. С. Семенов // Христианское чтение. – 2011. – № 4. – С. 95–107.

9. Технології роботи організаційних психологів : навчальний посібник / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

10. **Франк С. Л.** Духовные основы общества. Введение в социальную философию // Франк С. Л. Духовные основы общества / Семен Франк. – М. : Республика, 1992. – С. 13–146.

11. **Швейцер А.** Культура и этика. Философия культуры. Часть вторая // Швейцер А. Благоговение перед жизнью / Альберт Швейцер. – М. : Прогресс, 1992. – С. 81–237.

CITED LITERATURE

1. **Andrushchenko V.P.** Sunrise of Europe: A problem on formation of a new teacher for united Europe in the XXIst century / Victor Andrushchenko. – K. : Znannia Ukrainy, 2011. – 1099 p.

2. **Barbur I.** Ethics in the age of technologies / Iien Barbur. – M. : Bible-Bohoslov institute of st. apostol Andrei, 2001. – 382 p.

3. **Bekh I.** Training of peace loving in children / I. Bekh // Primary school. – 1999. – № 8. – P. 17–20.

4. An address on European forum of rectors of pedagogical universities, institutes, higher pedagogical colleges in Europe to presidents, governments and parliamentarians of the European area countries // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat : scientific-methodic journal. – 2010–2011. – № 6–7. – P. 37.

5. **Kant I.** Idea of general history in worldwide civil context (1784) // Kant. I. Collection : 6 vol. / Immanuil Kant. – M. : Mysl, 1966. – Vol. 6. – P. 5–23.

6. **Klieptsova Ye.Yu.** Psychology and pedagogy of tolerance / Ye.Yu. Klieptsova. – M. : Akadiemicheskyi proekt, 2004. – 176 p.

7. **Korotkikh O.V.** Upbringing of children in the spirit of peace loving in the traditions of public pedagogy : thesis. ... cand. ped. science : spec. : 10.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education / Olga Korotkikh. – M., 2002. – 167 p.

8. **Semienov N.S.** Nine items of « Idea of general history in worldwide civil context» by I Kant and their political and economical consequences / N. S. Semionov // Khristianskoie chtieniie. – 2011. – № 4. – P. 95–107.

9. Technologies in a work of organizational psychologists : textbook / scient. edit. L. M. Karamushka. – K. : Firm «INKOS», 2005. – 366 p.

10. **Frank S.L.** Spiritual bases of society. Introduction in social philosophy // Frank S.L. Spiritual bases of society / Semion Frank. – M. : Respublika, 1992. – P. 13–146.

11. **Shveitser A.** Culture and ethics. Philosophy of culture. Part 2 // Shveitser A. Reverence for life / Albert Shveitser. – M. : Progress, 1992. – P. 81–237.

Володимир ЛУГОВИЙ
доктор педагогічних наук, професор, академік, перший віце-президент НАПН України, головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Олена СЛЮСАРЕНКО
кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник, учений секретар, провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Жанна ТАЛАНОВА
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

УДК 378(1-87)

СТРАТИФІКАЦІЯ ТА СТІЙКІСТЬ «ОРБІТ» ТОП-ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СВІТІ

© Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж., 2014

Ключові слова: стратифікація, стійкість, рангові місця, заклади вищої освіти, рейтинг «Шанхайський», індикатори.

Проаналізовано характеристики топ-закладів вищої освіти, які впродовж одинадцятирічного періоду (2003–2013) за рейтингом «Шанхайський» посідали 1–30 рангові місця. Виявлено стратифікацію та стійкість замкнених груп з одного (Гарвардський університет), наступних 5, 5 та 15 закладів, що сукупно представляють п'ять країн: США, Сполучене Королівство, Швейцарію, Японію та Канаду. Завершує перелік 30 топ-закладів нестійка група з чотирьох університетів, які лише в останні три роки закріпилися в цьому переліку, конкуруючи з трьома університетами, що нині обіймають 32, 34 і 35 позиції рейтингу і в різні роки входили до числа 30-ти найкращих. Показано, що найсильнішими диференціювальними індикаторами рейтингу є ті, що стосуються нобелівських і філдсовських лауре-

Постановка проблеми та її актуальність. Системна характеристика взірцевих топ-закладів вищої освіти за провідним міжнародним рейтингом «Шанхайський» [11] становить теоретичний і практичний інтерес з огляду на підвищення ефективності вищої школи у світі, Європі, окремих країнах, включаючи Україну [1–5; 7]. Як показано в роботах авторів [1–4; 7], особливий інтерес становлять профілі перших 30 закладів з кількох причин. По-перше, ці заклади є найпотужнішими локомотивами суспільного прогресу, наприклад, на них припадає понад 40% світового університетського внеску в здійснення станом на кінець 2013 р. 847 нобелівських лауреатів (осіб) [2; 12]. По-друге, саме ця обрана кількість дає змогу більш упевнено (порівняно з 20 топ-закладами [11]) застосовувати статистичні методи, отримувати вірогідні та надійні розрахунки, кореляції, висновки тощо [1].

атів з-поміж випускників і викладачів (в обох випадках діапазон варіації в переліку від 100 до 0 балів). Далі за силою диференціації – індикатор продуктивності персоналу (варіація 100–23 балів), за ним – індикатори щодо високоцитованих дослідників (100–37 балів) та статей у журналах «Природа» і «Наука» (100–39 балів). Найменш диференціювальним виявився індикатор цитування публікацій – від 100 до 44 балів. З ранговою позицією закладу сильно корелює кожен з п'яти рейтингових індикаторів, крім показника публікацій. Установлено значне різноманіття 30 топ-закладів. Їхній середній вік становить 219 років з варіацією від 94 (Університет Каліфорнії, Лос-Анджелес) до 917 років (Університет Оксфорда). Пересічна кількість студентів – 26,8 тис. (з діапазоном від 2,2 тис. у Каліфорнійському інституті технології до 75,6 тис. в Університеті Торонто), у тому числі 46% на магістерському та докторському освітніх рівнях (від 20% в Університеті Торонто до 100% в Університеті Каліфорнії, Сан-Франциско) і 19% міжнародних студентів (від 4,5% в Університеті Каліфорнії, Сан-Франциско, до 41% в Університетському коледжі Лондона). Існує слабка негативна кореляція між ранговим місцем закладу і кількістю студентів, а також позитивна кореляція у випадку частки міжнародних студентів та близька до вірогідної (імовірності 0,95) кореляція з часткою студентів магістерських і докторських програм, засвідчуючи перевагу якісних показників над суто кількісними. Перша та третя групи закладів складаються виключного з класичних університетів, друга та четверта групи містять інші типи закладів – інститути, коледжі, а також профільні заклади.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Опубліковано результати лише початкових досліджень характеристик перших 30 закладів за рейтингом «Шанхайський» [1–4; 7].

Метою статті є оприлюднення нових результатів продовжених і поглиблених досліджень перших 30 топ-закладів за рейтингом «Шанхайський» у 2003–2013 рр., що важливо для модернізації вищої освіти в Україні, інших країнах.

Виклад основного матеріалу. Насамперед проаналізовано характеристики топ-закладів вищої освіти (далі – університети, заклади), які впродовж одинадцятирічного періоду (2003–2013 рр.) існування рейтингу «Шанхайський» посідали 1–30 рангові місця [11]. Виявлено, що за рейтинговими позиціями заклади утворюють стійкі групи – незмінні сукупності закладів у певних рангових інтервалах (див. *табл. 1*).

Як видно з *табл. 1*, у переліку перших 30 закладів виокремлюються три абсолютно стійкі (замкнені) групи, одна квазістійка група з 15 закладів, що посідали місця з 12 по 30 у 2003–2013 рр., і одна нестійка група. Остання складається з чотирьох університетів, які впродовж одинадцятирічного періоду обіймали 25–30 рейтингові позиції, однак в окремі роки виходили з переліку 30 найкращих закладів. Із закладами нестійкої групи конкурують університети, що нині мають 32, 34 і 35 рейтинги і в 2003–2010 рр. тимчасового витісняли університети нестійкої групи з переліку 30-ти.

У *табл. 2* показано усереднені групові профілі за шістьма індикаторами рейтингу «Шанхайський»: 1) випускники – нобелівські та філдсовські лауреати; 2) викладачі – нобелівські та філдсовські лауреати; 3) дослідники з високим індексом цитування; 4) статті в журналах «Природа» і «Наука»; 5) публікації з високим індексом цитування; 6) продуктивність персоналу [11].

Таблиця 1

Групування топ-закладів вищої освіти в межах 1–30 рангових місць за рейтингом «Шанхайський» упродовж 2003–2013 рр.

№	Групи (кількість закладів, рангові місця впродовж 2003-2013 рр.), заклади вищої освіти*	Країни
1	2	3
1	***Перша стійка група*** *(1 заклад, 1 місце)*	США
	Гарвардський університет	
2	***Друга стійка група*** *(5 закладів, 2–6 місця)*	США, Сполучене Королівство
	Стенфордський університет, Університет Каліфорнії (Берклі), Массачусетський інститут технології, Університет Кембриджа, Каліфорнійський інститут технології	
3	***Третя стійка група*** *(5 закладів, 7–11 місця)*	США, Сполучене Королівство
	Прінстонський університет, Колумбійський університет, Університет Чикаго, Університет Оксфорда, Йельський університет	
4	***Четверта квазістійка група*** *(15 закладів, 12–24, 26 і 28 місця у 2013 р., 12–30 місця у 2003–2012 рр.)*	США, Сполучене Королівство, Швейцарія, Японія, Канада
	Університет Каліфорнії (Лос-Анджелес), Корнелський університет, Університет Каліфорнії (Сан-Дієго), Університет Пенсільванії, Університет Вашингтона, Університет Джонса Хопкінса, Університет Каліфорнії (Сан-Франциско), Університет Вісконсіна – Медісона, Швейцарський федеральний інститут технології (Цюріх), Університет Токіо, Університетський коледж Лондона, Університет Мічигана – Ен Арбора, Імперський коледж Лондона, Кіотський університет, Університет Торонто	
5	***П'ята нестійка група*** *(4 заклади, 25, 27, 29, 30 місця у 2013 р., вихід за межі 1–30 місць у 2003–2010 рр.)*	США
	Університет Іллінойса в Урбані-Чампейні, Нью-Йоркський університет, Університет Міннесоти (Твін Сітіс), Північно-західний університет	
6	***Конкуруюча група*** *(3 заклади, 32, 34 і 35 місця у 2013 р., входження до переліку 1–30 місць у 2003–2010 рр.)*	США
	Вашингтонський університет в Санта Луїсі, Рокфеллерський університет, Університет Каліфорнії (Санта Барбара)	

* *Примітка*: Перелік закладів у межах групи подано в порядку їх ранжування у 2013 р.

З *табл. 2* видно, що для всіх індикаторів, крім індикатора публікацій, їх значення послідовно зменшуються з пониженням рівня групи. При цьому заклади перших трьох груп мають показники за п'ятьма індикаторами (з невеликим порушенням у 0,5 бала для індикатора статей) вищі за середні для 30 закладів. У разі публікацій лише Гарвардський університет (100 балів) домінує над іншими групами (57,9–65,8 балів). Характерно, що для нестійкої та конкуруючої груп їхні індикатори почергово переважають: індикатори випускників, дослідників і публікації більші в першої, натомість викладачів, статей і продуктивності – у другої з цих груп.

У *табл. 3* наведено обчислені величини та критичні значення коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена для рейтингових позицій та індикаторів закладів для рейтингу «Шанхайський» у 2013 р. Розрахунок коефіцієнтів кореляції здійснено за методикою, описаною в роботах [1–4; 7].

Таблиця 2

Усереднені профілі груп закладів за індикаторами рейтингу «Шанхайський» у 2013 р. за 100-бальною шкалою

№	Групи в межах 1–30 місць, конкуруюча група	Загальний бал	Випускники (нагороди)	Викладачі (нагороди)	Дослідники (цитування)	Статті (Природа і Наука)	Публікації (цитування)	Продуктивність персоналу
1	2	3	4	5	6	7	8	*9*
1	Перша група (1 заклад, 1 місце)	***100,0***	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	72,5
2	Друга група (5 закладів, 2–6 місця)	***69,5***	60,5	81,1	67,8	64,6	61,8	64,7
3	Третя група (5 закладів, 7–11 місця)	58,0	55,8	67,8	56,1	49,9	58,8	43,2
4	Четверта група (15 закладів, 12–24, 26, 28 місця)	***45,6***	26,9	31,9	48,8	45,9	65,8	31,4
5	П'ята група (4 заклади, 25, 27, 29, 30 місця)	***40,1***	26,0	26,8	46,3	37,6	57,9	26,0
6	Середнє по 1-30 місцях	***52,7***	***39,7***	***47,7***	***54,6***	***50,4***	***64,1***	***39,5***
7	Конкуруюча група (3 заклади, 32, 34, 35 місця)	***36,8***	17,4	40,2	36,9	39,4	37,3	33,4

З *табл. 3* неважко бачити, що з ранговою позицією закладу сильно корелює кожен з п'яти рейтингових індикаторів, крім показника публікацій. Відсутність вірогідної позитивної кореляції в разі публікацій можна пояснити загальним високим значенням індикатора для всіх закладів з переліку перших 30. Відтак, диференціювальний вплив цього індикатора порівняно знижений і на відносно невеликій вибірці з 30 закладів не виявляє вірогідної кореляції.

У *табл. 4* подано усереднені групові кількісні та якісні характеристики студентського контингенту та віку закладів. Первинні дані для узагальнення взято безпосередньо з сайтів закладів і стосуються 2012–2013 рр.

Хоча на вибірці з 30 закладів їх вік імовірно не корелює з ранговим місцем ($К_с$ = 0,10 при $К_{кр}$ = 0,31), усі топ-заклади мають поважний вік (найстаршому Університету Оксфорда на 10-й позиції 917 років, наймолодшому Університету Каліфорнії, Лос-Анджелес, який обіймає 12-ту позицію, 94 роки, перший за рейтингом Гарвардський університет за віком займає серединне місце – йому 377 років).

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляції для рангових місць закладів та значень за 100-бальною шкалою індикаторів рейтингу «Шанхайський у 2013 р.

№	Коефіцієнти кореляції*	Випускники (нагороди)	Викладачі (нагороди)	Дослідники (цитування)	Статті (Природа і Наука)	Публікації (цитування)	Продуктивність персоналу
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
1	Коефіцієнт кореляції	$К_с$ = 0,78	$К_с$ = 0,85	$К_с$ = 0,75	$К_с$ = 0,83	$К_с$ = 0,08	$К_с$ = 0,84

* *Примітка*: Критичне значення коефіцієнта кореляції дорівнює 0,31.

Таблиця 4

Усереднені групові характеристики студентів і віку закладів, що обіймають 1–30 місця за рейтингом «Шанхайський» у 2013 р.

№	Групи в межах 1-30 місць, конкуруюча група	Кількість студентів, тис.	Кількість міжнародних студентів, тис.	Частка міжнародних студентів, %	Кількість студентів магістерських і докторських програм, тис.	Частка студентів магістерських і докторських програм, %	Вік закладів, роки
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
1	Перша група (1 заклад, 1 місце)	21,3	4,6	***22***	14,1	***66***	377
2	Друга група (5 закладів, 2–6 місця)	16,8	3,1	***22***	6,8	***47***	270
3	Третя група (5 закладів, 7–11 місця)	16,8	4,0	***23***	9,5	***53***	375
4	Четверта група (15 закладів, 12–24, 26, 28 місця)	31,0	5,1	***17***	11,0	***43***	154
5	П'ята група (4 заклади, 25, 27, 29, 30 місця)	37,9	5,3	***14***	14,8	***41***	163
6	Середнє по 1–30 місцях	***26,8***	***4,6***	***19***	***10,7***	***46***	***219***
7	Конкуруюча група (3 заклади, 32, 34, 35 місця)	12,2	1,2	***19***	3,3	***54***	125

У *табл. 5* також показані частки дуже великих (30 тис. і більше студентів), великих (від 12 тис. до 30 тис.), середніх (від 5 тис. до 12 тис.) і малих (менше 5 тис.) закладів за кількістю в них студентів (у класифікації рейтингу «К'ю Ес» [10]).

З *табл. 4 і 5* видно, що в усіх групах, крім п'ятої, домінують великі (від 12 тис. до 30 тис. студентів) заклади, їх на 1–30 рейтингових місцях 53%. За ними за кількістю студентів – дуже великі заклади (33%), їх концентрація збільшується із зростанням номера групи, засвідчуючи певну негативну кореляцію рейтингових місць і дуже великих розмірів закладів. Середні (2) і малі (2) заклади складають по 7%. У конкуруючій групі – два великих і один малий університет. Дані таблиць указують на рейтингову ефективність певної оптимальної величини закладу, а саме великої за вищевказаною градацією.

З огляду на зазначене, слід звернути увагу на неоптимальність величини вітчизняних вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації, які в 2013 р. пересічно мали 5,3 тис. студентів у закладі та в останні п'ять років характеризувалися тенденцією

Таблиця 5

Розподіл закладів вищої освіти за кількістю студентів за групами в межах 1–30 рангових місць за рейтингом «Шанхайський» у 2013 р.

№	Групи в межах 1-30 місць, конкуруюча група	Кількість і частка (%) закладів за величиною			
		Дуже великі	Великі	Середні	Малі
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1	Перша група (1 заклад, 1 місце)	-	1, *100%*	-	-
2	Друга група (5 закладів, 2–6 місця)	1, *20%*	2, *40%*	1, *20%*	1, *20%*
3	Третя група (5 закладів, 7–11 місця)	-	4, *80%*	1, *20%*	-

Продовження таблиці 5

4	Четверта група (15 закладів, 12–24, 26, 28 місця)	6, *40%*	8, *53%*	-	1, *7%*
5.	П'ята група (4 заклади, 25, 27, 29, 30 місця)	3, *75%*	1, *25%*	-	-
6	У цілому по 1-30 місцях	***10, 33%***	***16, 53%***	***2, 7%***	***2, 7%***
7	Конкуруюча група (3 заклади, 32, 34, 35 місця)	-	2, *67%*	-	1, *33%*

наближення до категорії малих. Для порівняння, загалом у світі з урахуванням темпів збільшення студентів і кількості закладів вищої освіти середня величина останніх тенденційно зростає і є середньою (оціночно 9,3 тис. студентів у 2012 р. і 9,4 тис. – у 2013 р.) [6; 8; 10].

У *табл. 6* наведено обчислені величини та критичні значення коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена для рейтингових позицій закладів та кількості студентів, часток міжнародних студентів та студентів магістерського і докторського освітніх рівнів [9].

Таблиця 6 показує несильну антикореляцію рангового місця та кількості студентів для 30 топ-закладів. Водночас спостерігається у випадку частки міжнародних студентів вірогідна та для частки студентів магістерських і докторських програм наближена до вірогідної (із стандартною ймовірністю 0,95) позитивна кореляція. Отже, важливим для високого рейтингу закладу є не кількість, а якісний склад студентів. Наприклад, найбільший за кількістю студентів (75,6 тис.) Університет Торонто обіймає останнє 28 місце в четвертій квазістійкій групі, водночас у 34 рази менший за цим показником (2,2 тис.) Каліфорнійський інститут технології входить до другої стійкої групи, посідаючи 6-ту рангову позицію. До речі, останній за рейтингом «Таймс» є першим [13]. Діапазон коливань частки міжнародних студентів становить від 4,5% у малому (2,9 тис. студентів) Університеті Каліфорнії, Сан-Франциско, що на 18-му місці, до 41% у великому (26,7 тис. студентів) Університетському коледжі Лондона, який на 22-й позиції. Частка студентів магістерського і докторського освітніх рівнів змінюється від 20% у дуже великому Університеті Торонто до 100% у малому Університеті Каліфорнії, Сан-Франциско.

Таблиця 6

Коефіцієнти кореляції для рейтингових місць і характеристик студентів закладів на 1–30 позиціях за рейтингом «Шанхайський» у 2013 р.

№	Коефіцієнт кореляції	Характеристика студентів, з якою корелює рейтингове місце закладу		
		Кількість студентів	Частка міжнародних студентів	Частка студентів магістерських і докторських програм
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	Коефіцієнт кореляції	K_c = - 0,48	K_c = 0,45	K_c = 0,283
2	Критичне значення коефіцієнта кореляції	$K_{кр}$ = 0,31	$K_{кр}$ = 0,31	$K_{кр}$ = 0,306

Загалом заслуговує на спеціальне уважне вивчення високорейтинговий феномен малих закладів: Каліфорнійського інституту технології, Університету Каліфорнії, Сан-Франциско, Рокфеллерського університету (у якого 34 рангове місце та лише 175 студентів на інтегрованих магістерсько-докторських і докторських програмах, не рахуючи 350 постдокторантів, а також резидентів). Останні два університети, не здійснюючи підготовку бакалаврів, узагалі не ранжуються за рейтингом «Таймс» у межах 400 топ-закладів [13].

Таблиця 7

Усереднені характеристики 30 топ-закладів та перших закладів п'яти країн, поданих у переліку 30-ти найкращих інституцій за рейтингом «Шанхайський» у 2013 р.

№	Група закладів	*Характеристика студентів*		
		Кількість студентів, *тис.*	Частка міжнародних студентів, *%*	Частка студентів магістерських і докторських програм, *%*
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	Перші 30 закладів	26,8	19%	46%
2	Перші заклади п'яти країн, що подані в переліку 30 топ-закладів	32,0	19%	45%
3	Відносна різниця між показниками першої (п. 1) і другої (п. 2) груп, %	19,4%	0%	2,2%

Також у *табл. 7* порівнюються середні характеристики всіх закладів на 1-30 рангових місцях і перших закладів (а це – Гарвардський університет, Університет Кембриджа, Швейцарський федеральний інститут технології Цюріха, Університет Токіо та Університет Торонто відповідно на 1-й, 5-й, 20-й, 21-й і 28-й позиціях [11]) п'яти країн, поданих у переліку 30 топ-закладів.

Таблиця 7 демонструє подібні в першому наближенні усереднені, особливо якісні, характеристики двох порівнюваних груп закладів з розбіжністю в діапазоні від 0 до 19,4%. Це означає, що для приблизної оцінки університетського потенціалу певної групи закладів достатньо користуватися параметрами перших закладів представлених у групі країн.

Висновки та рекомендації. Аналіз характеристик топ-закладів вищої освіти, які у 2003–2013 рр. за рейтингом «Шанхайський» посідали 1–30 рангові місця, виявляє стратифікацію та стійкість замкнених груп з одного (Гарвардський університет), наступних 5, 5 і 15 закладів, що сукупно представляють п'ять країн: США, Сполучене Королівство, Швейцарію, Японію та Канаду. Завершує перелік 30 топ-закладів нестійка група з чотирьох університетів, які лише в останні три роки закріпилися в цьому переліку, конкуруючи з трьома університетами, що нині на 32, 34 і 35 позиціях рейтингу і в різні роки входили до 30-ти найкращих. Найсильнішими диференціювальними індикаторами рейтингу є ті, що стосуються нобелівських і філдсовських лауреатів з-поміж випускників і викладачів (для обох випадків діапазон варіації в переліку від 100 до 0 балів), за ними – індикатор продуктивності персоналу (варіація 100–23 балів), далі – індикатори щодо високоцитованих дослідників (100–37 балів) та статей у журналах «Природа» і «Наука» (100–39 балів). Найменш диференціювальним виявився індикатор цитування публікацій – від 100 до 44 балів. З ранговою позицією закладу сильно корелює кожен з п'яти рейтингових індикаторів, крім показника публікацій.

З'ясовано значне різноманіття 30 топ-закладів. Їхній середній вік становить 219 років з варіацією від 94 (Університет Каліфорнії, Лос-Анджелес) до 917 років (Університет Оксфорда). Пересічна кількість студентів – 26,8 тис. (з діапазоном від 2,2 тис. у Каліфорнійському інституті технології до 75,6 тис. в Університеті Торонто), у т. ч. 46% на магістерському та докторському освітніх рівнях (від 20% в Університеті Торонто до 100% в Університеті Каліфорнії, Сан-Франциско) і 19% міжнародних студентів (від 4,5% в останньому до 41% в Університетському коледжі Лондона).

Існує несильна антикореляція між ранговим місцем закладу і кількістю студентів, а також позитивна кореляція у випадку частки міжнародних студентів та близька до вірогідної (із стандартною ймовірністю 0,95) кореляція з часткою студентів магістерських і докторських програм, засвідчуючи перевагу якісних показників над суто

кількісними. Перша та третя групи закладів складаються виключного з класичних університетів, друга та четверта групи містять інші типи закладів – інститути, коледжі, а також профільні заклади. Крім того, усередненні характеристики по групі 30 топ-закладів подібні до тих, які отримані для перших закладів п'яти країн, що представлені на 1–30 рейтингових місцях.

Зазначені профілі топ-закладів вищої освіти їхнього структурованого переліку з 30 найкращих у 2003–2013 рр. за рейтингом «Шанхайський» можуть слугувати орієнтиром для формування та реалізації політики модернізації вищої школи в Україні, інших країнах.

У цій статті ідея та факт виявлення стійких груп топ-закладів вищої освіти належать О. М. Слюсаренко.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Луговий В. І.** Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2011. – № 3, т. І (26), дод. 2 : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : тем. вип. – С. 296–308.

2. **Луговий В.** Нобелівські лауреати і топ-заклади вищої освіти, країни та континенти з передовим університетським потенціалом / [В. Луговий, С. Калашнікова, О. Слюсаренко, Ж. Таланова] // Вища освіта України. – 2013. – № 4. – С. 10–20.

3. **Луговий В. І.** Університетологія – новий напрям педагогічної науки [Текст] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис / [за ред. В. І. Лугового, М. Ф. Степка]. – К. ; Запоріжжя : Класичний приват ун-т, 2012. – № 1, дод. 2. : Наука і вища освіта : тем. вип. – С. 3–11.

4. **Луговий В. І.** Якість викладання, досліджень, публікацій – ключовий фактор у досягненні вищими навчальними закладами світового класу та критерій оцінювання діяльності науково-педагогічних кадрів вищої школи [Текст] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2012. – Вип. № 70, ч. І. – С. 3–10.

5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року : стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 188 с.

6. Рейтинг Webometrics (станом на 02.08.2013) [Електронний ресурс]. – URL : http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2776.

7. **Таланова Ж. В.** Докторська підготовка у світі та Україні : монографія [Текст] / Ж. В. Таланова. – К. : Міленіум, 2010. – 476 с.

CITED LITERATURE

1. **Lugovyy V. I.** Using international higher education institutions rankings to identify universities' highest capacity [Text] / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Vyshcha Osvita Ukrainy. –2011. – № 3, part I (26), annex 2 to : Vyshcha Osvita Ukrainy u konteksti integratsii do evropeiskoho osvitnoho prostoru : Thematic publication. – P. 296–308.

2. **Lugovyy V. I.** Nobel laureates and top higher education institutions, countries and continents with leading university potential / [V. Lugovyy, S. Kalashnikova, O. Slyusarenko, Zh. Talanova] // Vyshcha Osvita Ukrainy. – 2013. – № 4. – P. 10–20.

3. **Lugovyy V. I.** Universitology as a new trend of educational science [Text] / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Vyshcha Osvita Ukrainy / [edited by V. I. Lugovyy, M. F. Stepko]. – K. ; Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2012. – № 1, annex 2 : Nauka i Vyshcha Osvita : Thematic publication: – P. 3–11.

4. **Lugovyy V. I.** Teaching, Research, Publications Quality – Key Factor in Higher Education Institutions Achieving the World-Class and Criteria of Assessing the Academic Staff Activity [Text] / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Problemy osvity : academic papers/ Ministry of Education and Science of Ukraine Institute of innovative technologies and content of education. – K., 2012. – № 70, part I. – P. 3–10.

5. The major indicators of Ukraine's higher education institutions performance by the beginning of 2012/ 2013 academic year. Statistical bulletin [Text] / State Statistics Service of Ukraine. – K., 2013. – 188 p.

6. Webometrics Ranking (as of 02.08.2013) [Electronic resource]. – URL : http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2776.

7. **Talanova Zh. V.** Doctorate education in the world and Ukraine : monograph [Text] / Zh. V. Talanova. – K. : Millennium, 2010. – 476 p.

8. Global Education Digest 2012: Comparing Education Statistics across the World [Electronic resource]. – URL : http://www.uis.unesco.org.

9. International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO [Electronic resource]. – URL : www.uis.unesco.org/en/pub/pub.

10. QS World University Rankings [Electronic resource]. – URL : http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings.

11. The Academic Ranking of World Universities. Shanghai Jiao Tong University in China [Electronic resource]. – URL : http://www.arwu.org/.

12. The Official Web Site of the Nobel Prize [Electronic resource]. – URL : http://www.nobelprize.org/.

13. THE World University Rankings [Electronic resource]. – URL : www.timeshighereducation.co.uk/.

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІТ-ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Анатолій Васильєв
кандидат технічних наук, професор,
ректор Сумського державного ніверситету
Сергій Шкарлет
доктор економічних наук, професор,
ректор Чернігівського національного
технологічного університету

© Васильєв А., Шкарлет С., 2014

Ключові слова: IT-фахівці, E-learning, дистанційне навчання, проектна діяльність, управління якістю.

У статті презентовано результати інноваційних рішень щодо підготовки та підвищення кваліфікації фахівців ІТ-галузі у ВНЗ України. Розглядається компетентнісний підхід, що базується на теоретико-технологічних здобутках з організації та управління електронним, у тому числі дистанційним навчанням та проектною діяльністю. Презентовано результати комплексної роботи, яка висунута на здобуття Державної премії України в галузі освіти 2014 року в номінації «Вища освіта».

Розвиток інформаційних технологій і їх проникнення в усі сфери суспільної діяльності визначає світовий розвиток упродовж останніх десятиліть, і цим зумовлює суттєве зростання попиту на підготовку висококомпетентних фахівців у цій галузі, здатних застосовувати існуючі технології для вирішення широкого спектру різноманітних завдань з адаптацією їх до конкретних практичних потреб, а також бути здатними розробляти технології майбутнього.

Інформаційні технології – це одна з галузей, що найбільш динамічно та успішно розвивається в Україні, яка посідає четверте місце в світі за кількістю сертифікованих ІТ-фахівців після США, Індії та Росії.За розрахунками Європейської Бізнес Асоціації вже у 2015 р. кількість нових робочих місць в галузі ІТ в Україні збільшиться до 168,5 тис., більше 60% з яких – в експортному сегменті (ІТ-аутсорсинг), решта – надання ІТ-послуг на внутрішньому ринку. Навчальними закладами за найоптимістичнішими прогнозами до цього часу буде випущено лише 77,5 тис.

ІТ-фахівців, а отже, брак кадрів складатиме понад 90 тис. осіб [1]. Проблема дефіциту кваліфікованих ІТ-фахівців підсилюється ще й тим, що, за даними експертів, лише третина випускників ВНЗ відповідають стартовим очікуванням роботодавців щодо всебічного розвитку майбутніх працівників: від знання англійської мови до вміння генерувати свіжі ідеї та інтегрувати нестандартні інноваційні підходи та технології. Тому питання підвищення якості підготовки ІТ-фахівців є надзвичайно актуальним для України. Хоча така розбіжність є типовою для вищої освіти, і не тільки української.

Наразі в Україні для ІТ-галузі здійснюють підготовку фахівців у більш ніж 250 вищих навчальних закладах [6]. Є реальна потреба у доопрацюванні освітніх і професійних стандартів з урахуванням практичних потреб галузі інформаційних технологій. Динамічний розвиток індустрії інформаційних технологій зумовлює також необхідність безперервного навчання впродовж усієї професійної діяльності фахівця. Критерієм, що визначає оцінку якості підготовки випускників, стає їх компетентність та конкурентоспроможність.

На думку авторів, шлях до вирішення проблем підготовки ІТ-фахівців лежить у комплексному вирішенні низки питань організації самого процесу навчання у ВНЗ та його всебічному забезпеченні.

Ключового значення набуває впровадження інноваційних освітніх технологій [2]. Необхідна така організація навчального середовища, яка б сприяла формуванню професійного кругозору, активізації індивідуальних творчих механізмів особистості (системного мислення, просторової уяви, асоціативної пам'яті і професійної інтуїції), з можливістю самостійного вибору об'єкта дослідження і формування власної траєкторії пошуку розв'язання інноваційного завдання. Це принципово нова організація навчального середовища, де провідна роль відводиться не викладачу, а студенту, який у процесі виконання навчальних занять почергово виконує функції творця (генератора ідей та гіпотез), дослідника і менеджера своїх інноваційних проектів.

Авторський колектив Чернігівського національного технологічного університету, Сумського державного університету, Хмельницького національного університету розробив та впровадив у навчальний процес новітній компетентністний підхід до підготовки та підвищення кваліфікації фахівців ІТ-галузі, який базується на інноваційних теоретико-технологічних здобутках з організації та управління електронним, у тому числі дистанційним, навчанням та проектною діяльністю. Результати роботи колективу висунуті на здобуття Державної премії України в галузі освіти 2014 року в номінації «Вища освіта».

Упровадження системи управління якістю, спрямованої на поліпшення, впорядкування, оптимізацію роботи ВНЗ заради забезпечення високої конкурентоспроможності його випускників, підвищення якості навчання, удосконалення навчального процесу, є одним з фундаментальних питань сучасної вищої освіти.

Під системою управління якістю у ВНЗ необхідно розуміти сукупність структури, методик, процесів та ресурсів, необхідних для задоволення встановлених та очікуваних освітніх вимог конкретних споживачів шляхом планування, управління, забезпечення та покращення якості освітнього процесу.

Системний підхід до організації нормативного забезпечення діяльності ВНЗ є важливою складовою системи управління якістю та забезпечує впорядкування процесів з одночасним розвитком системи мотивацій.

Як приклад наведемо підхід, упроваджений у Сумському державному університеті. Процеси управління діяльністю СумДУ унормовані комплексом з більш ніж 500 документів внутрішньоуніверситетської нормативної бази управління якістю, які об'єднані загальною концепцією, загальнодоступні в автоматизованому реєстрі на сайті університету: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html .

Нормативна база університету є інструментом управління якістю, вона визначає основні напрями та стратегію розвитку вищого навчального закладу, функції та завдання структурних підрозділів та їх співробітників, нормативи та алгоритми здійснення різних видів діяльності, розвитку системи мотиваційних заходів, тощо.

Одним з існуючих механізмів ефективного менеджменту ВНЗ є внутрішньоінституційні рейтинги, які розробляються самим ВНЗ та налаштовуються під особливості і завдання конкретного навчального закладу, а отже, можуть бути ефективним інструментом внутрішньої самооцінки, аналізу та прийняття рішень керівництвом ВНЗ.

У Сумському державному університеті розроблена методика визначення рейтингу інститутів, факультетів та кафедр університету, за якою обраховується рейтинг за показниками, які безпосередньо визначають ефективність діяльності, а також за тими, які застосовуються у глобальних міжнародних рейтингах, зокрема Times Higher Education, ARWU, QS, QS Stars, U-Multirank, Експерт РА, INTERFAX, Webometrics та базах даних Scopus, Web of Science, Scimago, INSPEC та інших. Упровадження методики рейтингу з 2010 року довело його високу ефективність щодо мотиваційного впливу на діяльність навчально-наукових підрозділів.

В умовах інформаційного суспільства реалізацію моделей управління навчальним закладом з використанням інтегрованих інформаційних систем необхідно розглядати, з одного боку, як основу інноваційної системи управління університетом, а з іншого – як засіб створення найбільш адекватних умов для розвитку креативних здібностей студента, підвищення компетентності викладача, індивідуалізації процесу навчання та забезпечення якості навчального процесу.

Єдина інтегрована інформаційна система підтримує організацію навчального процесу за ознаками індивідуально-орієнтованої моделі навчання, а саме: гнучкий графік навчання, подання навчального матеріалу з використанням технологій, що близькі студенту, мобільність, доступність, можливість вибору навчальної траєкторії, адаптивність. Система, що створюється відповідно до цих принципів, дозволяє комплексно та якісно організувати навчальний процес та процеси управління [4].

Особливість організації процесу навчання ІТ-фахівців полягає в тому, що вони мають бути носіями і розбудовниками, у тому числі технологій, зазначеної спрямованості.

Найкращим підтвердженням якості підготовки ІТ-фахівців є досягнення наших випускників, що успішно працюють в компаніях: Facebook (США), Google (США), Яндекс (РФ), NetCracker (США), Pragmatist (Польща), EDGAR Technology, Bank of Montreal (Канада), EUREKA Network (Німеччина), Compellotech Consulting (США), VMware, CA Technologies (США), IBM Canada, "Інком"-Україна, Microsoft Corporation (США), Tracking Soft (США), Bloomberg (Великобританія), IBM (Ізраїль), Edea AMC Ltd (Ізраїль), Information Technology Planet (Йорданія) та інші.

Успішність випускників вишів, чий досвід презентується, базується в тому числі на інноваційних технологіях, що вже впроваджені в навчальний процес.

За останнє десятиріччя у світі та в Україні набула розвитку принципово нова технологія навчання: e-learning, яку в Україні найчастіше пов'язують з дистанційним навчанням. Водночас поняття e-learning ширше і передбачає широке застосування електронних засобів навчання за будь-якими формами (денною, вечірньою, заочною, індивідуальною, екстернатною, для забезпечення окремих навчальних занять, підвищення кваліфікації усіх рівнів, індивідуальної, самостійної роботи студентів, у довузівській підготовці тощо). E-learning можна розглядати як інноваційний підхід для надання користувачу спеціально організованої, сфокусованої, а що найголовніше – інтерактивної інформації в електронному вигляді. При цьому реалізується навчання

без обмежень щодо місця та часу отримання інформації або зі спеціальними обмеженнями, зумовленими цілями навчання.

Сфера впровадження e-learning дуже широка: це і засоби проведення різного виду контролю знань, наочна демонстрація технологій, специфічних явищ, процесів, керування ними зі зміною параметрів за допомогою віртуальних моделей на лекціях і лабораторних роботах, що часом вкрай складно, а інколи й неможливо продемонструвати на реальних об'єктах і стендах. Віртуальні лабораторні роботи та доступ до спеціалізованого реального лабораторного обладнання через Internet – це і можливість проведення лабораторних практикумів у дистанційному режимі. Упровадження e-learning у навчальний процес ВНЗ створює всі необхідні умови для розвитку дистанційної форми навчання як результату максимального зосередження всіх наявних технологічних рішень у сфері електронного навчання.

Суто дистанційна форма – це навчання студентів, що на постійній основі віддалені від викладача і взаємодіють з ним переважним чином електронними засобами в синхронному та асинхронному режимах (засобами чату, аудіо-, відеоконференції, електронної пошти, форумів, соціальних мереж тощо).

На відміну від загальноприйнятих у світі моделей організації навчального процесу, які вже давно й активно застосовують електронне навчання в різних формах, в Україні однозначного уявлення про дистанційне навчання не існувало протягом багатьох років. Причиною цього були різні підходи до організації дистанційного навчання в різних навчальних закладах. Існували, і на жаль, це не є винятком і в наш час, також і негативні приклади, низькопробні реалізації, що неоднозначно вплинуло на сприйняття суспільством цієї форми навчання.

До беззаперечних переваг дистанційного навчання можна віднести індивідуалізацію навчального процесу, що дозволяє кожному студенту опрацьовувати навчальний матеріал за власно обраними швидкістю та траєкторією, адаптованим рівнем складності, дає можливість взаємодіяти з викладачем у час, необмежений розкладом занять, надає свободи вибору місця й часу для навчання, що вкрай актуально. Підкреслимо також і соціально-гуманітарне значення дистанційного навчання для людей з особливими потребами, військовослужбовців та інших категорій громадян.

У 2002 році рішенням МОН України було започатковано педагогічний експеримент з дистанційного навчання, серед учасників якого став і СумДУ, у якому завдяки комплексному підходу до організації електронного навчання за останні 12 років розроблена власна автоматизована система дистанційного навчання [9], конструктор навчальних матеріалів [5], створено online-студію, 550 дистанційних курсів, що містять 770 віртуальних тренажерів, лабораторних робіт та інтерактивних демонстрацій, створених засобами Flash-технології, понад 60000 тестових завдань, майже 2000 віртуальних тренажерів мовою Java, більш ніж 4000 завдань для самостійної роботи, понад 300 навчальних відео-об'єктів [3].

Лише за останній рік сторінки сайту системи електронного навчання СумДУ [9] відвідало більше 260 тис. осіб з 57 країн світу, зафіксовано майже 8 млн переглядів сторінок. І кожного року ці показники зростають.

Сьогодні, розглядаючи електронне навчання, вже неможливо говорити про його застосування без глобальної інтеграції навчальних ресурсів і їх доступності широкому загалу. Все більш важливу роль у забезпеченні якості навчання, доступності навчальних ресурсів якомога більшим верствам населення відіграють відкриті навчальні ресурси.

Започаткування руху відкритих освітніх ресурсів відбувалося з 1990 років і набуло всесвітнього масштабу в 2001 році, коли Массачусетський технологічний інститут (MIT) запустив проект OpenCourseWare, відкривши вільний доступ до матеріалів своїх навчальних курсів.

Завдяки прозорості ресурсів, можливос-

ті їх оцінювання та громадського обговорення, спільного застосування та вдосконалення викладачі та студенти мають шанс отримати необхідний навчальний контент (у тому числі наданий найкращими університетами світу).

Так, започаткований проект «OCW-СумДУ» передбачає розроблення комплексу спеціалізованих програмних, технічних, інформаційних засобів для збереження, опису, пошуку, імпорту та експорту електронних навчально-методичних матеріалів різних типів.

Мета проекту – підвищення якості підготовки фахівців, у тому числі шляхом удосконалення методичного забезпечення та створення комплексного забезпечення осіб, які навчаються, доступом до електронних навчально-методичних матеріалів за всіма видами і формами навчання, підвищення кваліфікації тощо. Пілотне впровадження проекту «OCW-СумДУ» розпочато. Наразі триває інформаційне наповнення ресурсу.

Очевидним є те, що для повноцінного впровадження дистанційного навчання вишу необхідно мати досить високий рівень технічного, кадрового, програмного, нормативного і методичного забезпечення e-learning, що неможливо створити за рік чи два. Більшість навчальних закладів України не мають такого часу. Тенденції розвитку електронного навчання в світі свідчать про надзвичайно високий рівень конкуренції в цьому напрямку. Навіть загальновизнані світові лідери освіти об'єднують свої зусилля задля досягнення своєї мети.

Оптимальним рішенням для українських навчальних закладів, на думку авторів, може стати створення консорціумів кількох ВНЗ на зразок edX, Coursera, де технічні та загальноорганізаційні функції покладені на окремі ВНЗ, а створення навчального контенту може виконуватись як окремими викладачами, так і колективами авторів.

Принцип створення і взаємодії учасників консорціумів може бути реалізований у таких етапах:

- визначення ВНЗ-провайдерів, які спроможні технічно забезпечити електронне навчання з дотриманням нормативних вимог;
- укладання відповідних угод між учасниками консорціуму, що мають передбачати відповідальність сторін та алгоритм їх взаємодії;
- надання ВНЗ-провайдером доступу до навчальної платформи всім суб'єктам консорціуму з відповідною технічною підтримкою;
- створення та розміщення кожним навчальним закладом самостійно або в кооперації з іншими учасниками електронного навчального контенту своїх навчальних дисциплін та проведення навчального процесу.

Таким чином, навчальний заклад, що має достатній рівень e-learning, є провайдером послуг і відкриває доступ до своєї технічної навчальної платформи студентам та викладачам інших ВНЗ, що входять до консорціуму. Фінансові взаємовідносини між вишами-партнерами та студентами будуть врегульовані відповідними угодами типу ВНЗ – студент – виш-провайдер. Це дасть змогу зменшити витрати на технічну й організаційну підтримку без цільового фінансування таких консорціумів з боку держави, посилити просування бренду консорціуму на міжнародному рівні, підвищити якість навчальних матеріалів.

Розвиненість електронних технологій навчання (Online) в СумДУ, згідно з незалежним зовнішнім аудитом міжнародною компанією QS (Лондон, Великобританія) у 2013 році, визначена максимальною оцінкою – 5 зірок із 5 можливих, так само як і кількісний та якісний склад викладачів та задоволеність студентів якістю навчання (Teaching).

Крім того, об'єднання в рамках консорціуму університетів, технікумів, коледжів, шкіл може стати вдалим рішенням для поєднання багаторівневої освіти в рамках єдиної концепції.

Вважаємо, що електронне навчання в усіх його проявах та формах є однією з технологій, що має кардинально змінити су-

часну модель вищого навчального закладу та систему освіти України взагалі.

Крім ресурсів навчального призначення, важливу роль у навчанні та підвищенні кваліфікації ІТ-фахівців відіграють реальні проекти, що виконуються колективами. Тому завданням ВНЗ є створення внутрішнього середовища та передумов для появи і виконання ІТ-проектів різного типу та різного рівня складності.

Так Чернігівський НТУ є членом університетської програми компанії Altera, що дозволило університету отримати сучасне програмне та апаратне забезпечення й обумовило перемоги студентів університету на відповідних олімпіадах компанії Aldec, яка займається розробкою програмного забезпечення для програмованих логічних інтегральних схем [7].

Співпраця університету з відомими виробниками мікроконтролерів та сигнальних процесорів – компаніями NXP та Texas Instruments дозволила ЧНТУ укомплектувати лабораторії новітніми відлагоджувальними модулями для розробки вбудованих систем. Як результат – неодноразові успішні виступи команди ЧНТУ на олімпіаді з програмування мікроконтролерів як у особистому так і в командному заліку.

На базі Сумського державного університету вже більше 10 років працює філія кафедри ЮНЕСКО «Нові інформаційні технології в освіті для всіх» за напрямом сучасних технологій електронного навчання, 4 роки працює філія кафедри інформаційних комп'ютерних систем Чернігівського державного технологічного університету в Інституті проблем математичних машин і систем НАН України.

СумДУ, ХНУ та ЧНТУ співпрацюють із 41 провідними вітчизняними та зарубіжними ІТ-компаніями, у тому числі: Microsof, Cisco, Delcam, NetCracker Technology, Autodesk, ANSYS, NXP, Altera, Texas Instruments, PortaOne, SysIQ, JBS. За результатами такої співпраці на базі університетів відкрито 25 науково-практичних центрів та ІТ-лабораторій, включаючи міжнародні центри аутсорсингу.

У СумДУ протягом останніх років успішно проводяться традиційні безкоштовні курси у співпраці з ІТ-компаніями NetCracker та PortaOne. На курсах мають можливість навчатися всі бажаючі студенти СумДУ, а також сторонні слухачі (випускники минулих років, аспіранти, інші). По закінченню курсів студенти можуть претендувати на працевлаштування в цих ІТ-компаніях. Викладачі університету проходять внутрішні тренінги та навчання в компаніях NetCracker та PortaOne, а також сумісно з фахівцями компанії розробили робочі програми та навчальні матеріали дисциплін, що відповідають сучасним високим вимогам до підготовки висококваліфікованих ІТ-фахівців.

Загалом за останні 5 роківв у СумДУ та в ЧНТУ виконано 60 ІТ-проектів на замовлення вітчизняних підприємств та за державними програмами на загальну суму 6 855 000 грн, а також 12 міжнародних проектів, з них 8 за програмою Темпус, на загальну суму 4 224 000 євро. До виконання проектів залучаються викладачі, аспіранти та студенти університетів.

Міжнародна співпраця є важливим аспектом у процесі підготовки кваліфікованих ІТ-фахівців.

Лише за останні 3 роки в СумДУ програмами міжнародного співробітництва скористалися майже 200 студентів, 70 аспірантів, 130 викладачів.

Студентська команда СумДУ – багаторазовий півфіналіст першості світу з програмування за версією ACM (США), СумДУ входить до першої сотні ВНЗ світу за версією професійної асоціації програмістів TopCoder (США).

ЧНТУ має більше 10 міжнародних договорів щодо проведення спільних наукових досліджень, стажування викладачів та аспірантів, створення спільних центрів та лабораторій з вищими навчальними закладами та науковими установами Великобританії, Естонії, Нідерландів,Швеції.

Презентовані здобутки авторів є результатом багаторічної роботи з упровадження інноваційних технологій у навчальний процес, в управління університе-

тетом. Ми впевнені в тому, що підготувати сучасного ІТ-фахівця неможливо без застосування самих ІТ-технологій як у навчанні, так і при організації проектної діяльності, яка є невід'ємною частиною його підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Застосування електронного навчання для підготовки й підвищення кваліфікації фахівців ІТ-галузі у вищих навчальних закладах : монографія / А. В. Васильєв, Ю. О. Зубань, Ю. М. Коровайченко, С. М. Шкарлет. – Суми : СумДУ, 2013. – 138 с.

2. Інновації у навчально-виховному процесі : монографія / С. М. Шкарлет, Ю. М. Коровайченко, В. В. Казимир, О. О. Новомлинець ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. М. Шкарлета. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2012. – 176 с.

3. Інформаційне, методичне та організаційне забезпечення дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України : монографія / М. П. Мазур, Ю. О. Зубань, В. О. Любчак, С. А. Іванець. – Суми : СумДУ, 2013. – 152 с.

4. Інформаційно-аналітична підтримка діяльності університету: інтегрована інформаційна система: монографія / А. В. Васильєв, В. В. Хоменко, В. О. Любчак, Ю. М. Коровайченко, Д. В. Фільченко. – Суми : СумДУ, 2013. – 126 с.

5. Конструктор електронних навчальних матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elearning.sumdu.edu.ua

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF.

7. Проектування комп'ютерних систем на основі мікросхем програмованої логіки : монографія / С. А. Іванець, Ю. О. Зубань, В. В. Казимир, В. В. Литвинов. – Суми : СумДУ, 2013. — 313 с.

8. Репозитарій відкритих навчальних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ocw.sumdu.edu.ua

9. Система дистанційного навчання СумДУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dl.sumdu.edu.ua/

CITED LITERATURE

1. Using a e-learning for training and retraining specialists of IT field in higher education: monograph / A. V. Vasylyev, Y. O. Zuban, Y. M. Korovaychenko, S. M. Shkarlet. – Sumy : SSU, 2013. – 138 p.

2. Innovations in educational process: monograph / S. M. Shkarlet, Y. M. Korovaychenko, V. V. Kazymyr, O. O. Novomlynets. – Chernigiv : Chernihiv National University of Technology, 2012. – 176 p.

3. Informational, methodological and organizational support for distance education in higher educational institutions of Ukraine : monograph / M. P. Mazur, Y. O. Zuban, V. O. Lyubchak, S. A. Ivanets. –Sumy : SSU, 2013. – 152 p.

4. Informational and analytical support for university activities: Integrated Information System: monograph / A. V. Vasylyev, V. V. Khomenko, V. O. Lyubchak, Y. M. Korovaychenko, D. V. Filchenko. –Sumy : SSU, 2013. – 126 p.

5. E-learning materials constructor [Electronic resource]. – Access mode : http://elearning.sumdu.edu.ua.

6. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 27, 2010 № 787 "On approval of the list of specialties, which are trained in higher education by educational specialist's degree and Master" [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF.

7. Designing of computer systems based on programmable logic circuits: monograph / S. A. Ivanets, Y. O. Zuban, V. V. Kazymyr, V. V. Lytvynov. – Sumy :SSU, 2013. – 313 p.

8. Repository of open educational resources [Electronic resource]. – Access mode : http://ocw.sumdu.edu.ua.

9. SSU Distance Learning System [Electronic resource]. –Access mode : http://dl.sumdu.edu.ua/.

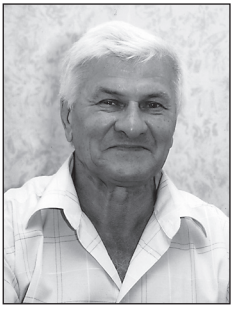

Вільям КОВАЛЕНКО

УДК 378.126:37.013.3:159.953.5/164.2

ДИДАКТОЛОГІСТИКА У ВИЩІЙ ШКОЛІ: КРИТЕРІЇ ТА СТАНДАРТИ ТЕКСТОВІЗОВАНОГО РОЗУМУ

© Коваленко В., 2014

Ключові слова: дидактологістика, види дидактологістики, текстовізовані думки, роздуми, критерії, стандарти, фаховий розум, синергетична парадигма, концептуалізація.

У статті розглянуто предметну сферу дидактологістики та її трьох видів, які зумовлені наявністю в наукових текстах трьох зовнішньо однакових типів знаків, денотати яких презентують три різні типи критеріїв і стандартів аналізу й оцінювання текстовізованих думок та фахових міркувань вчених у контексті синергетичної парадигми.

Ця стаття є продовженням нашої, опублікованої у журналі «Вища освіта України» статті «Трагедія «голого розуму» у сфері вищої фахової освіти: причини, наслідки» [1], але розкриває тему у площині позитивного вирішення окресленої проблеми.

У попередній публікації було висвітлено *очевидні* причини трагедії «голого розуму», які зумовлені відсутністю програмного забезпечення фахової підготовки спеціалістів у ВНЗ з дисциплін, орієнтованих на формування фахового розуму, інтелекту та фахового розуміння.

У зв'язку з цим постають два питання: чому у програмному забезпеченні підготовки спеціалістів у ВНЗ відсутні такі дисципліни і хто або що (в принципі) визначає перелік *необхідних дисциплін* щодо професійної та *професіональної*, у тому числі й *інтелектуальної*, підготовки майбутніх спеціалістів у ВНЗ?

Мета статті – виявити чинники, які впливають на формування необхідних дисциплін у сфері *вищої фахової* освіти, і визначити нову теоретико-методологічну і

певною мірою методико-технологічну *дидактичну стратегію*, яка зумовлювала б формування *необхідних дисциплін* щодо професійної підготовки майбутніх спеціалістів у ВНЗ і разом з тим визначала інтелектуальні критерії і стандарти їх фахового розуму й розуміння.

Коректна відповідь на поставлені питання у загальному вигляді аргументується чітким розмежуванням предметних сфер науки і дидактики та їх функцій таким твердженням: предметні сфери науки і дидактики та їх функції природно є різними.

То в чому полягає різниця між ними?

Наука, починаючи з часів Галілея, протягом чотирьохсот років свого розвитку вибудувала досить чітку технологію наукового дослідження певної частини об'єктивно існуючих (тобто незалежних від наявності вчених-дослідників) предметів та явищ навколишнього середовища і термінологічно зафіксувала принципи, положення і правила *науково-дослідної діяльності* у природничо-науковій парадигмі: об'єктивність, достовірність, валідність, інваріантність та ін. Зазначимо, що об'єктна сфера кожної науки принципово онтологічна і тому реалізація положень та правил природничо-наукової парадигми виключає наявність у результатах досліджень будь-яких елементів суб'єктивності, привнесених вченими-дослідниками.

Водночас будь-які види діяльності та їх результати, які регламентовані принципами природничо-наукової парадигми, можуть претендувати на статус наукових, у тому числі й дидактика. Але така дидактика в процесі свого розвитку має вибудувати іншу парадигму інтерпретації своєї предметної сфери і своїх функцій, не відкидаючи при цьому природничо-наукову парадигму, а встановлюючи міжпарадигмальні зв'язки з нею. До речі, як і переважна більшість гуманітарних наук (від лат. humanitas – людство, людяність), предметна сфера досліджень яких стикається з певними труднощами щодо реалізації *лише* принципів природничо-наукової парадигми через приховану суб'єктність, яка імпліцитно задається терміном «humanitas».

Іншими словами, дидактика *як наука* має право на існування, якщо її предметна сфера створюється і формується на основі дотримання принципів природничо-наукової парадигми. Оскільки об'єктна сфера будь-якої науки принципово онтологічна, то й об'єктна сфера дидактики, яка претендує на статус науки, також має вважатись онтологізованою. І таку дидактику ми позначаємо терміном «онтологічна дидактика», тобто така, сфера якої вважається об'єктивно існуючою і незалежною від учених-педагогів, які її досліджують. При цьому нагадаємо, що реалізація принципів природничо-наукової парадигми виключає наявність суб'єктивних елементів у кінцевих результатах її досліджень, навіть за умови, що природа досліджуваних предметів і явищ має *суб'єктний* характер. Ця дидактика централізовано розвивається переважно в науково-дослідних інститутах педагогічного спрямування, педагогічних ВНЗ, а також інших ВНЗ у сфері предметних дидактик.

Заразом, оскільки основними засобами *теоретичної* підготовки майбутніх спеціалістів в усіх ВНЗ світу є підручники, навчальні посібники, статті, монографії, у яких вчені описували процес організації й проведення експериментів, опрацювання результатів, виявлені наукові факти, закономірності, закони та відповідні теорії, предметна сфера дидактики, підкреслюємо, у ВНЗ має принципово іншу – *гносеологічну* – природу (грец. gnosis – знання) у вигляді *наукових знань*, зафіксованих у текстах різного формату. Цей вид дидактики ми позначаємо терміном «гносеологічна дидактика».

З одного боку, наукові тексти існують об'єктивно і незалежно від авторів, які їх створили, від викладачів, студентів, тому вони підпорядковуються певним принципам онтологічної дидактики за змістом, але форма існування цього змісту в наукових текстах принципово інша – *знакова*. Тобто зміст текстів підручників, монографій є

своєрідною *знаковою копією змісту фахових наук і дисциплін*, методична основа яких у вигляді природничо-наукової парадигми відображає положення, правила і принципи *науково-дослідної діяльності*. І саме цей факт дає відповідь на одне із запитань: хто або що визначає перелік необхідних дисциплін у програмному забезпеченні фахової підготовки спеціалістів у ВНЗ у *сучасних предметних дидактиках*.

З іншого боку, наукові тексти створюють вчені, вони є результатом їх роздумів, міркувань, інтелектуальних зусиль. І в наукових текстах відображається зовсім інша *онтологічна реальність*, якої не може існувати в результатах предметних дидактик, оскільки принципи природничо-наукової парадигми відсікають суб'єктивні чинники, тобто думки, роздуми вчених заради об'єктивності.

Очевидно, що дидактика вищої фахової освіти у ВНЗ, предметна сфера якої відтворює лише зміст науково-дослідної діяльності вчених і водночас положення і правила природничо-наукової парадигми у текстах підручників, статей, монографій, принципово не здатна формувати те, що цією парадигмою відсікається. Потрібна зовсім інша дидактика, а точніше, вид дидактики у сфері ВФО, теоретико-методологічні, методичні і технологічні основи якої б поєднували і наукові знання, які отримані за умови дотримання принципів природничо-наукової парадигми, і думки, роздуми, міркування вчених, представлені у знаковій, текстовізованій формі. І такий вид дидактики ми позначаємо терміном «дидактологістика» (термін «логістика» від гр. logistica – мистецтво міркувати, рахувати [3, с. 300]). Дидактологістика – це вид дидактики, предметною сферою якої є текстовізовані думки, роздуми, міркування вчених, якими (думками, роздумами) вони (вчені) конструювали (розумовими діями) і визначали *сутність* (результат розумових дій) досліджуваних явищ, використовуючи знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти та математичні знаки і як засоби, і як нові форми їх (думок, роздумів) існування у створюваних вченими наукових текстах.

Думки, роздуми, міркування, з одного боку, є предметом психології, оскільки тісно взаємопов'язані з процесом мислення. «Думка – результат, продукт процесу мислення у формі судження або поняття, який відображає загальне в масі одиничних речей, фіксує суттєве, закономірне в різноманітті явищ оточуючого середовища» [3, с. 366]. З іншого боку, вони опредмечені у наукових текстах, але не втрачають статусу психологічних категорій. З цього приводу у К. Маркса є таке зауваження: «Історія *промисловості* і створене *предметне* буття промисловості є *розкритою* книгою *людських сутнісних сил*, людською психологією, що чуттєво постала перед нами». І далі: «Така *психологія*, для якої ця книга, тобто якраз чуттєво найбільш відчутна, найбільш доступна частина історії, закрита, не може стати дійсно змістовною і *реальною* наукою. Що взагалі думати про таку науку, яка зарозуміло абстрагується від цієї величезної частини людської праці і не відчуває своєї власної неповноти...» [6, с. 123].

Очевидно, що думки, роздуми, міркування вчених як психічне явище (онтологічна категорія) і *текстовізовані* думки, роздуми, міркування (гносеологічна категорія) залишаються думками, роздумами вчених, але змінюється форма їх існування. Вона, тобто форма, стає знаковою.

Тож виникає запитання: що позначають вчені знаками-словами, знаками-термінами, знаками-концептами і математичними знаками, відображаючи у наукових текстах власні думки, роздуми, міркування?

Знаками-словами вчені позначають зміст своїх думок у вигляді предметів та явищ, їх властивості, рухи, дії, їх кількість та ін., а також власні практичні дії. Доказом є наявність частин мови. Так, предмети та явища вчені номінують іменниками, їх властивості – прикметниками, кількість предметів – числівниками, власні рухи та переміщення предметів – дієсловами тощо.

Знаками-термінами вчені позначають

логічні форми свого мислення (поняття, судження, умовиводи), елементи логічних форм мислення (суб'єкт, предикат, рід, вид, клас та ін.). Знаками-концептами вчені позначають логічні форми мислення, у які вони вкладають результати своїх досліджень, керуючись положеннями, правилами і законами лінгвістики, логіки, термінології, концептології і власних фахових наук. Математичними знаками вчені позначають результати своїх досліджень, але в цій статті ми їх розглядати не будемо.

Використовуючи знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти та математичні знаки, вчені здійснюють певну процедуру *авторизації результатів власних досліджень*. Але при цьому виникає парадоксальна проблема, суть якої полягає в тому, що три із чотирьох зазначених типів знаків, а саме знаки-слова, знаки-терміни і знаки-концепти вивчають різні науки, денотати типів знаків зовсім різні, а зовні вони абсолютно однакові.

Зовнішня однаковість знаків очевидна, а їх денотативні відмінності можна «побачити» лише розумом, який, образно кажучи, озброєний певними знаннями щодо типів знаків, механізмів утворення їх денотатів та ін. Міждисциплінарна (синергетична) природа денотатів зовні однакових знаків також очевидна. І в мовознавстві, лінгвістиці дослідження логічного у слові та реченні, співвідношення поняття і судження як форм мислення зі словами та реченнями розглядає *логічна менталінгвістика* (термін «мент(а)» утворений на базі лат. mens, mentis – «ум», «розум», «мислення» і фр. mental – «мислений», «розумовий») [2, с. 153]. А результати досліджень призначаються студентам *філологічних спеціальностей університетів і педагогічних інститутів*. Однак переважна більшість учених, викладачів та студентів інших спеціальностей (фізиків, біологів, соціологів, юристів тощо) не мають таких знань, оскільки у програмному забезпеченні їх професійної підготовки відсутні такі дисципліни.

Водночас зазначимо, що з точки зору дидактологістики це зовсім не означає, що спеціалісти інших наук і дисциплін мають у повному обсязі вивчати лінгвістику та її розділи, логіку, термінологію, концептологію. Предметна сфера дидактологістики звужена й обмежена трьома типами знаків та їх денотатами, якими вчені, викладачі і студенти повинні вміти відображати *зміст як своїх думок*, роздумів, міркувань, так і зміст думок інших вчених, *логічні форми мислення, елементи логічних форм свого мислення та мислення інших,* і визначати *сутність* досліджуваних ними та досліджених явищ іншими вченими, керуючись при цьому чіткими положеннями, правилами та законами зазначених наук.

Так, наприклад, знаками-словами позначаються предмети та явища, їх властивості, рухи тощо, а механізми утворення їх денотатів здійснюються на чуттєво-образній основі, оскільки і предмети та явища, їх властивості, як і знаки-слова (графовізовані, фонетизовані) мають енергетичні характеристики, які відображаються органами чуття. І в свідомості утворюються *образи* предметів та явищ, образи їх властивостей та ін., і *образи* знаків-слів у їх, уточнюємо, *образному* (психологічна категорія) взаємозв'язку. А з точки зору лінгвістики кожне слово, яке є в наукових текстах будь-яких наук, *квантифіковане тією чи іншою частиною мови*, яких (частин мови) в українській та російській мовах десять. Шість із них (іменники, прикметники, числівники, дієслова, займенники і прислівники) належать до самостійних, три інші (прийменники, сполучники, частки) – до службових і десята – вигук.

Таким чином, у наукових текстах будь-якого змісту (фізичного, біологічного, юридичного тощо) немає жодного слова, яке б не входило в одну з десяти частин мови [2, с. 151]. Той, хто хоче заперечити, апелюючи до інших мов, крім української та російської, то таке заперечення буде не коректним, оскільки в інших мовах може бути інша кількість частин мови, за основу виділення яких беруть інші семантичні, морфологічні, синтаксичні або словотворчі критерії.

Звертаємо увагу на два принципово важливих теоретико-методичних аспекти.

Перший полягає в тому, що денотатами знаків-слів постають реально існуючі предмети та явища, їх властивості тощо, які за семантичним критерієм визначають *кількість частин мови*. При цьому зазначимо, що термін «частини мови» є *теоретичним конструктом*, який створений спільнотою вчених-лінгвістів упродовж розвитку вчення про мови.

Другий теоретико-методичний аспект зводиться до того, що всі знаки-слова у наукових текстах *квантифіковані частинами мови* і, отже, утворюють *десять класів слів,* об'єднаних спільністю загального граматичного значення і його формальних показників. Таким чином, за допомогою *частин мови* вчені, викладачі та студенти, як і переважна більшість людей, диференціюють речі, їх якості, процеси, дії, стани та їх ознаки, виявляють відмінності в реальному світі, тобто здійснюють його *лексичну категоризацію* (на думку Л. Вітгенштейна, «мова є знакова картина світу»).

Саме тому *частини мови* є важливим засобом, способом та механізмом *лексичного розуміння* й *інтерпретації* як дійсності, так і водночас *лексичної* інтерпретації *змісту* текстовізованих думок, роздумів, міркувань учених, викладачів і студентів. А кількість частин мови (їх десять) заразом визначає *лексичні* (*лінгвістичні) стандарти* аналізу та оцінювання *змісту* текстовізованих думок учених у наукових текстах (термін «стандарт» від англ. standart – норма, зразок, мірило).

Зазначену предметну сферу знаків-слів, психологічних механізмів утворення їх денотатів, лінгвістичні аспекти їх квантифікації і категоризації у вигляді частин мови ми позначаємо терміном «*лінгводидактологістика*». Це вид дидактологістики, предметна сфера якої задається терміном «логістика» як мистецтво міркувати, використовуючи знаки-слова як лінгвістичну категорію, керуючись її положеннями, правилами і законами, якими мають *навчитись* володіти три основні учасники освітнього простору у ВНЗ: вчені, викладачі і студенти *будь-яких спеціальностей*.

Зовсім інші психологічні механізми утворення денотатів знаків-термінів. Знаками-термінами вчені позначають (мають позначати) не предмети та явища навколишнього світу або власні практичні дії, а *результати* операцій *свого мислення*. Кожна з операцій мислення виконує певну функцію, оперуючи *явними елементами свідомості*, якими постають образи предметів та явищ, образи їх властивостей, образи рухів тощо.

Так, операцією *аналізу* зазначені елементи свідомості *уявно* розділяються вченим або об'єднуються ним (синтез). Іншою операцією *порівняння* виявляються відмінності, а спільні ознаки *узагальнюються* і тим самим утворюються групи, класи, системи (операції класифікації, систематизації) та ін.

У психології мислення це відомі речі, і є досить прості методики, якими можна продемонструвати наочні результати операцій мислення. Так, наприклад, яке слово із чотирьох є зайвим: дуб, сосна, дерево, липа?

Абсолютна більшість вказує на дерево. Водночас мало хто здатний відзначити, що зайвих слів тут немає: всі вони є знаки-слова. Але серед них є знак-термін, яким позначається не предмет, існуючий у дійсності, а *клас* рослин певного виду.

Термін «клас», як результат *уявної* розумової діяльності, створюється не на чуттєво-образній основі, а на базі інших психологічних та логічних механізмів: наявність певних знань щодо мислення, його операцій та їх результатів (психологічна категорія), а також *логічних* знань щодо *форм* мислення, елементів логічних форм мислення тощо. Їх теоретико-методичні засади досліджує термінологія.

Але при цьому зазначимо таке: ті вчені, переважно лінгвісти, які підводять терміни під клас слів або словосполучень, *а не мислять їх як окремий тип знаків,* не *розуміють* тієї межі (лат. terminus – межа, границя [6, с. 492]), яка принципово розділяє механізми утворення денотатів знаків-слів

і денотати знаків-термінів. Саме тому термінологія як наука, на думку багатьох учених, ще не визначилась однозначно щодо сутності своєї предметної сфери.

Таким чином, предметною сферою денотатів знаків-термінів постають результати зазначених операцій мислення вчених, їх (вчених) логічні форми мислення (поняття, судження, умовиводи), елементи логічних форм (суб'єкт, предикат, рід, вид, клас, логічні операції диз'юнкції, кон'юнкції, імплікації та ін.), які визначають *універсальні критерії* опредмечених думок у наукових текстах будь-яких наук. А їх кількісні показники окреслюють *термінологічні стандарти* аналізу й оцінювання думок вчених, їх роздумів, міркувань у наукових текстах. Саме вони визначають засоби, способи та механізми *термінологічного розуміння* основних учасників освітнього простору у ВНЗ. Наявність або відсутність цих засобів у них може бути виявлена, в принципі, тією самою методикою, достатньо лише попросити показати дерево, меблі тощо, яких побачити очима неможливо принципово. А показ конкретних рослин або речей свідчитиме про неусвідомлене ототожнення денотатів знаків-слів і знаків-термінів, що тим самим становить основу так званих «словоблудних» технологій.

Зазначену предметну сферу знаків-термінів, логіко-психологічних механізмів утворення їх денотатів, квантифікацію *результатів* операцій мислення, логічних форм мислення, а також елементів логічних форм та їх відповідну категоризацію у вигляді термінологічних стандартів ми позначаємо терміном «*термінодидактологістика*». Це вид дидактологістики, предметна сфера якої визначається мистецтвом учених, які створюють наукові тексти, викладачів та студентів у процесі їх навчальної діяльності у ВНЗ, *міркувати* (логістика), оперувати знаками-термінами, володіти логіко-психологічними механізмами утворення їх денотатів, керуючись при цьому термінологічними стандартами.

Розглянуті два типи знаків є універсальними для будь-яких наук і дисциплін. Але ними не може бути презентована в наукових текстах семантизована фаховою парадигмою предметна сфера *професійного змісту* текстовізованих думок, роздумів, міркувань, оскільки *частини мови* є універсальними стандартами для будь-яких наук і дисциплін, до речі, як і термінологічні стандарти: суб'єкт, предикат, рід, вид, клас тощо. Зазначену функцію виконують знаки-концепти.

Знаками-концептами позначають термінологічну форму мислення особливого виду, яку в логіці називають логічна операція визначення поняття «через найближчий рід та видові відмінності». Її ми називатимемо «родовидова схема (тобто форма як статичний термін), у яку вчені вкладають (мають вкладати) результати своїх *думково-дослідних дій,* семантизованих *фаховою парадигмою*.

До речі, цей *вид визначення* понять називають часто «класичним» насамперед тому, що видатні класики філософії – Сократ, Платон, Аристотель – розглядали тільки визначення такого виду. Нерідко їх називають також класифікаційними, оскільки за їх допомогою будуються наукові класифікації предметних галузей конкретних наук [5, с. 70]. Саме в *денотаті наукових* знаків-концептів, а не денотатах інших типів знаків, уводиться *кілька критеріїв*, якими визначається *професіональний зміст фахових думок, роздумів, фахових міркувань*. Одним із них постає родо-видова схема визначення поняття. І тільки цей вид визначення, а не інші види визначень, яких у логіці налічується більше десяти [3, с. 409–412], беруть за основу *концептологістичного критерію*, оскільки ним реалізується функція *класифікації* предметних *галузей конкретних наук*.

Другим концептологістичним критерієм у родовидовій схемі представлені *універсальні форми змісту* мислення вченого (далі УФЗМ), які презентують предметну сферу *реальних експериментів*: або це *процес* (фізичний, хімічний, психологічний), або проміжні параметри процесу – *стани* (економічний, біологічний, юридичний),

або *результати* процесу, або *властивості* (ті ж фізичні, хімічні, економічні тощо). А третім критерієм у родо-видовій схемі денотата знака-концепта є *фахова парадигма*, яка виконує функцію *логістичної фаховізації* УФЗМ, тобто визначає фаховий статус процесів, станів, властивостей тощо.

Таким чином, денотати знаків-концептів представляють у наукових текстах три різні концептологістичні критерії текстовізованих думок. Перший із них презентує родовидову *схему (форму)* мислення вченого, другий – універсальні форми *змісту* його мислення (УФЗМ), або думки (УФЗД), а третій – наявність у визначенні фахової парадигми.

Зазначені критерії виконують різні функції. Так, родо-видова схема об'єднує термінологічні елементи думки (рід, вид). УФЗД презентують класифікаційну норму у родовій ознаці визначення, тобто визначають найближчий рід визначуваного концепта (або це процес, або стан, або результат процесу, або властивість). Зазначимо, що УФЗМ не є предметом ні логіки, ні термінології, оскільки вони стосуються не змісту досліджуваних явищ (процеси, стани, властивості тощо), а лише думок про них. А їх (УФЗД) універсальний, загальнонауковий статус, образно кажучи, обмежує фахова парадигма (фізична, біологічна, психологічна тощо) до рівня *спеціальнонаукових концептів*.

Так, наприклад, при визначенні психологічного концепта «сприймання» найближчий рід задає або визначає одна із УФЗМ – «процес», а його фахову, тобто *психологічну сутність* визначає прийнята у вітчизняній психології парадигма «відображення». Видові ознаки у визначенні презентують результати реальних експериментів і дають відповідь на запитання: що відображається (цілісні предмети, явища), механізми відображення (перцептивні дії) і результати відображення (образи предметів, явищ). Аналогічною є технологія побудови визначень фахових *процесів* в інших науках. Конфігурація визначень фахових *станів, результатів* процесу, фахових *властивостей* дещо інша, але присутність фахової парадигми явно або імпліцитно обов'язкова.

Звертаємо увагу на кілька принципових уточнень.

По-перше, термін «сутність» як філософська категорія завдяки введенню у родову ознаку визначення фахової парадигми конкретизує її статус як *фахової сутності*, яку створює вчений-дослідник своїм розумом, інтелектом, керуючись зазначеними засобами, способами та механізмами конструювання денотата фахових концептів (психологічними, логічними, термінологічними, лінгвістичними, фаховими).

По-друге, денотатом фахового концепта постає досить складне *судження*, яке суттєво відрізняється від інших, звичних суджень тим, що в останніх може як стверджуватись, так і заперечуватись наявність тих чи інших ознак предметів та явищ, а також наявні як суттєві, так і не суттєві ознаки. Судження, яке постає у вигляді денотата фахового концепта, має вид тільки стверджувального типу щодо суттєвих ознак, оскільки зміст такого судження оснований на *результатах* досліджень тих наук, які в них напрацьовані, вважаються загальноприйнятими і сумніву не підлягають [3, с. 457].

По-третє, *одним* знаком-концептом учений презентує у наукових текстах *згорнуту, стиснуту* в денотаті концепта поліпарадигмальну інформацію, яку можна усвідомлювати лише володіючи положеннями, правилами і законами міждисциплінарної, синергетичної парадигми. А розгортання інформації здійснюється завдяки дефініції.

Зазначимо, що механізми формування денотатів фахових концептів, їх структура значно складніші, оскільки поєднують результати двох онтологічно різних реальностей: тієї, яку досліджував учений, керуючись природничо-науковою парадигмою, і тієї, що є наслідком його розумових дій, регламентованих положеннями, правилами і законами зазначених наук у їх функціонально-структурованій інтегрованості, яка виконує функцію концептологістичних стандартів. Оволодіння цією системою знань у контексті дидактологіс-

тики ми позначаємо терміном «концептуалізація» вищої фахової освіти у ВНЗ, а вивчення теоретико-методичних засад належить до царини *концептодидактологістики* як виду дидактологістики, предметна сфера якої є міждисциплінарною, синергетичною.

Заразом найголовнішим і найсуттєвішим є таке: оскільки у наукових текстах є дві онтологічно різні реальності і думки, роздуми, міркування – одна з них, то у контексті синергетичної парадигми їх визначення має принципово іншу схему (форму). І це зафіксовано у *структурі термінів визначуваних видів дидактологістик:* на першому місці логічним наголосом зазначається тип знаків, потім предметна сфера – дидактика, а в кінці – логістика як мистецтво міркувати, керуючись положеннями, правилами і законами для типів знаків, а не експериментів, регламентованих природничо-науковою парадигмою.

Висновки. Таким чином, три види дидактологістики, в основу яких покладено три зовні однакові типи знаків, але принципово різні механізми утворення їх денотатів, мають різні критерії та стандарти аналізу й оцінювання текстовізованих думок, роздумів, міркувань, становлять теоретико-методологічну і методико-технологічну основу нової дидактичної стратегії вищої освіти, предметною сферою якої постають міждисциплінарні, синергетичні зв'язки та відношення. І ми позначаємо її терміном *синергетична дидактологістика* як майбутній предмет деталізації наших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Коваленко В.** Трагедія «голого розуму» у сфері вищої фахової освіти: причини, наслідки / В. Коваленко // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 60–67.

2. **Кодухов В. И.** Общее языкознание : учеб. для студ. филол. спец. ун-тов и пед. ин-тов / В. И. Кодухов. – М. : Высшая школа, 1974. – 303 с.

3. **Кондаков Н. И.** Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – [2-е изд., испр.]. – М. : Наука, 1976. – 720 с.

4. Логіка : підруч. для студ. вищ. навч. закладів [В. Д.Титов та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Д. Титова. – Х. : Право, 2005. 208 с.

5. Словарь иностранных слов. – [12-е изд., стер.]. – М. : Рус. яз., 1985. – 608 с.

6. **Маркс К.** Сочинения : в 50 т. / К. Маркс, Ф. Енгельс. – [2-е изд.]. – М. : Изд. политической литературы, 1974. – Т. 42. – 535 с.

CITED LITERATURE

1. **Kovalenko V.** The Tragedy of Bald Mind in the Sphere of Professional Education: Causes, Consequences / V. Kovalenko // Vyshcha Osvita Ukrainy. – 2013. – № 3. – P. 60–67 (Ukrainian).

2. **Kodukhov V. I.** General Linguistics : Textbook for Philological Department Students of Universities and Teachers' Training Colleges / V. I. Kodukhov. – M. : Vysshaia Shkola, 1974. – 303 p. (Russian).

3. **Kondakov N. I.** Logical Dictionary and Reference Book / N. I. Kondakov. – [Second Revised Edition]. – M. : Nauka, 1976. – 720 p. (Russian).

4. Logics : Textbook for College Students [V. D. itov and others] ; endorsed by Prof. V. D. Titov. – Kh. : Pravo, 2005. – 208 p. (Ukrainian).

5. Dictionary of Foreign Words. – [12th Stereotyped Edition]. – M. : Russkii Yazyk, 1985. – 608 p. (Russian).

6. **Marx K.** Collected Works : in 50 Volumes / K. Marx, F. Engels. – [2nd Edition]. – M. : Izdatelstvo Politicheskoi Literatury, 1974. – Vol. 42. – 535 p. (Russian).

УДК 371.3:378.1:378.14.001.76

ФІЛОСОФІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

Володимир Морозов
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки Криворізького національного університету «Криворізький педагогічний інститут»

Ключові слова: людина, освіта, педагогічний процес, навчальний процес, інновація.

Уровадження інновацій у педагогічний процес реалізується переважно через його вдосконалення, радикальну трансформацію або видозміну, які складаються з елементів не тільки модернізації традиційної системи, але й її трансформації. У навчальному процесі як складовій процесу педагогічного інноватизація має певні особливості. Насамперед формується філософія інновацій, яка згодом конкретизується і в основних елементах навчального процесу – цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному та оцінному, і в його цілісній конструкції. Головні критерії ефективності педагогічного процесу виражаються показниками вихованості учнів та студентів і визначають основні форми й напрями діяльності з удосконалення педагогічної роботи в школі та ВНЗ.

© Морозов В., 2014

Інноваційний розвиток освіти, особливо вищої, є потребою, продиктованою, насамперед, такими фундаментальними чинниками, як глобалізація та інформаційна революція. Пошук та впровадження новітньої філософії цього процесу належать до першочергових завдань сучасної педагогічної освіти. На жаль, у системі вітчизняних наукових досліджень ця тема є все ще не достатньо висвітленою. Зупинимося на її розгляді більш детально.

Як зазначають учені, упровадження інновацій у педагогічний процес реалізується переважно трьома основними напрямами. Це – вдосконалення традиційного педагогічного процесу, тобто модернізація, модифікація, раціоналізація того, що прийнято; трансформація традиційного процесу або його радикальні перетворення; комплексність (комбінаторність) видозмін, які складаються з елементів як модернізації, модифікації та раціоналізації традиційної системи, так і її трансформації. Звичайно, розглянутий поділ за такими напрямами є умовним, оскільки вони чітко не розмежовуються, але характерні особливості кожного напряму зумовлюють їх розподіл. За характерні ознаки кожного розглянутого напряму вважатимемо масштабність ново-

введень у систему освіти та інноваційність їх потенціалу: на макрорівні відбувається трансформація нововведень, що веде до радикальних змін та зумовлює оновлення всієї системи, яке охоплює весь освітній простір, тобто парадигмальні видозміни, що ведуть до системних видозмін; на мезорівні відбувається укомплектування за основними напрямами пов'язаних між собою нововведень у кожному компоненті системи освіти: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої, післядипломної, тобто комплексні видозміни, що ведуть до компонентних видозмін; на мікрорівні відбувається вдосконалення (модернізація, модифікація, раціоналізація) традиційного педагогічного процесу, що зумовлює локальність або одиничність нововведень, не пов'язаних між собою, тобто локальні видозміни, які ведуть до поелементних видозмін.

Складовою цілісного педагогічного процесу є навчальний процес, інноватизація якого має особливості: спочатку формулюється філософія інновації, що потім конкретизується в основних категоріях (елементах) навчального процесу: цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному та оцінному. Цільова складова впливає на структуру й зміст навчального плану та програми як окремої дисципліни, так і всього комплексу навчальних дисциплін. Змістова складова впливає на зміст та структуру як окремих навчальних дисциплін, так і на освіту в цілому. Процесуальна складова впливає як на структуру навчально-пізнавальної діяльності учнів, так і на структуру професійної діяльності вчителя. Технологічна складова впливає як на структуру й зміст методичних посібників, так і на всю методичну роботу. Оцінна складова впливає на систему дидактичних засобів.

Інновації конкретизуються як у кожному конкретному компоненті навчально-виховного процесу – цільовому змістовому, процесуальному, технологічному, оцінному, так і в цілісній конструкції цього процесу. Цілісна конструкція інноваційної системи має свій системотворчий чинник. Наприклад, на думку І.І. Якухно, лабораторна система (дослідна) ґрунтується на принципі індивідуалізації навчання, самостійної дослідної роботи в предметних кабінетах-лабораторіях; проектна система (метод проектів) – організація навчання, за якою ті, хто навчається, набувають знань і навичок у процесі планування та виконання практичних завдань-проектів; інтегрована (комплексна) – здійснення навчання за певними темами-комплексами, що вміщують матеріал суміжних предметів; навчання у співробітництві ґрунтується на спільній діяльності, взаєморозумінні та гуманізмі, єдності інтересів і прагнень; вальдорфська система – навчання на антропософських засадах, розумінні розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних факторів тощо [11].

Ефективність педагогічного процесу характеризується також рівнем організації, управління, продуктивності (ефективності), технологічності, економності, виділення яких сприяє обґрунтуванню критеріїв, які дозволяють не лише якісно, а й кількісно оцінювати досягнуті рівні. Визначальною характеристикою педагогічного процесу є час. Саме час є універсальним критерієм оцінки ефективності і якості здійснюваного процесу.

Закономірності педагогічного процесу діалектично взаємозв'язані між собою і проявляються через певну сукупність випадковостей. Це ускладнює педагогічний процес. Але, як зазначає В.В. Ягупов, вони чітко визначають основні напрями роботи вдосконалення педагогічного процесу, що виявляються в: гуманізації і демократизації; забезпеченні суб'єктності вихованця; урахуванні закономірностей і реалізації функцій процесу – виховної, навчальної, розвивальної; інтеграції науки, освіти і практики; підвищенні науково-теоретичного рівня і зміцненні практичної спрямованості; оптимізації; інтенсифікації; вдосконаленні підготовки вихователів та їх педагогічної майстерності; використанні сучасних концепцій і методів навчання та виховання; технічному переобладнанні педагогічного процесу тощо [10].

Зміст цілісного педагогічного процесу поглиблюється в конкретних методиках

навчання і виховання. Таким чином, знання сутності педагогічного процесу, його складових, закономірностей і суперечностей озброює вихователя чіткою методологією педагогічної науки, сприяє якісній організації педагогічного процесу.

У цілому зміст педагогічного процесу формують відповідно до мети освіти і виховання, враховуючи при цьому вікові можливості вихованців. Його закладають у навчальні плани, програми і підручники, а також у плани виховної роботи закладів освіти.

За допомогою форм і методів навчання та виховання реалізують зміст навчально-виховної роботи. До них належать уроки, факультативи, семінари, практикуми, гуртки, домашня самостійна навчальна робота. Ці та інші організаційні форми реалізують за допомогою різноманітних методів: пояснення, розповіді, бесіди, лекції, роботи з книгою, самостійного спостереження, лабораторної, практичної та дослідної робіт.

Для ефективного корегування стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів у педагогічному процесі використовують спеціальні методики педагогічної діагностики. Для діагностики педагогічного процесу використовують методи науково-педагогічного дослідження (педагогічне спостереження, бесіду, анкетування, інтерв'ю, педагогічний експеримент, соціометрію та ін.).

Головні критерії ефективності педагогічного процесу виражаються показниками вихованості учнів, студентів. До них належать: зовнішній вигляд, культура поведінки в закладі освіти та за його межами; громадська активність; самостійність у всіх видах діяльності; сформованість наукового світогляду, національної самосвідомості; позитивне ставлення до навчання, інтерес до знань і усвідомлення їх ролі у своєму розвитку; інтерес до національної і світової культур; фізичне здоров'я, потяг до занять фізичною культурою і спортом; працелюбність, орієнтованість на майбутню професію.

Ефективність педагогічного процесу залежить від рівня відповідності його змісту, форм і методів основним закономірностям виховання і потребам суспільного життя; ступеня вияву школярами активності в навчально-пізнавальній і суспільній діяльності; рівня педагогічної майстерності вчительського колективу; ефективності впливу громадськості й церкви на виховання підростаючого покоління; рівня використання виховних можливостей позашкільних освітньо-виховних закладів, дитячих і молодіжних організацій; координації виховних впливів усіх причетних до виховання підростаючого покоління інституцій; пропаганди психолого-педагогічних знань серед батьків і населення взагалі.

Усе ж у цілому процес навчання реалізується шляхом взаємодії діяльності вчителя (викладання) і діяльності учня (учіння). Учитель здійснює різноманітні спроби, які допомагають учням засвоїти навчальний матеріал, сприяє активізації навчального процесу, учень сприймає, осмислює, запам'ятовує тощо цей матеріал. Метод при цьому постає як упорядкована взаємодія, співробітництво, партнерство. Це дозволяє зробити висновок про те, що під методом навчання слід розуміти спосіб упорядкованої, взаємозв'язаної діяльності учителя й учнів, спрямованої на досягнення завдань освіти, розвитку і виховання в процесі навчання [7].

Як зазначає А.М. Алексюк, методи навчання є одним з найважливіших компонентів навчального процесу. Без провідних методів діяльності неможливо реалізувати цілі і завдання навчання, досягнути відповідних результатів [1].

У процесі навчання зв'язок методу з іншими компонентами взаємозворотний: метод є похідним від цілей, завдань, змісту, форм навчання; водночас він суттєво впливає на можливості їх практичної реалізації. Навчання прогресує настільки, наскільки дозволяють йому рухатись уперед застосовані методи.

У структурі методів виділяються прийоми. Прийом – це елемент методу. Елементи методів є не звичайною сумою окремих частин цілого, а системою, об'єднаною логікою дидактичного завдання. Зокрема, якщо певний спосіб навчання педагог використовує на уроці тільки для того, щоб зосередити увагу на якомусь питанні змісту матеріалу, то цей спосіб відіграватиме

роль дидактичного прийому. А якщо спосіб навчання використовується для з'ясування суті питання, для розкриття змісту матеріалу, то це вже буде не прийом, а метод. Метод є способом діяльності, що охоплює весь її шлях. Прийом – це окремий крок, фазова дія в реалізації методу. Метод навчання є досить складним утворенням, має багато сторін, за кожною з яких методи можна групувати в системи. На цій підставі створюються класифікації методів. Класифікація методів навчання – це впорядкована за певною ознакою їх система [3].

Методологія цілісного підходу до взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів у навчанні передбачає виділення методів навчання у великі групи: методи організації і самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації учіння; методи контролю і самоконтролю у навчанні; бінарні методи навчання. Таким чином, усвідомлення вчителем суті й особливостей цілісної класифікації методів дозволить йому здійснити цілісну процедуру їх вибору.

У свою чергу, на сторінках педагогічної літератури не затихають дискусії навколо проблеми форм організації навчального процесу в школі. Виходячи з цього подаємо ще одне визначення педагогічного процесу, а саме як не механічної суми дій щодо навчання та виховання підростаючого покоління, а самостійне цілісне явище, яке має свої внутрішні закономірності, специфічні поєднання виховання, навчання, розвитку, свою систему організації навчально-виховної роботи освітньо-виховної системи [10].

На сьогодні чіткого визначення в педагогічній науці понять «форма організації навчання» чи «організаційні форми навчання», як і поняття «форми навчальної роботи» як педагогічних категорій поки що немає. І.Ф. Халамов правий, констатуючи, що «на жаль це поняття не має в дидактиці чіткого визначення» і що «більшість вчених просто обходить це питання і обмежується буденними уявленнями про сутність цієї категорії» [8]. Приводом до такого висновку послужило визначення цього поняття І. Я. Лернером. Він пише: «Організаційну форму навчання ми визначаємо як взаємодію вчителя і учнів. Що регулюється певним, заздалегідь встановленим режимом і порядком» [5]. У свою чергу І. М. Чередов справедливо констатує, що форма організації навчання зумовлює «упорядкування, налагодження, приведення в систему» взаємодії учителя з учнями під час роботи над певним змістом матеріалу. Організація навчання – забезпечити оптимальне функціонування процесу управління навчальною діяльністю з боку вчителя [9, с. 120–143].

В історії світової педагогічної думки та практиці навчання відомі найрізноманітніші форми організації навчання. Їх виникнення, розвиток, удосконалення і поступове відмирання окремих з них пов'язане з вимогами і потребами суспільства, що розвивається. Кожний новий історичний етап у розвитку суспільства накладає свій відбиток і на організацію навчання. У результаті педагогічна наука накопичила значний емпіричний матеріал у цій галузі. Постає питання про необхідність систематизації різноманітності форм організації навчання, виділення найбільш ефективних, відповідних духу часу, історичної епохи.

У зв'язку з цим вченими виділені такі підстави для класифікації форм організації навчання: кількість і склад учнів, місце навчання, протяжність навчальної роботи. На цих підставах форми навчання діляться відповідно на індивідуальні, індивідуально-групові, колективні, класні й позакласні, шкільні й позашкільні. Зазначимо, що ця класифікація не є строго науковою і визнається далеко не всіма вченими-педагогами. Водночас треба визнати, що такий підхід до класифікації форм організації навчання дозволяє трохи упорядкувати їх різноманітність.

Найстарішою формою навчального процесу, що бере свій початок з глибокої давнини, є індивідуальна форма навчання [4]. На сьогодні, як бачимо, відбуваються спроби вдосконалення класно-урочної системи та інших систем організації навчання, а також пошуки форм навчання у напрямі їх індивідуалізації та технізації.

Найбільш стійкою виявилась класно-урочна система, і що вона дійсно є цінним завоюванням педагогічної думки і передо-

вої практики роботи масової школи. Більшменш закінчений відрізок педагогічного процесу в класно-урочній системі навчання – це урок [6]. При цьому, про яку б форму навчання ми не говорили, головною складовою цього процесу є наукова складова.

Ще в 1993 році Національна академія педагогічних наук України визначила, що головним завданням педагогічної науки є методологічне, теоретичне та методичне забезпечення докорінного оновлення системи освіти в цілому та педагогічного процесу зокрема на основі врахування реалій сучасного життя, перспектив соціально-економічного розвитку України як суверенної держави. Наголошувалася необхідність чіткого визначення й експериментального обґрунтування основоположних принципів системи безперервної освіти, державних стандартів на всіх її етапах, структури й основних параметрів змісту освіти, психологічного обґрунтування формування у дітей і молоді національної самосвідомості, громадянськості, прищеплення їм почуття патріотизму і національної гідності, високої моральності, гуманізму і працелюбства.

Починаючи з 2001 року створилися об'єктивні соціальні й наукові передумови для розробки й прийняття тривалої стратегії розвитку української освіти з урахуванням напрацювань за десятиріччя незалежності й поступу держави в першій чверті XXI століття, а також тих процесів, що відбуваються в світі. Вітчизняні науковці акцентували увагу на педагогічних проблемах різних ланок освіти, а це: 1) теоретико-методологічні засади формування змісту загальної середньої освіти; дидактичне й науково-методичне забезпечення шкільної, дошкільної і частково вищої освіти; 2) педагогічні засади створення й використання навчального середовища; розробка законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державного базового компоненту змісту дошкільної освіти, державних стандартів (трудового, художньо-естетичного, фізичного, екологічного виховання, географічної освіти), загальної середньої освіти; 3) підготовка Закону України «Про професійно-технічну освіту» (А. М. Гуржій, О. І. Волков, В. О. Зайчук, Я. Г. Камінецький, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич); Закону України «Про позашкільну освіту» (О. І. Волков); Концепції державних стандартів професійно-технічної освіти (А. М. Гуржій, Я. Г. Камінецький, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич, О. І. Щербак); Концепції інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільської школи (В. Ю. Биков) та ін.; 4) розробка концептуальних засад діяльності нового типу вищого навчального закладу для молоді з особливими освітніми потребами (П. М. Таланчук).

Значна увага була зосереджена на виконанні цільової комплексної програми «Вчитель» (І. А. Зязюн, М. Б. Євтух, В. П. Андрущенко).

Наукового дослідження потребують теорія конструювання навчальних планів, теоретичні засади підручникотворення, співвідношення науки й навчального предмета, теоретичне й емпіричне у змісті загальної середньої освіти, способи інтеграції та диференціації змісту освіти тощо.

Досить помітне відставання має місце в галузі теоретико-методологічних проблем. Методологія педагогіки – це осмислення початкових принципів, методів пізнання, дослідницьких засад і підходів до всіх загальних і часткових теоретичних і практичних проблем, встановлює характер взаємозв'язку педагогіки з іншими суспільними і природничими науками. Кожне теоретичне узагальнення, наукова концепція має в собі в узагальненому вигляді філософсько-методичне обґрунтування.

В умовах оновлення суспільства і освіти актуальними є наступні методологічні проблеми: сутність виховання, навчання, педагогічної діяльності як суспільних явищ і педагогічного процесу; предмет педагогіки як суспільної науки в умовах неперервної освіти і загальні закони виховання, навчання, педагогічної діяльності; діалектика взаємозв'язку неперервності освіти і виховання з розвитком продуктивних сил і ви-

робничих відносин; система взаємозв'язку виховання, навчання, педагогічної діяльності і форм суспільної свідомості; становлення дитячої особистості як суб'єкта і об'єкта виховання; соціально-педагогічні суперечності як джерело розвитку дитини і педагогічного процесу; співвідношення національного, класового і загальнолюдського в громадянському вихованні; соціальні, філософські і психолого-педагогічні основи формування змісту освіти; єдність соціального і біологічного, цілеспрямованого і спонтанного у формуванні дитячої особистості; взаємодія загального, особливого та індивідуального у формуванні особистості; особливості педагогічного мислення, зокрема, в інтенсивному інформаційному середовищі [2, с. 269–273].

Потребують методологічного осмислення і такі злободенні проблеми, як співвідношення і взаємозв'язок індивідуального і суспільного інтересів; відмова від ідеї всебічного розвитку особистості як віддаленого ідеалу на користь різнобічного розвитку; повернення до педології, її теоретичних оцінок дітей; внесення моральних догм релігії в духовні пріоритети педагогіки. А це не дозволяє об'єктивно оцінити стан сучасної педагогічної науки, її досягнення й недоліки, відродити несправедливо забуті і замовчувані імена учених-педагогів і їхню творчість, виявити справжні причини і форми існування застою в педагогіці.

Вирішення цих питань якраз і формує нову філософію педагогічного мислення та дії, надає можливість прогнозувати подальший розвиток системи освіти, структура, склад і характер діяльності якої мають відповідати соціальним, науковим і технологічним цілям і умовам розвитку суспільства та внутрішнім цілям і потребам самої системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алексюк А. М.** Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. - К. : Радянська школа, 1973. – 264 с.

2. **Биков В. Ю**. Системно-структурні засади забезпечення якості професійної освіти / В. Ю. Биков // Зб. наук. праць. – Донецьк : Либідь, 2001. – С. 269–273.

3. Выбор методов обучения в средней школе / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Педагогика, 1983. – 217 с.

4. **Галузинский В. М**. Индивидуальный подход в воспитании учащихся. – К. : Радянська школа, 1982. – 133 с.

5. **Лернер И. Я.** Дидактические основы методов обучения / И. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.

6. **Підласий І. П.** Як підготувати ефективний урок : книга для вчителя / І. П. Підласий. – К. : Радянська школа, 1989. - 204 с.

7. Проблемы методов обучения в современной общеобразовательной школе / под. ред. Ю. К. Бабанского, И. Д. Зверева, Э. И. Мозонсона. – М. : Педагогика, 1980. - 208 с.

8. **Харламов И. Ф.** Педагогика : учебник – 6-е изд. – Мн. : Універсітзцкае, 2000. - 283 с.

9. **Чередов И. М**. Должностные обязанности руководителей школ [Текст] / И. М. Чередов // Развитие познавательной активности и самостоятельности учащихся : материалы обл. конф. / Омск гос. пед. ун-т, лаб. эксперим. дидактики. – Омск, 2003. – С. 120–143.

10. **Ягупов В. В**. Педагогіка : навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

11. **Якухно І. І.** Наукові основи інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти : монографія / І. І. Якухно. – Житомир : Полісся, 2010. – 524 с.

CITED LITERATURE

1. **Aleksiuk A. M.** General methods of teaching in school / A. M.Aleksiuk. - K. : Radianska shkola, 1973. – 264 p.

2. **Bykov V. Yu.** Systemic and structural bases for maintaining of vocational education quality / V. Yu. Bykov // Coll. of scient works. – Donetsk : Lybid, 2001. – P. 269–273.

3. Choice of teaching methods in a secondary school / edit. by Yu. K. Babanskii. – M. : Pedagogika, 1983. – 217 p.

4. **Haluzinskii V. M.** Individual approach in students' training. - K. : Radianska shkola, 1982. – 133 p.

5. **Lerner I. Ya.** Didactic bases of teaching methods / I. Lerner. – M. : Pedagogika, 1981. – 186p.

6. **Pidlasyi I. P.** How to prepare an effective lesson? : teacher's book / I. P. Pidlasyi. – K. : Radianska shkola, 1989. – 204p.

7. Problems of teaching methods in contemporary comprehensive school / edit. by Yu. K. Babanskii, I. D. Zveriev, E. I. Mozonson. – M. : Pedagogika, 1980. – 208 p.

8. **Kharlamov I.F.** Pedagogy : textbook – 6th edit. – Mn. : Universitet, 2000. - 283 p.

9. **Cheredov I. D.** School managers' duties [Text] / I. M. Cheredov // Development of cognitive activity and independency of pupils : mater. of regional conf. / Om. state ped. university, experimental didactic lab. – Omsk, 2003. – P. 120–143.

10. **Yahupov V. V.** Pedagogy: textbook / V. V. Yahupov. – K. : Lybid, 2002. – 560p.

11. **Yakukhno I. I.** Scientific bases of innovative development for postgraduate pedagogical education : monograph / I. I. Yakukhno. – Zhytomyr : Polissia, 2010. – 524 p.

УДК 140.8+330.366+378.1

НООГЛОСАРІЙ ЯК ЗАСІБ ПОЗИТИВІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО Й НОВИХ ЦІЛЕЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Костянтин КОРСАК,
Юрій КОРСАК

Ключові слова: криза людства, колапс, сталий розвиток, ретротермінологія, футуротермінологія, ноотехнології, ноорозвиток, ноомислення, ноогло-сарій.

Відсутність позитивності в сучасній еволюції людства має в політичній основі конфлікти і суперечності, а в економічній – відсутність футуротермінології та застаріла ідейно-теоретична база мислення. Рішення ООН і трьох світових екологічних форумів 1992, 2002 і 2012 років не вказали надійного шляху до сталого розвитку, бо містять тільки ретротерміни і не пропонують понять «з майбутнього». Наш ноогло-сарій містить тільки нові терміни з позитивним футурологічним спрямуванням, що можуть значно ефективніше від терміна «екологія» створити нову основу світобачення і життєдіяльності людства задля власного порятунку. Ноогло-сарій має стати ідейною основою вищої освіти XXI ст.

Актуальність і ступінь розробки футуротермінології. Не тільки в Україні, а й у всьому світі суспільно-економічні події провокують песимізм і страх майбутнього, не стимулюючи до єдності задля миру і якості життя. Безприкладне кількісне зростання кількості студентів, на жаль, не супроводжується пропорційним піднесенням моралі та загальної мудрості. В основі цього протиріччя лежить той факт, що розум людини може оперувати тільки відомими семантичними одиницями і засвоєними образами, що обмежує її прогностичні можливості малим періодом часу й майже виключає точні довгострокові передбачення. Історія свідчить, що для цього необхідне поєднання наукових підходів і використання «термінів з майбутнього» (чи прожектерних), які висвітлюють сутність цілком нових процесів, явищ і тенденцій віддаленого у прийдешність (для випадку ядерних досліджень такими термінами стали «уран-235» і «ланцюгова реакція», що уможливили безліч патентів і схем конструкцій реакторів та інших виробів).

Натепер світ опинився у стадії безпорадності, про що незаперечно свідчать, зокрема, задуми, здійснення і наслідки трьох

глобальних екологічних форумів, відомих як «Ріо-1992», «Ріо+10» і «Ріо+20», рішення і постанови ООН тощо. Тому й відбувається крах з такими труднощами вибудованої структури політичної рівноваги та системи домовленостей про засади локальної і глобальної безпеки. Ми зібрали достатньо доказів того, що головною причиною гальмування процесу захисту людства від усе гостріших екологічних та усіх інших загроз і негараздів є відсутність футуротермінології, застаріла ідейно-теоретична база глобального мислення та домінування ретротермінів за відсутності прожектерних і креативних, спроможних змінити характер подальшої еволюції людства. Хоча практично усюди декларується скерованість діяльності систем освіти в майбутнє, надто часто державний вибір пріоритетів схиляється на користь чергової інверсії змісту та цілей історичної освіти (і навіть засад виховання), що посилює розбрат і вкрай прискорює рух всього людства до цивілізаційного колапсу.

Мета статті. У ній запропоновано комплекс нових понять (український і англійський варіанти), які мають виразні ознаки новизни і позитивного футурологічного спрямування, формуючи перший (скорочений) варіант нооглосарію. Абсолютна більшість цих понять оприлюднюється уперше, меншість – фігурувала у попередніх статтях та інших творах авторів та їх колег з Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Основний матеріал. Через вимушений і характерний для журнальних статей лаконізм викладу автори зроблять наголос лише на кількох ключових термінах нооглосарію, обмежившись для переважної більшості інших короткими визначеннями на українській та англійській мовах.

Безсумнівно, головним новим поняттям нооглосарію є «***ноотехнології***» – мудрі способи виробництва та інші соціальні чи економічні процеси, які дають можливість для всієї популяції людей співіснувати з біосферою, не пошкоджуючи її і не зменшуючи її різноманіття. Подібна повна екологічна безпечність ноотехнологій забезпечується тим, що людина мудро скеровує природні процеси у бажаному для себе напрямі, не порушуючи цим їх нормального плину, не перетворюючи на засіб знищення спершу біосфери, а по тому – всього людства. Якщо людство ще до середини XXI ст. спроможеться відмовитися від індустріальних виробництв і замінити їх ноотехнологіями, то стане цілком можливим і сталий розвиток, і поєднання зростання чисельності людства з підвищенням якості життя кожного громадянина.

Перші дві ноотехнології – отримання пластичних мас як продукту життєдіяльності рослиноїдних бактерій і перетворення завдяки явищу фотокаталізації звичного для нас поглинання світла у дуже цінний процес знезараження біологічних забруднень (фотокаталізатор дуже швидко перетворює віруси чи бактерії в азот, водяну пару, вуглекислий газ та ін.) – були помічені нами під час моніторингу величезної кількості нанотехнологій (це запозичене зі США недолуге слово насправді приховує кілька адекватних наукових термінів – молекулярні, атомні та ядерні технології) одразу ж після настання XXI ст. Однак невдалий вибір їх позначення став головною причиною неуваги до них з боку наукової громадськості. Лише після появи терміна «ноотехнології» у 2010 р. сталося його «закріплення» в Інтернеті і багатьох наукових часописах України і Росії. Англомовні видання відмовлялися визнавати новий науковий термін, тому він відсутній, наприклад, у Science чи Nature. Сподіваємося, у майбутньому ситуація зміниться на краще. Укажемо, що в економічних науках виявилося чимало прихильників нашої пропозиції увести для ноотехнологій новий і найвищий технологічний уклад – сьомий.

На час створення нами нооглосарію існували і використовувалися чотири ноотехнології – до вказаних двох додалися «вирощування» біологічних наноплівок з використанням довільних органічних відходів і перетворення завдяки життєдіяльності певного виду бактерій піску чи іншого подрібненого субстрату в моноліт (цим

способом уже «лікують» тріщини у бетоні чи інших матеріалах старих споруд).

Та потік ноотехнологій перебуває ще у початковій стадії, а найближчі наступні досягнення справлять незрівнянно більший вплив, як всі разом перші чотири ноотехнології. Обмежимося одним прикладом – гнучкими плівками з тих матеріалів, що спроможні безпосередньо перетворювати сонячні промені в електричний струм (фотоелементи різного типу).

Упродовж усієї другої половини XX ст. зусилля науковців різних держав концентрувалися навколо кремнієвих фотоелементів. Вони мають багато позитивних рис: не бояться вакууму і можуть без значних утруднень використовуватися у космосі як джерело електрики для космічних станцій з екіпажем, навколо нас багато сировини для їх виготовлення (кремній входить не тільки до складу піску, а й десятків інших гірських порід) та ін. Однак, незважаючи на свою тривалу історію, кремнієві фотопанелі так і не стали дуже дешевими і з необмеженим терміном використання. Навіть у найбагатших державах світу уряди змушені штучно зменшувати ціну на кремнієві фотоелементи за рахунок бюджету, що й робить їх достатньо привабливими для німців чи швейцарців із середнім достатком. Можна стверджувати цілком упевнено – кремнієві фотопанелі ніколи не витіснять з енергетичного ринку теплові чи ядерні електростанції.

«Прорив» до екологічно безпечного енергозабезпечення розпочався у 2013 році після виготовлення перших фотоплівок на основі перовскіту – порівняно легкодоступної сполуки кальцію, титану і кисню ($CaTiO_3$). Плівочка перовскіту має таку ж фотоефективність, як у 200–300 разів товща кремнієва пластинка, тому лише 20 відер цієї наявної на Волині та інших місцях України речовини достатні для створення сонячної електростанції потужністю 100–150 тисяч кіловат. Хоч технології виготовлення перовскітних фотоплівок ще дуже недосконалі, їх вартість уже в 5–6 разів менша, як у найдешевших кремнієвих фотопанелей.

Промисловість України цілком спроможна виготовляти нескінченні, тонкі й міцні перовськітні плівкові фотоелементи за ціною 20–40$ за кіловат потужності. Вони мають ще дві колосальні переваги: 1) реагують на розсіяне світло (кремнієві повинні бути орієнтованими на Сонце) і можуть вкривати стіни будинків чи виконувати роль будь-яких парканів або шумозахисних екранів; 2) пропускання струму від зовнішнього джерела по перовскітній плівці примушує її світитися, що може бути використаним для виготовлення нового покоління ефективних джерел світла у побуті й промисловості.

Сукупність переваг перовскітних плівок настільки велика, що наявні теплові чи ядерні джерела електроенергії через кілька років зникнуть назавжди разом зі створеними ними небезпеками парникового ефекту і дуже шкідливого забруднення біосфери радіоактивними елементами. Тривалість перехідного періоду буде тим менша, чим слабшим буде опір нафтових, газових, вугільних чи інших монополій, зацікавлених у забороні будь-яких змін та у збереженні власних прибутків.

Закінчимо аналіз «перовскітного» прикладу одним важливим застереженням: на сьогодні технологія виготовлення плівок ще не стала ноотехнологією, хоч обсяг її шкідливого внеску в наявні екологічні проблеми у тисячі разів менший, як від індустріальних засобів отримання такої ж кількості електричної енергії за допомогою вугільних, нафтових, газових чи ядерних електростанцій. А от у майбутньому перехід на *органічні фотоелементи* дасть змогу достоту «вирощувати» і сонячні електростанції, і навіть створювати мережу транспортування енергії до споживачів екологічно безпечним чином. Сучасні органічні фотоелементи ще надто недосконалі, тому не створюють конкуренції ні перовскіту, ні традиційним джерелам енергії.

Висновки і пропозиції. З викладеного вище стає очевидним, що зміна освітньої політики у ноофутурологічному напрямі та концентрація зусиль урядів держав сві-

ту на заміні індустріальних виробництв нововиробництвами створює шанс відвернення того колапсу цивілізації, який з такою упевненістю передбачають багато провідних футурологів світу на середину XXI ст. Цей вражаючий песимізм має просте пояснення: вони навіть не уявляють можливостей ноотехнологій, не знають і не використовують усіх понять нооглосарію за винятком одного – запропонованого В.І. Вернадським і його французькими колегами поняття «біосфера».

Однак, цілком очевидно, що біосфера не виникне на Землі сама собою, сам собою прийде тільки тотальний колапс, якщо ЗМІ й надалі сіятимуть розбрат і ворожнечу, а антинаука і відверте шарлатанство створюватимуть атмосферу презирства до фундаментальних наук і ноотехнологій.

Стратеги від політики та економіки лишаться принципово неспроможними до креативної діяльності, якщо в їхніх головах домінуватимуть терміни і поняття кінця XX ст. – нафта, газ, ядерна зброя, ракети та ін. Вища освіта матиме малий коефіцієнт корисності, якщо готуватиме незліченних політологів, правників, економістів і так званих «менеджерів», які в усій своїй чисельності неспроможні створити і запропонувати світові хоча б одну екологічну безпечну технологію, не кажучи про повну ліквідацію гранично шкідливих індустріальних виробництв. Тому доцільними є дії тих країн (кращі приклади – Фінляндія та Сінгапур), що в центр уваги ставлять науково-орієнтований сектор вищої освіти, вважаючи в сучасних умовах специфічної глобальної конкуренції другорядними всі інші.

Але навіть указані та інші вдалі приклади не позбавлені надміру впливу ретропонять і застарілих уявлень. Ноодосягнення є ще маргінальним явищем у вищій освіті і наукових дослідженнях навіть провідних світових держав. Саме тому ми мріємо про швидке і загальне поширення нооглосарію, про долучення до нової справи якомога більшої кількості студентів і науковців, адже подана сукупність «термінів з майбутнього» обов'язково прискорить еволюцію всього людства в есхатологічно-позитивному аспекті.

Науковці й усі інші особи, спроможні до ноомислення, мають докласти свідомих і скоординованих зусиль для того, щоб факт появи розуму на Землі не став усього лише спалахом, що закінчиться мороком небуття вже у найближчому майбутньому.

Додаток: Нооглосарій

Українська мова	Англійська мова
Ключові терміни Нооглосарію	**Key terms of Nooglossary(Glossary of key nooterms)**
1. Ноотехнології – виробничі й інші засоби, які являють собою мудро керовані людиною природні процеси, що виключає будь-яку шкоду для біосфери і самої людини. Для ноотехнологій слід створити особливий – 7-й технологічний уклад. **2. Нооросзвиток – прогрес людства на основі ноотехнологій, які роблять можливим поєднання зростання його чисельності з підвищенням якості і безпеки життя кожної людини.** **3. Ноосуспільство – нова стадія людства, життєзабезпечення якого спиратиметься на ноотехнології з одночасною забороною індустріальних та інших екологічно шкідливих виробництв.**	**1. Nootechnologies – the industrial and other means representing natural processes wisely operated by the person, capable to exclude any harm for biosphere and the person. For nootechnologies it is necessary to create special – the 7th technological level.** **2. Noodevelopment – mankind progress on a basis of nootechnologies, making possible association for growth of its number with improvement of quality and safety of life for each person.** **3. Noosociety – a new stage of the mankind, which life-support will be based on nootechnologies with a simultaneous interdiction of industrial and other ecologically harmful manufactures.**
Інші терміни Нооглосарію	**Other terms of Nooglossary**
Нооавтономія – самоврядування на засадах мудрості певної частини держав і/чи різноманітних колективів їх громадян. **Нооадаптація – процес мудрого й активного пристосування особи або соціальної групи до соціального середовища.**	**Nooautonomy – self-management on the basis of wisdom of a certain part of the states and-or various collectives of their citizens.** **Nooadaptation – process of the wise and active adaptation of the person or social group to the social environment.**

Нооаксіологія – перспективний варіант вчення про цінності, що спирається на досягнення ноонаук і ноотехнологій.
Нооальтруїзм – безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших, готовність заради цього зректися власних інтересів. Може стати масовим явищем тільки в умовах ноосуспільства.
Нооантропоген – сучасний період геологічної історії Землі й еволюції людства, розпочатий на межі 2000-го року після появи перших ноотехнологій.
Нооантропосфера – частина біосфери, яку становить сукупність усіх людей земної кулі, життєдіяльність яких спирається на ноотехнології.
Нооархітектура – будівельне мистецтво; проектування і будівництво споруд на основі ноотехнологій.
Нообіологія – скерована на створення і використання ноотехнологій; сукупність наук про життя.
Нообудинок – створене на засадах мудрості і ноотехнологій людське житло.
Нообуття – вища стадія життєдіяльності людини, що спирається на використання ноотехнологій та досягнення гуманітарних наук.
Нообізнес – мудрий варіант підприємницької діяльності.
Нообіосфера – мудро керована людьми оболонка Землі, яку заселяють живі організми.
Ноовикладання – мудрий і ефективний метод навчання, що спирається на новітні досягнення природничих і гуманітарних наук.
Нооовиробництво – отримання людиною бажаних продуктів на основі екологічно безпечних ноотехнологій.
Нооовихування – базова соціалізація нових генерацій, що спирається найвищі досягнення природничих і гуманітарних наук.
Нооовлада – мудрий варіант управління суспільством і підтримки його стабільності на основі ноотехнологічного життєзабезпечення.
Ноогендер – досконалий варіант гендерних теорій, що спираються на новітні досягнення природничих і гуманітарних наук.
Ноогармонія – досконала узгодженість частин суспільного, виробничого чи природного єдиного цілого, що спирається на використання ноотехнологій.
Ноогеополітика – теорія залежності зовнішньої політики держави від географічних та інших факторів в умовах заборони індустріальних виробництв і повної перемоги ноотехнологій.
Ноогуманізм – реалізація принципу ставлення до людини як до найвищої цінності в умовах ноосуспільства і прийняття світової конвенції «Про обов'язки Людини».
Нооділяльність – використання у виробництві ноотехнологій з одночасним врахуванням новітніх досягнень гуманітарних наук.
Нооодуховність – нооваріант моральності, релігійності, піднесеності думок та вчинків членів ноосуспільства в умовах повної перемоги ноотехнологій.
Нооодитсадок – дошкільний заклад вступної соціалізації молоді в умовах ноосуспільства, що використовує новітні досягнення природничих і гуманітарних наук.
Нооодиференціація – мудрий поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини (наприклад, у випадку школярів – на різні профілі навчання і професійної підготовки).
Нооенергетика – енергетика, що використовує тільки ноотехнології.
Нооетологія – нооваріант сучасної етології як науки про дійсні підстави вчинків і поведінки людини в різні вікові періоди її життя.
Нооестетика – естетика ноосуспільства.

Nooaxiology – a perspective variant of the doctrine about the values, leaning against achievements in nanosciences and nootechnologies.
Nooaltruism – the disinterested aspiration to wise activity for the blessing of others, readiness for the sake of it to renounce own interests. It can become the mass phenomenon only in conditions of noosociety.
Nooantropogen – the modern period of geological history of the Earth and the mankind evolution, having begun on border of the 2000 after occurrence of the first nootechnologies.
Nooanroposphere – a part of biosphere which represents set of all people of the globe whose ability to live is based on nootechnologies.
Nooarshitecture – building art; designing and building of constructions on a basis of nootechnologies.
Noobiology – directed on creation and use of nootechnologies; set of sciences about a life.
Noohouse – created on the basis of wisdom and nootechnologies human habitation.
Noolife – the highest stage of ability to live based on the use of nootechnologies and achievements of the humanities.
Noobusiness – a wise variant of enterprise activity.
Noobiosphere – cover of the Earth wisely operated by people who is inhabited by living organisms.
Nooteaching – a wise and effective method of training which leans against advanced achievements in natural sciences and the humanities.
Nooproduction – reception of desirable products by the human on the basis of ecologically safe nootechnologies.
Nootutoring – basic socialisation of new generations which is based on the highest achievements in natural sciences and the humanities.
Noopower – a wise variant for management of a society and support of its stability on a basis of nootechnologiecal life-support.
Noogender – a perfect variant of gender theories which leans against advanced achievements in sciences and the humanities.
Nooharmony – a perfect coordination of parts of a public, industrial or natural single whole which leans against the use of nootechnologies.
Noogeopolicy – the theory of dependence of foreign policy of the state on geographical and other factors in the conditions of an interdiction in industrial and a full victory of nootechnologies.
Noohumanity – realisation of principle for the relation to the person as to the highest value in conditions of noosociety and adoption of the world convention «On Duties of the Person».
Nooactivity – the use of nootechnologies in manufacture with the simultaneous account of advanced achievements in the humanities.
Noospirit – noovariant for morals, religiousness, rising thoughts and actions of members in noosociety in the conditions of a full victory of nootechnologies.
Noonursery scool – preschool centre for introductory socialisation of youth in conditions of noosociety, using advanced achievements in natural sciences and the humanities.
Noodifferentiation – wise division, a partition of the whole on qualitatively excellent parts (for example, in case of selection and a direction of schoolboys on different profiles in training and vocational training).
Nooenergy – the power that uses only nootechnologies.
Nooethology – noovariant of modern ethology as a science about the valid bases of acts and behaviour of the person during the different age periods of his life.
Nooaestetics - an aesthetics for noosociety.

Нооенциклопедія – сукупність термінів і різноманітних понять, що в цілісності охоплюють всю «ноотему».	**Nooencyclopedia – set of terms and various concepts which in integrity cover all «nooquestions».**
Нооеволюція – зміна й розвиток людства чи іншого природного об'єкта на основі ноотехнологій.	**Nooevolution – change and development of mankind or other natural object on a basis of nootechnologies.**
Нооекологія – екологічне вчення у ноосуспільстві.	**Nooecology – the ecological doctrine in noosociety.**
Нооера – історичний період, що охоплюватиме перехід і домінування ноотехнологій і ноосуспільства.	**Nooera – the historical period which will cover transition and domination of nootechnologies and noosociety.**
Нооесхатологія – позитивне наукове вчення про долю людства і Всесвіту в разі повної перемоги ноотехнологій над усіма іншими.	**Nooexatology – the positive scientific doctrine about destiny of mankind and the Universe in case of a full victory of nootechnologies over all others.**
НооЗМІ – засоби масової інформації ноосуспільства, що діятимуть в умовах дотримання світових конвенцій «Про нооетику журналістики», «Про обов'язки Людини» та інших.	**Noomass-media – mass media noosociety which will operate in the conditions of observance of world conventions «On Nooethics of Journalism», «About Duties of the Person» and others.**
Нооознання – наукова основа ноосуспільства й ноожиттєдіяльності людства.	**Nooknowledge – a scientific basis in noosociety and nooself-maintenance of mankind.**
Ноожиттєдіяльність – самозабезпечення людства й підтримка ним стабільності біосфери на основі ноотехнологій.	**Nooself-maintenance – self-maintenance of mankind and support for stability of biosphere on a basis of nootechnologies.**
Нооінформація – мудра інформація, що скерована на стабільність ноосуспільства.	**Nooinformation – the wise information directed on stability in noosociety.**
Нооісторія – мудрий варіант історичних учень і наук, скерованих на формування і стабільність ноосуспільства.	**Noohistory – a wise variant of historical doctrines and the sciences directed on formation and stability in noosociety.**
Нооідеологія – мудрий варіант суспільної свідомості в ноосуспільстві.	**Nooideology – a wise variant of public consciousness in noosociety.**
Нооінтелект – мудрий варіант спроможності до ноомислення.	**Noointellect – a wise variant of ability to thinking.**
Ноокультура – антропологічна складова ноосуспільства як сукупність нооматеріальних, соціальних і мистецьких засобів і явищ.	**Nooculture – anthropological compound of noosociety as a set of noomaterial, social and art means and the phenomena.**
Нооландшафт – облагороджене людиною довкілля епохи ноотехнологій.	**Noolandscape – transformation of environment by the person in the epoch of nootechnologies.**
Ноолітература – література епохи ноотехнологій, тематично пов'язана з його розвитком та утвердженням.	**Nooliterature – the literature in the epoch of nootechnologies, thematically connected with its development and the statement.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noothinking – a way of using the brain, surpassing traditional "wisdom" wider age frameworks and use not only life experience, but also the newest achievements in the exact sciences and the humanities.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomaterials – ecologically safe building and any other materials in the epoch of nootechnologies.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomachine – the machine in the epoch of nootechnologies, acceptable and safe for the person and anthropogenous environment in the period of noosociety.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomedicine – wise means for formation of the healthy person and support of its fruitful and long life**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomanagement – a concept equivalent to «nooactivity».**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noocity - a place for the consolidated stay and activity of great number of people transformed by inquiries of noosociety and priorities for people in the epoch of nootechnologies.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noonetwork – wise means of information and other association and dialogue of citizens in noosociety, created on a basis of nootechnologies of quantum character.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomorals – morals in the epoch of noosociety which has overcome the main lacks of the so-called «natural morals» for Homo Sapiens.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Nooart – art oin the time of noosociety, subordinated to principles of noomoral, nooestethics, nootutoring, to positions of world conventions «On Duties of the Person», «About Human Rights», «On Protection of Children» etc.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomaterial science – a science about materials of industrial and other appointment in the epoch of nootechnologies**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Noomentality – generated in the citizens of noosociety highspirited and positively exatological way of thinking and mental activity.**
Нооматеріали – екологічно безпечні будівельні та будь-які інші матеріали епохи ноотехнологій.	**Nooeducation – mastering of basic social and industrial noocompetences by young citizens in noosociety.**

Ноопедагогіка – орієнтована на потреби ноосуспільства інтегральна наука про індивідуалізоване формування, виховання, навчання й надання професії кожному представникові нових поколінь відповідно до його природних задатків, що призначена також для подальшої підтримки людини упродовж усього її дорослого життя.	**Noopedagogy – focused on needs of noosociety an integrated science about the individualised formation, education, training and trade granting to each representative of new generations according to its natural inclinations which is intended also for the further support of the person in a current of all his adult life.**
Нооповедінка – сформовані зусиллями ноопедагогіки засади і принципи індивідуальної діяльності громадянина ноосуспільства.	**Noobehaviour – generated by efforts of noopedagogy bases and principles of individual activity of the citizens in noosociety.**
Ноопогляди – духовні і моральні засади індивідуальної діяльності громадянина ноосуспільства.	**Nooviews – spiritual and moral bases for individual activity of the citizen in the noosociety.**
Ноопсихологія – нововаріант психології, що поєднує кращі досягнення класичної психології з моніторингом і використанням відкриттів молодих наук про людину.	**Noopsychology – noovariant of psychology which unites the best achievements of classical psychology with monitoring and use of discoveries in young sciences about the person.**
Ноопроекти – засоби вдосконалення ноосуспільства, що послідовно враховують потенціал ноотехнологій і досягнення новітніх наук.	**Nooprojects – improvement means in noosociety which consistently consider potential of nootechnologies and achievements of the newest sciences.**
Нооpелігія – гіпотетичне духовне вчення, що матиме в основі нооуявлення про Природу і місце в ній людини в епоху ноосуспільства.	**Nooreligion – the hypothetical spiritual doctrine which will have on a basis noothinking about the Nature and a place for a person in the epoch of noosociety**
Ноосфера – втілення на основі ноотехнологій пропозиції В.І. Вернадського і його французьких колег перетворити антропосферу зі «сфери людини» у «сферу мудрості».	**Noosphere – an embodiment on a basis of nootechnologies V.I. Vernadsky's offer and his French colleagues to transform anthroposphere from «sphere of the person» into «wisdom sphere».**
Ноостратегія – мудрий варіант форсайтного планування індивідуальних і колективних дій.	**Noostrategy – a wise variant for foresight planning of individual and collective actions.**
Ноостандарти – будь-які ноонормативи та рекомендовані показники, скеровані на формування і стабільність ноосуспільства.	**Noostandarts – any norms and the recommended indicators directed on formation and stability of noosociety.**
Ноосвітогляд – світогляд громадян ноосуспільства, сформований засобами ноопедагогіки й скерований на свідоме поєднання індивідуальних і загальнолюдських пріоритетів.	**Noooutlook – outlook of citizens in noosociety, generated by means noopedagogy and directed on conscious association of individual and universal priorities.**
Нооторгівля – обмін і придбання речей і благ у ноосуспільстві з дотриманням його стандартів життєдіяльності.	**Nootrade - an exchange and acquisition of things and the blessings in noosociety with observance of its standards of ability to live.**
Ноотранспорт – екологічно безпечний і досконалий транспорт епохи ноосуспільства.	**Nootransport – ecologically safe and perfect transport in the epoch of noosociety.**
Ноошкола – навчальна установа епохи ноосуспільства.	**Nooschool – educational institution in the epoch of noosociety.**
Ноофізика і ноонауки – варіант традиційних точних наук, принципом діяльності яких є нооморaль, а метою – створення і використання ноотехнологій.	**Noophysics and nooscienecs - a variant of the traditional exact sciences which principle of activity is noomoral, and the purpose – creation and use of nootechnologies.**
Ноофілософія – філософське вчення ноосуспільної епохи, що набуде евристичного характеру і подолає морально-світоглядні помилки постмодерністської філософії.	**Noophilosophy – the philosophical doctrine of noosociety in epoch which will get heuristic character and will overcome morally-world outlook errors of postmodernist philosophy.**
Ноофлора – флора епохи ноосуспільства як частина нообіосфери.	**Nooflora – flora in epoch of noosociety as a part noobiosphere.**
Ноофауна – фауна епохи ноосуспільства як частина нообіосфери.	**Noofauna – fauna in epoch of noosociety as a part noobiosphere.**
Нооцивілізація – побудована після надходження 4-ї технологічно-виробничої хвилі (чи «ноохвилі») антропогенна ноосистема. Інша назва – ноосуспільство.	**Noocivilazation – anthropogenous noosystem constructed after the arrival of the 4th technologically-industrial wave (or «noovawe»). Other name – noosociety.**

УДК 140.8:378.1.000.141

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОСЯГНЕННЯ СУЧАСНИХ НАНОТЕХНОЛОГІЙ

Дмитро Касьянов
кандидат філософських наук,
здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

© Касьянов Д., 2014

Ключові слова: людина, освіта, наука, технології, нанонаука, нанотехнології, філософія нанотехнологій.

Природа нанотехнологій розглядається в контексті сучасного філософського дискурсу; автор стверджує, що нанотехнології змінюють світ за допомогою управління атомно-молекулярним рівнем матерії, вони мають бути відкриті до взаємодії зі всіма нетехнічними сторонами буття людини; у контексті «філософії нанотехнології» людина розглядається як суб'єкт планетарних дій, що здійснюються за допомогою все більш потужної індустрії; дослідження нанотехнологій вимагає визначення природи наноресурсів людства, а також особливостей їх формування, у тому числі й засобами освіти.

З розвитком нанотехнологій виникає проблема їх філософського осмислення. Адже без виконання засадничих філософських завдань неможливе розв'язання соціальних, етичних, психологічних проблем, які виникли з появою цілого наукового напряму [10, с. 389]. Оскільки нанотехнології стосуються всіх сфер життя суспільства, а особливо аксіологічних складових буття людини, виникає потреба в їх усвідомленні, пошуків екологічно безпечного втілення в життя. Нанотехнології торкаються самого потаємного у людському бутті – конструювання матерії, що перевертає більшість попередніх уявлень про світ. Багато вчених уже замислилися над філософськими проблемами нанотехнологій, навколо яких сформувався своєрідний філософський дискурс.

В умовах інноваційного розвитку суспільства розгортаються дискусії у ставленні до нанотехнологій, які є частиною більш широких дискурсів з приводу нових технологій взагалі – тих ризиків, які вони несуть суспільству. Виникає питання, як можна узгодити емерджентні інноваційні (наукового і технологічного розвитку) процеси з їх соціальними ефектами [12, с. 96.].

Філософія приділяє увагу нанотехнологіям за мірою їх впливу на світоустрій людини. Її першим завданням є дослідження категорії «загального», створюваної за допомогою нанотехнологій, а їх майбутня тотальність спричиняє переосмислення таких понять, як «свідомість», «мислення», «життя». Їх зміна, як і визначення якості цих змін, не може статися сама по собі. Процес переосмислення цих понять здійснюється філософією. Якщо не виникне необхідна філософська діяльність, то людське мислення підкорятиметься техніці і стане створювати її як самоціль. Тоді актуальною стає думка Канта про людину як мету, а не засіб [10, с. 391]. Отже, другим завданням філософії буде те, аби за такого кантіанського підходу людина створювала мету для нанотехнологій, але не нанотехнології як головну ціль. Український дослідник філософських проблем нанотехнологій В.С. Лук'янець пише: «...Майбутнє людства з'являється як сурогатна онтологія, тобто як буття, яке твориться людиною, що орудує усе більш могутніми наукоємними технологіями» [7]. Але чи є з'єднання нанотехнологій і людського буття саме «сурогатною онтологією»? Якщо сурогат розуміти як щось, що створене людиною, то воно може як відповідати достовірності його існування, так і не відповідати йому. У першому випадку людина усвідомлює свою відповідальність у творенні нанотехнологій, у другому – вона творить нанотехнології як технократію, що усуває нетехнічні начала [10, с. 391].

Парадигма розвитку науки в кінці XX століття змінилася від вивчення того, як влаштований світ, до того, аби цілеспрямовано й оптимальним шляхом створювати якісь його елементи. Ця дорога розвитку чітко визначена – наука досягла певного рівня, і новітні досягнення нанотехнологій повинні плавно і природно перетікати у сферу виробництва, створювати нові продукти, формувати нові ринки і покращувати старі [4].

Філософія нанотехнології – це галузь філософської рефлексії, що здійснюється над сучасним переходом цивілізації до експлуатації суми нанотехнологій. У контексті цієї рефлексії згаданий перехід осмислюється як епохальна подія глобальної еволюції популяції Homo Sapiens. Людська популяція постає тут як складна відкрита нелінійна система, яка обмінюється з навколишнім світом енергією, речовиною, інформацією. Обмін, про який іде мова, залежить від тієї суми технологій, які слугують технологічною базою відтворення людської популяції. Кожен перехід до нової суми технологій – технологій виробництва енергії, речовин, інформації, які використовуються цивілізацією, – це кардинальне оновлення самого способу відтворення популяції Homo Sapiens. Саме тому перехід до суми нанотехнологій спричинює не лише глобальні економічні, соціальні, екзистенціальні наслідки, але й гігантське розширення меж людського існування [12, с. 98].

Розуміння цього веде за собою наступне положення: нанотехнології, що змінюють світ за допомогою управління атомно-молекулярним рівнем матерії, мають бути відкриті до взаємодії зі всіма нетехнічними сторонами буття людини, що є виконанням найскладнішого третього завдання філософії – гуманізації нанотехнологій. Відчуження людини від техніки є важливою філософською проблемою, пов'язаною з тенденціями розвитку тотальності нанотехнологій і необхідністю рефлексії над ними. Саме відчуження філософських рефлексій від дійсності виявляється у двох формах. З одного боку, коли сама людина стає засобом для розвитку нанотехнологій, з іншого – коли людина та її єство підкоряються нанотехнології. Натепер виникає ситуація, коли «в техніці людина зустрічається сама з собою, зі своїми задумами й ідеями, але такими, які постають у формі відчуженої технічної реальності» [11, с. 214]. З присутністю критичних рефлексій технічна реальність не відчужується від людини; якщо вона є засобом пізнання людиною самої себе, саме філософія здійснює це пізнання. Таким чином, філософія дає змогу людині створювати нанотехнології як про-

довження свого буття, як щось не відчуженe від неї.

У контексті «філософії нанотехнологій» людина розглядається як суб'єкт планетарних дій, що здійснюються за допомогою все більш потужної індустрії нанотехнологій. Нанокосмос для такого суб'єкта – це необмежений склад енергетичних, речовинних, інформаційних ресурсів. Але людина – це не пасивний споживач ресурсів наносвіту. З них вона творчо конструює такі самовідтворювані штучні молекулярні машини, яких не існує в природі.

Незважаючи на свою штучність, такі наномашини здатні більш ефективно виконувати всі ті корисні функції, які виконують природні ДНК, РНК, гени, геноми, віруси, бактерії, рослини, тварини. Створюючи все більш потужний «парк» таких неприродних молекулярних машин, людина сподівається з їх допомогою виробляти всі ресурси, необхідні для самовідтворення планетарної цивілізації [12, с. 100].

Філософія нанотехнологій ніякою мірою не є апологією агресивного антропогенного втручання в природу. Ініціатори цієї філософії не вважають, що нанотехнології вирішать абсолютно всі соціальні проблеми та ризики в суспільстві. Усе, що вони зроблять, нададуть у розпорядження людей потужні інструменти, за допомогою яких будуть успішно вирішені багато із глобальних проблем. Найскладнішими проблемами, з точки зору їх впливу на суспільство ризику, будуть не технологічні чи наукові проблеми. По-справжньому складним виявиться комплекс соціально-політичних та морально-етичних проблем [6, с. 46].

Крім того, нанотехнології стосуються не тільки наукових відкриттів, а й їх утілення не тільки у виробничу сферу. Нанотехнологія – це сукупність принципів і уявлень, які в умовах техногенної цивілізації здатні робити вплив на формування цінностей і світоглядних настанов людей. Оскільки суспільна свідомість є складним, диференційованим об'єктом, що включає в себе шари буденної і теоретичної свідомості, то необхідно визначити, які принципи й уявлення містить у собі ідея нанотехнології, які уявлення та образи вона транслює, проникаючи в суспільну свідомість. Необхідно, на прикладі нанотехнології, показати, як нова технологія, що проникає в наше повсякденне життя, змінює саме розуміння життя, чим відкриває собі дорогу до панування над способом існування людини і соціуму [9]. Людство завжди застережливо ставиться до нового – така природа людини. Але існують певні ризики застосування нанотехнологій, а це вже лежить у площині етики вченого чи уряду. Завдання сучасної філософії – випереджальний розвиток, аналіз усіх складових буття людини та можливих наслідків глобальної зміни його світоглядних основ.

Більшість науковців розглядає як основну загрозу від нанонауки – стрімкий розвиток нанотехнологій, які можуть спричинити неконтрольоване самовідтворення наномашин. Багато дослідників уже приділило увагу цій проблематиці, серед них найвідомішою працею є книга Еріка Дрекслера «Машини створення» [1]. Основну небезпеку становлять собою, по-перше, використання технологій у закритих або безвідповідальних співтовариствах і, по-друге, надмірно жорсткий законодавчий контроль за нанотехнологіями. Замість вироблення розумного й гнучкого підходу до регулювання їх використання, можна легко скотитися до введення жорстких і непотрібних заборон.

Американський філософ К. Дж. Престон зводить різноманіття філософсько-етичних проблем нанотехнологій до чотирьох, які якнайбільше привертають увагу громадськості та вчених: 1) створення нових типів речовин; 2) неконтрольоване відтворення; 3) використання нанотехнологій з метою покращення людського організму; 4) можливість задоволення всіх матеріальних потреб людей [12, с. 101].

Перша проблема викликає занепокоєння у зв'язку з невпевненістю, чи будуть біосистеми та екосистеми продовжувати функціонувати за наявності нових типів речовин. Як живі, так і неживі об'єкти природи змо-

жуть обернутися на штучні, що створює радикальну загрозу онтологічній категорії природного буття. Проблема неконтрольованого відтворення, або «сірої безодні» («grey goo»), була вперше піднята апологетом нанотехнологій Еріком Дрекслером. Він показав, що з метою залучення нових енергоресурсів для процесів виробництва макрооб'єктів дослідники можуть удаватися до відтворення нових об'єктів. Але подібний процес, вийшовши з-під контролю та самовідтворюючись експоненціально, може перетворити навколишнє середовище у «сіру безодню» нанороботів, які самовідтворюються безконтрольно поза реакцією людини, оскільки мають нанорозмір і непомітні для ока.

Є ще одна складова філософського осмислення нанотехнологій. У межах індустріальних технологій неможливо ліквідувати жодну з великих екологічних загроз для людства. А от «нано-», «піко-» і «фемтотехнології» уже почали їх перемагати. Щоправда, повільно лише тому, що нові поняття ще не «оволоділи масами», а нафтогазова мафія цілком успішно блокує фінансування багатьох найперспективніших наукових напрямів, як зазначає український дослідник К. Корсак [5, с. 96].

Таким чином, парадигма розвитку науки стала змінюватися від процесу пізнання світу, його устрою до того, щоб цілеспрямовано і в оптимальний спосіб самостійно створювати якісь його елементи. Але якщо ще 50 років тому конструювання таких нових матеріалів здійснювалося багато в чому емпірично, то зараз, з появою якісно нової дослідницько-технологічної бази, ми можемо контролювати процеси, які відбуваються на атомно-молекулярному рівні, змоделювати і запрограмувати результат за допомогою суперкомп'ютера [4, с. 33].

Дослідження нанотехнологій вимагає визначення природи наноресурсів людства. До наноресурсів, згадуючи вищевикладене, можна віднести будь-яку речовину з нанорозміром, тобто відмінність наноресурсу на відміну від інших ресурсів саме у невичерпності, що витікає з його визначення. Також до наноресурсів відносять технології та методи, які використовує нанонаука, а вже вони, у свою чергу, визначають можливості використання та обмеженість.

Прогрес, який очікується при впровадженні нанонауки в життя, пов'язують з сімома особливостями. *По-перше*, дослідження взаємодії наночастинок з біологічними об'єктами дозволить не тільки встановити їх позитивний чи негативний вплив на біоструктури та навколишній світ, а й сприятиме пошуку серед них ефективних і безпечних протекторів функціональної активності клітин і органів. *Друга особливість*: дослідження властивості матеріалів маленьких розмірів відкриває приховані закономірності взаємодії з іншими наночастинками. *Третя особливість* нанонауки полягає в тому, що вже перші дослідження наноматеріалів виявили у них властивості, які притаманні живій і неживій природі. Висока патогенність, вірулентність, здатність до зміни своєї структури, швидко розмножуватися і проникати в організм людини, вражати значну кількість людей за короткий час і розповсюджуватися у навколишньому середовищі зумовлені тим, що віруси мають нанорозміри (біля 50–100 нм). До *четвертої особливості* нанонауки доцільно віднести факт великої зацікавленості цим напрямом, що сприяло впровадженню результатів у промисловість, медицину, сільське господарство, електроніку, біологію, фармакологію, фармацію тощо. *П'ятою особливістю* є те, що отримані наукові факти та практичні результати свідчать про відкриття людством принципово нових властивостей живої і неживої природи. Уже на сьогодні встановлено, що нанорозмір різних матеріалів свідчить, що атоми містяться на поверхні, електрони атомів ущільнені, а поверхневий натяг і поверхнева енергія наночастинок, міжатомні відстані, теплоємність, термодинамічні характеристики, оптичні властивості змінені, що зумовлює своєрідний вплив на живу і неживу природу. *Шостою особливістю* вважають наявність багатьох біологічних об'єктів, органел клітин та фізіологічно-

активних речовин з нанорозмірами. *Сьома особливість* пов'язана з тим, що у світі проводяться інтенсивні дослідження з розробок нових технологій отримання наночастинок різних структур органічного і неорганічного походження [8, с. 20–21].

Отже, здобуття нових матеріалів і розвиток нових методик обіцяє, без перебільшення, здійснити справжню науково-технічну революцію в галузі інформаційних технологій, виробництві конструкційних матеріалів, виготовленні фармацевтичних препаратів, конструюванні надточних пристроїв [2, с.10].

Відомо, наприклад, що при зменшенні розмірів наночастинок розчинність хімічних елементів збільшується. Це дає можливість створювати нанопігулки з додаванням хімічних препаратів для транспортування ліків усередину організму. Зменшення розмірів системи може приводити також до зміни кристалічних модифікацій, аморфізації, до зміни температури плавлення, поверхневого натягу, нерівності температур плавлення і кристалізації, підвищеної здатності утворювати інтерметалічні сполуки та зміни провідності й оптичних властивостей [13, с. 34].

Але головні наноресурси, як вважають учені, ще будуть відкриті в майбутньому, оскільки ця галузь тільки починає розвиватися. Основних проривних напрямів практичного використання наноматеріалів і прийомів нанотехнологій можна очікувати у створенні наноелектронних приладів, насамперед транзисторів і мікросхем з багатоплановою номенклатурою використання в обчислювальній і мікрохвильовій техніці, метрології, вимірювальній техніці, сонячних батареях і фотоекранах, а також у медицині в частині знову ж таки інструментально контрольованого входження людини за допомогою наночастинок і нанопристроїв до структури барієвих молекул і молекулярного будівництва [14, с.10].

Саме з усіх перелічених причин сучасний стан суспільства треба визначати не терміном «постіндустріальне», оскільки такий тип суспільства не корелює з втіленням нанотехнологій. Учені пропонують створити модель наносуспільства, у якому наукове розроблення наноресурсу здійснюється у поєднанні з іншими процесами суспільного життя. К. Корсак з цього приводу визначає: «Ми пропонуємо, як і деякі наші колеги в інших країнах, без зволікань перейти до терміна «наносуспільство», оскільки для ліквідації загрози цілковитого колапсу людства й переходу до «сталого розвитку» дедалі більше потрібні нанотехнології. Ця назва є цілком логічним розвитком поняття «індустріальне суспільство», її досить важко сприйняти помилково, вона точно підкреслює фундамент життєзабезпечення людей у найближчі десятиріччя. Є, щоправда, невелике утруднення, пов'язане з помилковим визначенням терміна «нанотехнології», яке поширилося із США. У Wikipedia і численних статтях воно звучить так: «Нанотехнології – способи виготовлення продуктів із нанорозмірами». Його недоліки – акцентування на другорядній характеристиці (розміри виробів) й відсутність указівок на природу технологій. Проте в жодному разі не можна відносити до «нанотехнологій» сучасні індустріальні способи виготовлення найрозрекламованіших нанопродуктів – фулеренів, нанотрубок чи графену. Вони дуже шкідливі для довкілля і від них доведеться відмовлятися. Ми пропонуємо відносити до «справжніх нанотехнологій», які й стануть фундаментом наносуспільства, лише ті виробничі процеси, що мають дві властивості: є цілковито нешкідливими для біосфери і ґрунтуються на квантових законах природи [5, с. 96].

Зауважимо, що у розвиток цього бачення природи екологічної безпеки доцільно застосувати слово «ноотехнології» (означає «мудрі технології») для позначення лише нешкідливих процесів, що у недалекому майбутньому витіснять індустріальні технології і забезпечать рух до «сталого розвитку». Філософи й представники інших наук попереджають про небезпеку «шкідливих знань» – випадків хибного скерування нових відкриттів. Найвищим має стати пріоритет гуманізму [3] .

Безперечно, нанотехнології захисту здоров'я людини є і залишаться пріоритетними, але вже у найближчому майбутньому слід чекати настання нової технологічної революції, спричиненої появою ноорівневих атомно-молекулярних технологій, що зумовлять цілковиту трансформацію енергетики, виробництва, транспорту і побуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дрекслер Э.** Машины создания. Грядущая эра нанотехнологии / Э. Дрекслер – М. : Букс, 1986. – 184 с.

2. **Кобаяси Н.** Введение в нанотехнологию / Н. Кобаяси. – М. : БИНОМ ; Лаб. знаний, 2005. – 134 с.

3. Китайские ученые проводят исследования нового сплава [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://newsland.com/news/detail/id/1367458/ (7-05-2014)

4. **Ковальчук М. В.** Нанотехнологии – фундамент новой наукоемкой экономики. Новые возможности СНГ в XXI веке / М. В. Ковальчук // Наука та інновації. – 2008. – № 1. – С. 5–36.

5. **Корсак К.** Наносуспільство – найбільш обґрунтована назва суспільства XXI століття / К. Корсак // Вища школа. – 2008. – № 12. – С. 90–99.

6. **Литвин О. О.** Вплив нанонаук та нанотехнологій на тенденції розвитку суспільства ризику / О. Литвин // Філософія науки: традиції та інновації. – 2009. – № 3. – С. 44–49.

7. **Лукьянец В. С.** Нанотехнологии и их роль в судьбе цивилизации [Электронный ресурс] / В. С. Лукьянец. – Режим доступа : http://valeo-future.narod.ru/nano.html

8. **Москаленко В. Ф.** Нанонаука: стан, перспективи досліджень / [В. Ф. Москаленко, Л. Г. Розенфельд, І. С. Чекман, Б. О. Мовчан] // Науковий вісник Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. – 2008. – № 4. – С. 19–25.

9. **Путилин А. И.** Нанотехнологии и социум : учебно-информационный материал [Электронный ресурс] / И. А. Путилин. – Режим доступа : filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000992/s...

10. **Романовский С.** Человек как философ и нанотехнолог / С. Романовский // Нанотехнологии и наноматериалы: современное состояние и перспективы развития в условиях Волгоградской области : матер. Всерос. науч.-техн. конф. (г. Волгоград, 10-11 дек. 2008 г.). – Волгоград : ВолГУ, 2008. – С. 389–399.

11. Философия техники: история и современность : монография / РАН ; Ин-т философии. – М., 1997. – 283 с.

12. **Чумак О. В.** Етичні аспекти впровадження нанотехнологій в умовах розвитку інноваційного суспільства / О. В. Чумак // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 37. – С. 96–104.

13. **Шірінян А. С.** Національне науково-технологічне агентство наноматеріалів – запорука успішного розвитку майбутньої техносфери України / А. С. Шірінян // Наука та інновації. – 2009. – № 2. – С. 32–37.

14. **Якименко Ю.** Место Украины в мире нанотехнологий / Ю. Якименко, Т. Наритник, В. Цендровский // Зеркало недели. – 2008. – № 29, август. – С. 10.

CITED LITERATURE

1. **Dreksler E.** Machines of creation. The future era for nanotechnologies / E. Dreksler. – M. : Books, 1986. – 184 p.

2. **Kobaiasi N.** Bases of nanotechnologies / N. Kobaiasi. – M. : BIN ; A lab. Knowledge, 2005. – 134 p.

3. The Chinese scientists carry out researches of a new alloy [Electronic resource]. – URL : (<http://newsland.com/news/detail/id/1367458/)> 7-05-2014.

4. **Kovalchuk M. V.** Nanotechnologies as fundament of new high technology economy. New possibilities of the AIS in the XXI-st century / M. V. ovalchuk // Sciences and innovations. – 2008. – № 1. – P. 5–36.

5. **Korsak K.** Nanosociety as real title for society of the XXI-st century / K. Korsak // Higher School. – 2008. – № 12. – P. 90–99.

6. **Lytvyn O. O.** Nanoscienses and nanotechnologies action on a development of risk-society / O. Lytvyn // Philosophy of sciences: traditions and innovations. – 2009. – № 3. – P. 44–49.

7. **Lukianets V. S.** Nanotechnologies and their role in destiny of a civilisation [Electronic resource] / V. S. Lukjanets. –URL : <http://valeo-future.narod.ru/nano.html>

8. **Moskalenko V. F**. Nanosciense: a camp, perspective of researches / [V. F. Moskalenko, L. G. Rozenfeld, I. C. Chreman, B. O. Movchan] // Science review of National medical university named after O. O. Bogomolets. – 2008. – № 4. – P. 19–25.

9. **Putilin A. I.** Nanotehnologies and society : The education-information material [Electronic resource] / I. A. Putilin. – URL : filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000992/s

10. **Romanovskii S.** Home as the philosopher and nanotechnolog / S. Romanovskii // Nanotechnologies and Nanomaterials: a modern condition and prospects of development in the conditions of the Volgograd area : Mater. ross. nauch.-tehn. conf. (Volgograd, December 10–11, 2008). – Volgograd : VolgaStUniv, 2008. – P. 389–399.

11. Technics philosophy: history and the present : the Monography / the Russian Academy of Sciences; In philosophies. – M., 1997. – 283 p.

12. **Chumak O. V**. Ethical aspects for application of nanotechnologies in development condition innovative society / O. V. Chumak // Humanitarial review ZSIA. – 2009. – Issue. 37. – P. 96–104.

13. **Shirinian A. S.** National agency of nanomaterial – a condition of success in development of Ukrainian technosphere / A. S. Shirinian // Science & Innovations. – 2009. – № 2. – P. 32–37.

14. **Yakimenko J.** Rating of Ukraine in the world of nanotechnologies / J. Yakimenko, T. Naritnik, V. Tsendrovsky // the Mirror of week. – 2008. – № 29, August. – P. 10.

Максим Карпаш
доктор технічних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту нафтогазової енергетики і екології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
Євстахій Крижанівський
член-кор. НАН України, доктор технічних наук, професор, ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, завідувач кафедри нафтогазового обладнання
Олег Карпаш
доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, завідувач кафедри технічної діагностики і моніторингу

УДК 378.1.007.2

ВИЩА ІНЖЕНЕРНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

© Карпаш М., Крижанівський Є., Карпаш О., 2014

Ключові слова: інженерна діяльність, модель інноваційного розвитку, сталий розвиток, інженерне мислення.

Перед інженерною підготовкою студентів на сучасному етапі стоїть завдання не тільки одержати нові різнобічні знання, але й перетворити ці знання в розуміння суті інженерної діяльності, їх значущості й ролі в кожній з можливих сфер економіки. Реалізація такого завдання вимагає актуалізації змісту і форм підготовки фахівців інженерних спеціальностей. Основними викликами, які необхідно враховувати при підготовці сучасних інженерів, є бурхливий розвиток науки і технологій, необхідність реалізації стратегії сталого розвитку у всіх сферах людської діяльності та суттєве покращення практичної підготовки інженера. Виділено основні складові компетентності інженера. Окреслено перші кроки з удосконалення методології підготовки студентів до інженерної діяльності.

Аналіз сучасного стану загального розвитку економіки передових країн світу показує, що, поряд з низкою інших чинників, причиною багатства більшості процвітаючих країн є технічний прогрес, і передусім розвиток сучасних технологій і швидке впровадження ноу-хау в економіку країни. Україна обрала шлях інтеграції до Євросоюзу і запроваджує модель інноваційного розвитку національної економіки, що забезпечить її конкурентоспроможність і вихід на траєкторію сталого розвитку.

Сучасна нормативно-правова база (Конституція, закони, укази президента, підзаконні акти уряду, нормативні документи й ін.) щодо науково-технічної та інноваційної діяльності налічує понад 200 документів. Так, стаття 54 Конституції України гарантує свободу наукової, технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності й авторських прав. Верховною Радою України прийняті Закони: «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про інвестиційну діяльність», а Кабінет Міністрів України затвердив «Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України» та багато інших [3].

Для ефективної реалізації моделі інноваційного розвитку економіки країни необхідні зусилля фахівців різних спеціальностей – від політолога до працівника банківського сектору. Проте науково-технічний прогрес в країні неможливий без активної участі в ньому висококваліфікованих інженерів різних спеціальностей.

Випускник технічного університету свідомо чи підсвідомо розуміє, що для досягнення успіху у своїй інженерній діяльності необхідно мати ґрунтовні знання. Проте практика показує, що цього замало. Необхідно одержані в університеті різнобічні знання перетворити в розуміння суті інженерної діяльності, значущості і ролі цих знань у своїй майбутній діяльності. Майбутні інженери повинні усвідомити, що від них вимагається, щоб їх робота була продуктивною і приносила задоволення.

В українській вищій школі практично відсутній цілісний навчальний посібник, у якому б розглядалася методологія всіх елементів інженерної діяльності – від проектування технічних об'єктів до їх утилізації. Є навчальний посібник «Історія інженерної діяльності» (С.В. Подлєсний та ін.), «Методы инженерного творчества» (В.И. Аверченков, Ю.А. Малахов), «Методология обучения инженерным дисциплинам» (П.С. Самородский, В.Д. Симоненко) і багато інших. У Росії останнім часом видано кілька навчальних посібників на ці теми, зокрема, «Методология инженерной деятельности» (В.С. Шейнбаум), «Подготовка инженера в реально-виртуальной среде опережающего обучения» (В.В. Кондратьев).

В університетах, зокрема в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу, на різних напрямах підготовки і низці інженерних спеціальностей викладаються дисципліни, пов'язані з інженерною діяльністю. Це принципи інженерної творчості, історія інженерної діяльності, основи наукової діяльності, інтелектуальна власність, основи патентознавства, науково-дослідна робота студентів, основи наукових знань, вступ до фаху та ін.

Державні освітні стандарти передбачають традиційний предметний принцип формування інженерної освіти, але обмежують уведення в навчальні плани міждисциплінарних курсів, що є однією з причин фрагментарності підготовки, яку одержують випускники технічних ВНЗ.

Крім того, останнім часом відбулося суттєве ослаблення зв'язків технічних університетів з виробничими підприємствами. Раніше студенти під час проходження виробничих практик, особливо коли вони були добре організовані, мали можливість спостерігати за реальною інженерною діяльністю, брати в ній участь, освоювати її.

Усі ці чинники здебільшого не сприяють реалізації цільової функції інженерної освіти – підготовки випускника до соціально-відповідальної інженерної діяльності.

Закономірно постають питання: Що являє собою інженерна діяльність на сучасному етапі розвитку суспільства? Що складає її предмет і що є результатом цієї діяльності? Які її технології та інструментарії при цьому використовуються? Чи відповідає випускник вітчизняного технічного університету таким вимогам? Чи зможе він успішно вирішувати поставлені завдання на сучасному науково-технологічному рівні? Які дії суспільству необхідно зробити, щоб інженер відповідав сучасному рівню?

Для того щоб відповісти на ці питання, необхідно визначити, які виклики ставить сучасне суспільство перед фахівцями з інженерної діяльності. Основні з них такі:

1) бурхливий розвиток науки і технологій та необхідність швидкого впровадження їх результатів у господарство країни;

2) необхідність реалізації стратегії сталого розвитку в економіку кожної передової країни світу;

3) збільшення так званої «практичної складової» в діяльності інженера.

Коротко проаналізуємо кожен із наведених викликів.

Бурхливий розвиток науки і технологій в останні 10–15 років спонукав до уточнення і розширення таких понять, як предмет, мета, зміст, засоби і способи інженерної діяльності.

Інженерна діяльність вийшла за межі створення, удосконалення і використання за призначенням технічних об'єктів. Пере-

важно під терміном «технічний об'єкт» ми розуміли створений людиною виріб (пристрій, споруда, система, матеріал, річ, продукт), призначений для задоволення окремих потреб.

На сучасному етапі розвитку метою інженерної діяльності є підвищення ефективності, зокрема продуктивності будь-яких видів людської діяльності (індустріальної, сільськогосподарської, медичної, наукової і навіть політичної) шляхом її технологізації на більш високому рівні [6].

Продуктом інженерної діяльності в основному є технічна інформація, а також прийняття управлінських рішень, дій, процедур та операцій. Центральне місце серед процедур у процесі інженерної діяльності займає моделювання. Створюється «інформаційне суспільство», проходить «дематеріалізація» господарської діяльності. Машини виробляються машинами. Крім того, під час розгляду нашого завдання необхідно брати до уваги і те, що в передових країнах світу розпочалася й активно реалізується третя технологічна революція (третя хвиля Тоффлера), яка тісно пов'язана з інформаційною революцією і яка, безумовно, призведе до зміни змісту і суті інженерної діяльності [4].

Інженерна діяльність стала діяльністю мислення.

Сталий розвиток суспільства. 1992 року в Ріо-де-Жанейро на зустрічі «Планета Земля» була ухвалена «Світова програма дій. Порядок денний на 21 століття», яка стала стартом спільних дій задля справедливого задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь. 179 країн світу, у тому числі й Україна, проголосили ідеологію сталого розвитку (Sustainable development) державною стратегією [5]. Сталий розвиток – це процес змін, при якому експлуатація природних ресурсів, напрям інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни погоджені один з одним і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських майбутніх потреб і прагнень.

Ключові завдання сталого розвитку:

- забезпечення випереджувального розв'язання проблем соціального та духовного розвитку;
- узгодження темпів економічного розвитку з господарською ємністю екосистем;
- збереження і відновлення природних екосистем і їх здатність до самовідновлення.

2005 року ООН оголосила Десятиліття освіти в інтересах сталого розвитку (ДОСР) під егідою ЮНЕСКО. Світове співтовариство з кожним роком виявляє велику зацікавленість в охороні довкілля, забезпеченні сталого розвитку країн і регіонів, захисту інтересів майбутніх поколінь. Системи управління якістю довкілля є складовою загальної системи адміністративного управління підприємств і організацій. Розроблені і впроваджуються міжнародні стандарти в системі екологічного моніторингу серії ISO 9000, 14000, 50000 та ін.

Новим імпульсом для розуміння реалій сучасного світу, загроз для його існування та напрацювання ефективних і результативних рішень, які мають здійснювати урядові та неурядові організації, став Підсумковий документ РІО+20, прийнятий на Конференції ООН зі сталого розвитку (червень 2012 р.). Зокрема, відзначається важливий внесок науково-технічного співтовариства в сталий розвиток та підкреслено його важливість для подолання технологічного розриву між країнами, що розвиваються, і розвиненими та показана необхідність посилення взаємодії між наукою і політикою (стаття 48). Також зазначено, що вирішальну роль для підтримки сталого розвитку має інформація, освіта та навчальна підготовка (стаття 51). Необхідно позбутися нераціональних моделей виробництва та споживання, забезпечити підвищення ефективності прийняття науково обґрунтованих рішень на всіх рівнях, реалізовувати стратегію розвитку «зеленої» економіки (використання природних ресурсів з найменшими негативними наслідками для навколишнього середовища) та «сталої» енергетики для всіх (підвищення енергоефективності, збільшення частки відновлюваних джерел та перехід на більш чисті та енергоефективні технології) [7].

Реалізація цієї стратегії потребує відповідного як теоретичного, так і освітнього забезпечення. У сучасних умовах розвитку науки і техніки надзвичайно важливу роль

відіграють прогресивні методи та способи системного підходу у вирішенні проблем охорони довкілля з метою забезпечення гармонізації природоохоронної діяльності зі світовими вимогами. Це спонукає до підвищення вимог до екологічної освіти фахівців усіх інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Практична складова у підготовці інженерів.

Сучасна якісна інженерна освіта має забезпечити можливість застосування випускниками ВНЗ знань у науці, інженерії, технології в різних галузях економіки країни безпосередньо після закінчення навчання в університеті.

Тому в передових університетах світу до 70% навчальної програми бакалаврів, магістрів, Ph-докторів приділяється набуттю випускниками навиків, здібностей, які забезпечать швидку реалізацію на практиці одержаних ними знань.

Американська Рада інженерів з професійного розвитку (American Engineers Councilfor Professional Development (ECPD)) дає таке визначення терміна «інженерія»: «Творче застосування наукових принципів для проектування або розробляння структур, машин, апаратури, виробничих процесів, або робота з використання їх окремо чи комбіновано; конструювання або керування ними з повним знанням їх дизайну; передбачення їх поведінки в певних експлуатаційних рішеннях» [1].

Таким чином, люди, які підготовлені до інженерної діяльності, мають володіти необхідними знаннями, здібностями, творчим потенціалом та професійними навиками [2].

Сучасне інженерне мислення – це мислення не стільки на рівні окремих машин і механізмів, скільки на рівні технологій, яке має враховувати результати їх впливу на навколишнє середовище (техногенна дія), а також соціальні наслідки. Спеціалісти, які володіють таким мисленням, користуються сьогодні найбільшим попитом.

Сформульована модель соціально-професійної компетентності інженера, геополітичний курс нового керівництва держави, бажання більшості українського народу жити за європейськими правилами вимагають від технічних університетів внести суттєві зміни до навчально-наукового процесу підготовки інженерів.

Компетентність розглядається як та інтегральна якість, яка повинна бути сформована у людини в результаті освіти, що дасть їй можливість успішно виконувати виробничі завдання, взаємодіяти з іншими людьми. Її можна поділити на чотири компоненти:

базова (назвемо її інтелектуальною), що визначає виконання випускниками ВНЗ таких розумових операцій, як аналіз, зіставлення, порівняння, систематизація, прогнозування, синтез, прийняття рішень;

особистісна, що визначає такі характеристики особистості молодого спеціаліста, як відповідальність, організованість, цілеспрямованість, креативність;

соціальна, що характеризує громадянську зрілість випускника ВНЗ, його адекватність у взаємодії з іншими людьми, групою, колективом, орієнтацію на співпрацю, уміння керувати і бути підлеглим, поведінка в побуті, культура, здібність вибудовувати і реалізовувати лінію саморозвитку;

професійна, що визначає підготовленість до успішного виконання професійної роботи, уміння вирішувати професійні завдання зі спеціальності, знаходити рішення в нестандартних, проблемних ситуаціях, оперувати з інформацією.

Якраз таких фахівців мають готувати українські технічні університети. Це складне багатопланове і багатофакторне завдання, але без його вирішення всі заклики, усі заяви, усі прагнення жити в Європі так і залишаться намірами чи нездійсненними мріями.

Розмови на цю тему відбуваються вже декілька останніх років. Обнадійливим у цьому плані є те, що в своєму програмному виступі Міністр освіти і науки професор С.М. Квіт зазначив: «Головне, про що нам треба думати, – це якість освіти: якість навчання, якість викладання, якість наукових досліджень. Тому необхідно переходити до конкретних дій, навіть, на перший погляд, невеликих. І тут не треба очікувати вказівок, а просто діяти в рамках своїх повнова-

жень, своєї відповідальності, своєї компетенції».

А щоб підкреслити, наскільки важливі для спеціаліста здібності і навички (володіння технологією) ефективно вливатися в роботу колективу, наведемо перелік 14-ти важливих, на думку відомої нафтової компанії США «АМОКО», особистісних характеристик сучасного інженера (табл. 1).

Таблиця 1

Engineer dimension coverage grid

1. Initiative	1. Ініціативність
2. Teamwork	2. Здатність працювати в команді
3.Judgement/Decisiveness	3. Розсудливість / Рішучість
4. Adaptability	4. Здатність адаптуватися
5. Analysis	5. Здатність аналізувати
6. Tech/Prof knowledge	6. Техн / Профзнання
7. Ability to learn	7. Здатність навчатися
8. Leadership	8. Якості лідера
9. Workstandards	9. Робочі стандарти
10. Job Motivation/Fit	10. Мотивація в роботі / Здатність змінюватися
11. Oral Communication	11. Усне спілкування
12. Planning and Organizing	12. Планування й організація
13. Trouble Shooting	13. Залагодження конфліктів
14. Written Communication	14. Письмове спілкування

З наведеної таблиці бачимо, що спеціалістові, який не володіє здатністю працювати в команді, адаптуватися до різних ситуацій, що виникають у колективі, уникати і залагоджувати конфлікти, умінням спілкуватися з колегами, важко добитися успіху на теренах інженерної діяльності [6].

Поява нових технічних засобів, зокрема комп'ютерної техніки, систем комунікацій, приводить до відповідного розширення арсеналу інформаційних засобів, появи нових вимог до інженерного корпусу, до рівня підготовки спеціалістів. І все це пов'язане з витратами, тобто вимагає додаткових фінансових ресурсів. Це очевидно, адже суспільно значуща діяльність не буває безплатною.

В Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу зроблено декілька конкретних кроків у цьому напрямі.

Для всіх інженерних спеціальностей розроблено новий навчальний курс та підготовлено навчальний посібник «Методологія інженерної діяльності на етапі сталого розвитку». Основними розділами курсу є:

- сутність і технологія інженерної діяльності;
- види (типологія) інженерної діяльності;
- переробка та утилізація технічних об'єктів;
- організація і управління інженерною діяльністю;
- енергоменеджмент в інженерній діяльності;
- прийняття (проблеми, ризики) інженерних рішень;
- трансформація методології інженерної освіти для реалізації стратегії сталого розвитку.

Викладання даного курсу озброїть майбутнього інженера знаннями про місце, роль, необхідний багаж знань і навиків та про можливості реалізації свого потенціалу в майбутньому.

Одержати системну інженерну освіту – це принаймні означає усвідомити мету різних видів інженерної діяльності у відповідній предметній галузі, бачити весь арсенал засобів діяльності, як знати так і вміти використовувати основні з них, володіти їх базовими технологіями і розуміти, що є на вході і що бажано одержати на виході.

Крім того, покращенню якості підготовки студентів інженерних напрямів буде сприяти й участь університету у виконанні проекту за 7 програмою ТЕМПУС 543966 Вища інженерна освіта для екологічно усталеного промислового розвитку (Higher engineering training for environmentally sustainable industrial development).

Партнерами проекту від країн – членів ЄС, крім отримувача гранту університету Льовен (Бельгія), є Новий університет Бекінгемширу (Великобританія), Університет Гранади (Іспанія), Королівський технічний університет (Швеція) та компанія Вольво-КарсГент (Бельгія). Національним координатором проекту є Національна металургій-

на академія України (Дніпропетровськ), а також: Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Донецький національний технічний університет, Севастопольський національний технічний університет, Криворізький національний університет, Міністерство освіти і науки України та ДП «Енергосталь» (Харків).

Загальною метою проекту є покращення відповідності вищої інженерної освіти в Україні викликам сучасних та майбутніх промислових трансформацій, що мають на меті стійкий розвиток, та стабілізація клімату.

Конкретними цілями проекту є:

Розроблення навчального курсу «Екологічно усталений промисловий розвиток» для магістрів, аспірантів та слухачів курсів післядипломної освіти у таких промислових секторах, як гірництво, металургія, енергетика, машинобудування та мехатроніка.

Розроблення навчального курсу, у якому будуть враховані міждисциплінарні екологічні аспекти.

Створення міжфакультетських центрів усталеного розвитку в п'яти українських університетах.

Розроблення платформи для спілкування між освітніми, науковими, промисловими установами та органами державної влади, спрямованого на задоволення потреб усталеного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бідій Б.** Інжинірингові послуги: нові можливості [Електронний ресурс] / Б. Бідій // Налоговый кодекс. 2011. – Режим доступу : www.buhgalter.com.ua

2. **Журавський, А. В.** Основи технічної творчості та наукових досліджень [Текст] : навч. посіб. / А. В. Журавський, А. Я. Яцейко, Н. Б. Дьяченко. – Львів : Львівська політехніка, 2012. – 380 с. : іл., рис.

3. **Кучерява З.** Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні [Електронний ресурс] / З. Кучерява. – Режим доступу : www.minjust.ua / 13958

4. **Маркіллі Пол.** Третя промислова революція: цифрові технології змінять виробництво до невпізнаності / Пол Маркіллі // Український тиждень. – 2012. – № 20 (237). – 17 травня.

5. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., Засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

6. **Шейнбаум В. С.** Методология инженерной деятельности : учебное пособие / В. С. Шейнбаум. – Н. Новгород, 2007. – 360 с.

7. URL : www.daccess-dds.un.org.A /RES/66/288TheFutureWeWant

CITED LITERATURE

1. **Bidiy B.** Engineering services: new opportunities [Electronic resource] / B. Bidiy // Tax Code 2011. – Access mode : www.buhgalter.com.ua

2. **Zhuravsky A. V.** Fundamentals of technical creativity and scientific survey [Text] : Manual / A. V. Zhuravsky, A. Ya. Yatseyko, N. B. Dyachenko. – Lviv : Lviv polytechnic Institute, 2012. – 380 p. : ill., fig.

3. **Kucheryava Z.** Legal grounds for innovative development in Ukraine [Electronic resource] / Z. Kucheryava. – Access mode : www.minjust.ua / 13958

4. **Markilly Paul.** Third industrial revolution: digital technologies can change production beyond / Paul Markilly // Ukrainian week Magazine. – 20012. – № 20 (237). – May, 17.

5. National paradigm for sustainable developmentin of Ukraine / gen. ed. by member of Academy of Sciences of Ukraine, DSc, prof., Honored Scientist of Ukraine B. Ye. Paton. – Kyiv : SE "Institute of economics and environmental management and sustainable development of the National Academy of Sciences of Ukraine", 2012. – 72 p.

6. **Sheinbaum V. S.** Engineering methodology : Manual / V. S. Sheinbaum. – N. Novgorod, 2007. – 360 p.

7. URL : www.daccess-dds.un.org.A/RES/66/288TheFutureWeWant

УДК 378.1

Сергій Подлєсний
кандидат технічних наук, доцент,
декан факультету автоматизації
та інформаційних технологій
Донбаської державної машинобудівної
академії (м. Краматорськ)
Олександр Періг
кандидат технічних наук,
ст. викладач кафедри технічної механіки Донбаської державної машинобудівної
академії (м. Краматорськ)

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРНИХ КАДРІВ

© Подлєсний С., Періг О., 2014

Ключові слова: вища освіта, наука, промисловість, інновації, модель, інженерні кадри, компетентнісний підхід, реальний сектор економіки, мультидисциплінарність, економіка знань, дослідження, наукоємні технології, парадигма, трансфер.

Пропонований матеріал доповнює і розкриває сучасний стан та основні підходи до створення і використання комплексної інноваційної моделі підготовки інженерних кадрів, орієнтованих на розвиток наукомісткого реального сектору економіки, заснованої на знаннях. Модель будується на суб'єкт-суб'єктній парадигмі, яка передбачає партнерські відносини між викладачем і студентом. Істотний акцент зроблений на проектному підході – навчанні в процесі роботи над реальними проектами (виконання науково-дослідних робіт за замовленнями промисловості).

Актуальність і постановка проблеми.

Добробут країни закладається, перш за все, у сфері матеріального виробництва. У цій сфері в сучасних умовах надзвичайно важливо розвивати інноваційну компоненту, що успішно роблять усі високорозвинені країни за активної підтримки з боку держави. Навіть якщо країна вдається до імпорту технологічних інновацій, істотну роль відіграє наявність кваліфікованих кадрів, здатних адаптувати запозичені технології в умовах відсталої низькотехнологічної економіки.

На превеликий жаль, наростає відставання України у високотехнологічних галузях від провідних економік світу, про що свідчить цілий ряд показників. За рейтингом глобальної конкурентоспроможності 2013–2014 (World Economic Forum, 2013. The Global Competitiveness Report 2013–2014) Україна займає 84 позицію (64 місце в 2005 році), пропустивши вперед всі пострадянські країни, крім Молдови (89) і Киргизстану (121). Ситуація була б ще гіршою, якби не поки що досить високий показник рівня вищої освіти (43 місце серед 148 держав) [11].

Тут доречно було б згадати, що, за оцінками японських фахівців, у 1970–80 рр. Україна посідала перше місце у світі за кількістю відкриттів і винаходів.

Значно знизився рівень валового національного доходу на душу населення (The World Bank: World Development Indicators, 2013. Gross National Income per Capita 2012), який у 2013 році склав 3500 $ (у 3,6 рази нижче РФ), що відповідає 120 місцю з 193 країн [8]. Ще в 2008 році цей показник становив 7250 $.

Політичні потрясіння початку 2014 року і падіння економіки ще більше погіршили ситуацію.

Причини кризи і шляхи її подолання усвідомлюються багатьма керівниками, політиками, громадськими діячами. За деякими оцінками вчених, інновації можуть забезпечити приріст ВВП на 88% [6].

Для успішного просування України по шляху розбудови економіки і суспільства, заснованих на знаннях, треба вирішувати низку питань, одним з яких є інвестиції в нашу молодь, у наше майбутнє, підвищення внеску ВНЗ через розвиток їх науково-дослідної та інноваційної діяльності, через підготовку відповідних кадрів, у першу чергу – інженерних. А для цього слід переглянути концепцію і розробити нову інноваційну модель підготовки інженерних кадрів.

Вирішенню поставлених питань повинна сприяти реалізація «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [4]. Серед основних напрямів реалізації державної політики у сфері освіти вказується на необхідність «модернізації структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; залучення роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами, зокрема, до участі у розробленні стандартів вищої освіти, організації проходження практики студентами, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам».

Питанням модернізації вищої освіти в цілому присвячено досить багато публікацій, більшість з яких увійшла в бібліографічні покажчики [1; 2; 3], де вказані праці з її модернізації і створення інноваційної моделі підготовки сучасних інженерних кадрів – М.З. Згуровського, Л.Л. Товажнянського, А.Г. Протасова, наукової групи К.В. Корсака, У.А. Абдулгазиса та ін. Значна увага удосконаленню підготовки нових інженерно-технічних кадрів в контексті інноваційної стратегії розвитку приділяється в Росії [5; 9 та ін.].

Глобалізація, гіперконкуренція, складна демографічна ситуація, з одного боку, сучасні досягнення науки, збільшення частки мультидисциплінарних досліджень, стрімкий розвиток і ускладнення наукоємких технологій – з іншого, роблять серйозний вплив на зміну ролі інженера у високотехнологічній промисловості та суспільстві. Технологічні потреби глобальної економіки знань різко змінюють характер інженерної освіти, вимагаючи, щоб сучасний інженер володів набагато більш широким спектром ключових компетентностей, ніж освоєння вузькоспеціалізованих науково-технічних та інженерних дисциплін. Нові технології (наприклад, нано-, біо-, інфо- когнітивні технології, НБІК-технології), комплексні наукові мегапроблеми, що виникають у сучасному суспільстві, а також реалізація нових парадигм, потребують створення мультидисциплінарних команд фахівців з широким інтелектуальним діапазоном, які володіють ключовими компетентностями світового рівня з широкого спектру напрямів, а не «замкнутих» у рамках традиційних інженерних дисциплін.

Нова модель підготовки інженерних кадрів має ґрунтуватися на новій інноваційній парадигмі навчального процесу. Сучасний спеціаліст повинен бути здатним у безперервному ритмі розвивати свої знання, уміння та навички, оновлювати їх і через це мати певний набір інтелектуальних особистісних якостей і рівень загальної культури.

Одним з головних факторів створення і розвитку інноваційної конкурентоспроможної економіки є підготовка і розвиток кадрового потенціалу. Для підготовки висококваліфікованих фахівців, які відповідають сучасним потребам ринку праці і перспективному розвитку наукомість-

ких технологій, необхідна розробка комплексної інноваційної моделі підготовки інженерних кадрів. Так само слід врахувати, що реальне виробництво розосереджене в регіонах України і відповідне кадрове забезпечення повинні отримати регіональні економічні кластери.

Мета статті.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу власного, вітчизняного і зарубіжного досвіду розробити експлікацію інтегральної інноваційної моделі інженерної підготовки, яка має органічно вписатися в трикутник знань, що відображає взаємодію між освітою, науковими дослідженнями та інноваціями і в сукупності є основною рушійною силою економіки, заснованої на знаннях.

Виклад основного материалу.

Розробляючи нову модель інженерної освіти, слід враховувати загальносвітові тренди розвитку інноваційної економіки знань:

1. Глобалізація ринків і гіперконкуренція. Глобалізація ринків, конкуренції, освітніх та промислових стандартів, фінансового капіталу і наукомістких інновацій вимагає набагато більш швидких темпів розвитку, коротких циклів, низьких цін і високої якості, ніж будь-коли раніше. Швидкість реакції на виклики і швидкість виконання робіт на світовому рівні починають відігравати особливу роль [10].

2. Швидкий та інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і наукомістких комп'ютерних технологій (НКТ), нанотехнологій.

3. Світові наука і промисловість стикаються з усе складнішими комплексними проблемами, які не можуть бути вирішені на основі традиційних підходів.

4. "Розмивання кордонів". Відбувається все більше розмивання галузевих меж, зближення секторів і галузей економіки, розмивання меж фундаментальної та прикладної науки через необхідність вирішення комплексних науково-єхнічних проблем, виникнення мегапроблем і мегасистем, диверсифікацію та активізацію діяльності, найчастіше на основі сучасних форм – аутсорсингу і аутстаффінгу, а також на основі ефективної кооперації компаній і установ як в рамках галузі (наприклад, формування високотехнологічних кластерів з науково-освітніх організацій і промислових фірм, від великих держкомпаній до малих інноваційних підприємств), так і з різних галузей.

Нова суб'єкт-суб'єктна парадигма припускає партнерські відносини між викладачем і студентом. Розвиток учня стає основним мірилом процесу навчання і виховання. Оскільки інноваційний процес найчастіше є спробою зняття суперечності між бажаним результатом і слабкістю наявних засобів його досягнення, то відносно навчального процесу він постає у вигляді «проблемного навчання», тобто коли процес навчання будується як спільне – вчителя і учня – вирішення проблеми і під час якого відпрацьовуються креативне мислення, технології пошуку рішення, аналізу і синтезу наявної інформації та інші інноваційні методи навчання. За цих умов знання і досвід викладача також функціонально змінюються. Критично важливим стає інноваційний потенціал самого викладача, оскільки чим він вищий, тим вище і формований потенціал студента. Студента потрібно навчати не сумі знань, а способам мислення, розвивати творчі здібності (уміння застосовувати засвоєні знання в будь-яких ситуаціях, у тому числі й самостійну постановку задачі, а також пошук нових способів вирішення задач), підвищувати професійну майстерність (вільне здійснення необхідної діяльності в стандартних і нестандартних ситуаціях).

Сьогодні у світі здійснюється перехід до проектної освіти. Навчання в процесі роботи над певними проектами (виконання конкретних НДР, НДДКР, НІОКТР на замовлення промислових підприємств) стає одним із основних способів підготовки кадрів. Як правило, студент за час навчання повинен брати участь у декількох реальних проектах і отримати реальні результати. Це відбувається в університеті, але з обов'язковим залученням конкретних завдань з промисловості. Це можуть бути НДР, що виконуються спільно зі студентами старших курсів, аспіранта-

ми, викладачами та представниками академічних інститутів або промислових підприємств. Проблемно-орієнтований підхід до навчання з інженерних спеціальностей поряд з інноваційно-орієнтованим підходом дозволяє сфокусувати увагу студентів на аналізі, дослідженні та вирішенні будь-якої конкретної проблеми, що стає відправною точкою в процесі навчання. Проблема дослідження максимально мотивує студентів усвідомлено отримувати знання, необхідні для її вирішення, а міжмультидисциплінарний підхід до навчання дозволяє навчити студентів самостійно «добувати» знання з різних наукових галузей, групувати їх і концентрувати в контексті конкретної розв'язуваної задачі, вивчати й опановувати наукомісткі технології світового рівня.

Для підготовки фахівців до комплексної інженерної діяльності в провідних університетах світу реалізується концепція CDIO (Conceive – Design – Implement – Operate, тобто Задумка (Ідея) – Проект – Реалізація – Управління (Експлуатація)), розроблена в Массачусетському технологічному інституті (MIT) у середині 1990-х рр. за участю науковців, викладачів та представників промисловості. У спільному проекті «Всесвітня ініціатива CDIO» провідні інженерні школи та технічні університети США, Канади, Європи, Сполученого Королівства, Африки, Азії та Нової Зеландії (понад 40 університетів у 20 країнах світу) беруть участь з 2002 року. Програма CDIO виходить з принципу, що створення і розвиток продуктів і систем протягом усього їх життєвого циклу формують необхідний контекст інженерної освіти. CDIO створює середовище інженерної освіти, у якій викладаються, засвоюються і застосовуються на практиці технічні знання і практичні навики. Початківці інженери повинні вміти «Задумувати – Проектувати – Реалізовувати», а також «Управляти» складними продуктами і системами в сучасних умовах і в рамках командної роботи з метою отримання додаткової вартості. За час навчання вони повинні навчитися управляти інженерними процесами, проектувати і створювати продукти та системи і застосовувати отримані знання, працюючи в промислових організаціях [7].

Реалізація багаторівневого компетентнісного підходу на основі принципу "від вузькоспеціалізованих кваліфікацій до компетентностей світового рівня" і орієнтація на вирішення актуальних наукоємних завдань у промисловості дозволять задовольнити реальні потреби роботодавців у кваліфікованих і компетентних фахівцях, які володіють технологіями світового рівня.

Принциповими особливостями нової моделі є:

– освоєння студентами базових компетентностей науково-дослідної та інноваційної діяльності через їх залучення до відповідних практик;

– повноцінний перехід на рівневу систему вищої професійної освіти «бакалавр – магістр», що передбачає активне використання студентів насамперед магістратури в якості найважливішої «робочої сили» для досліджень і розробок;

– реальне залучення більшості викладачів у науково-дослідну та інноваційну діяльність;

– перетворення ВНЗ у центри комунікації бізнесу, суспільства, держави з питань наукового та технологічного прогнозування, обміну передовими знаннями, вирішення глобальних проблем;

– відмова від лінійної моделі «від фундаментального дослідження до прикладної розробки» на користь тісної співпраці з реальним сектором економіки як у пошуках замовлень на прикладні розробки, так і в пошуках фундаментальної тематики;

– міждисциплінарність досліджень і розробок;

– формування інноваційних виробництв і організація інноваційних підприємств;

– розвиток малого інноваційного підприємництва;

– інтернаціоналізація наукової діяльності та долучення до передової науки в рамках міждисциплінарного науково-технічного співробітництва.

Реалізація запропонованої моделі можлива при паралельному вирішенні пов'язаних з цим питань. Пошук і підтримка талановитої шкільної молоді, надання допомоги у вибо-

рі та здобутті технічно орієнтованої професії, залучення старшокласників до науково-дослідної, експериментальної роботи насамперед завдяки діяльності Малої академії наук (МАН) за науково-промисловим профілем під керівництвом науковців ВНЗ, зокрема така робота проводиться в Донбаській державній машинобудівній академії (ДДМА). Є позитивні приклади, коли великі промислові підприємства реально заохочують кращих студентів до такого вибору. Так ПАТ НКМЗ кращим випускникам пропонує додаткову стипендію в розмірі 1500 грн за місяць на весь період навчання у ВНЗ за умови подальшого їх працевлаштування на підприємство.

Важливо, щоб у ВНЗ була створена й ефективно працювала комплексна система організації науково-технічної творчої діяльності студентів і молодих учених. Наприклад, у ДДМА з 1999 року діє Програма індивідуальної підготовки обдарованих студентів. Положення, на основі якого функціонує Програма, узагальнює досвід, накопичений в академії та провідних ВНЗ світу, – досвід суміщення базової освіти і науки. Студентам – учасникам Програми відкриті широкі можливості розвитку і реалізації власних здібностей, участі в науково-дослідній роботі в провідних наукових школах, лабораторіях, на кафедрах, публікації перших наукових робіт, подання заявок на винаходи, навчання в магістратурі й аспірантурі академії та інших ВНЗ, підготовки і захисту дисертацій, отримання престижної роботи тощо. Наукове керівництво здійснюють провідні науковці і викладачі. Так, за 2013 рік за результатами досліджень 232 студенти – учасники Програми опублікували 384 наукові статті та подали 22 заявки на винаходи і корисні моделі.

Одним з найважливіших пріоритетів є цільова індивідуальна підготовка фахівців до практичної інженерної діяльності за інтегрованими освітньо-виробничими програмами, що реалізуються ВНЗ спільно з провідними виробничими об'єднаннями та підприємствами.

Використання можливостей мобільності студентів, викладачів і науковців для навчання або стажування у провідних закордонних навчальних закладах і наукових установах.

Принципово важливо, щоб у самих ВНЗ розроблялись технології світового рівня. Можливий трансфер актуальних промислових завдань і проблем, а також трансфер і адаптація перспективних технологій, які зарекомендували себе в одній галузі промисловості, в іншу галузь промисловості на основі "принципу інваріантності" ключових мультидисциплінарних надгалузевих технологій.

Реалізація інноваційної моделі підготовки інженерних кадрів вимагає великих витрат і турбот: оснащення дорогими засобами «освітньої інженерії», постійного перенавчання педагогів, організації практики, курсового та дипломного проектування на підприємствах і т.д. Вона полягає в насиченні всіх без винятку навчальних дисциплін справжніми професійними завданнями і проектами. Вона проголошує пріоритет фундаментальних дисциплін і зведення до мінімуму дисциплін описових, еклектичних, рецептурних. Але в якості наукового базису техносфери розглядає не тільки природознавство, а й технознання і науки XX–XXI ст. (кібернетику, загальну теорію систем, системологію, системотехніку, системний аналіз, синергетику, теорію хаосу, загальну теорію інформації, мехатроніку, моделетроніку і т.д.). Потрібно модернізувати викладання фундаментальних природничих наук, насамперед математики, фізики, хімії. При побудові і читанні дисципліни слід враховувати профіль і особливості майбутньої спеціальності (а не читати дисципліну різним спеціальностям в одному потоці).

Висновки і перспективи.

В Україні необхідно подолати тривалий негативний тренд. Розглядаючи комплекс необхідних для цього заходів, слід зазначити, що розвиток суспільства та економіки вимагає випускників ВНЗ, що мають інженерні та технічні спеціальності, яким до снаги вирішення завдань безпосереднього поліпшення продуктивності промисловості, і тільки висококваліфікованим фахівцям з інноваційними навичками. Потрібні постійна адаптація програм вищої освіти до сучасних досягнень науки, техноло-

гій, вимог промисловості; формування у студентів готовності знати, розуміти, уміти, аналізувати, інтерпретувати, генерувати, акумулювати, поширювати і розвивати знання і технології; випереджальна підготовка конкурентоспроможних та затребуваних кадрів, що володіють компетенціями світового рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку (1991–2006) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. : Л. О. Пономаренко та ін. – К., 2008. – 487 с.

2. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку (2007–2011) : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2 / НАПН України ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; Ін-т вищ. освіти ; упоряд. : Л. О. Пономаренко та ін. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 663 с.

3. Інноваційний розвиток вищої освіти: рекомендаційний бібліографічний покажчик (1997–2008) / упоряд. : Боровенська К. О., Сергєєва О. В. ; Наукова бібліотека ДонДТУ ; Довідково-бібліографічний відділ. – Алчевськ : ДонДТУ, 2010. – 302 с.

4. Указ президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/15828.html

5. **Гутенев В.** Кадры – фундаментальный вопрос будущего страны [Электронный ресурс] / В. Гутенев // Советник Президента: информационно-аналитическое издание. – 2013. – № 119. – Режим доступа : http://www.sovetnikprezidenta.ru/119/1_strana.html

6. Инновации помогут обеспечить Украине прирост ВВП [Электронный ресурс] / В. И. Мунтиян // АиФ Украина. – К., 2013. – 10 июня. – Режим доступа : http://www.aif.ua/money/company/1001026

7. Перспективы развития инженерного образования: инициатива CDIO : информ.-метод. изд. / пер. с англ. и ред. В. М. Кутузова и С. О. Шапошникова. – СПб. : Изд-во СПбГЭТУ «ЛЭТИ», 2012. – 29 с.

8. Рейтинг стран мира по уровню валового национального дохода на душу населения – информация об исследовании [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа : http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info

9. **Рудской А. И**. NBIC-конвергентное инженерное образование [Электронный ресурс] / А. И. Рудской // Партнерство цивилизаций. – 2013. – № 3. – Режим доступа : http://misk.inesnet.ru/wp-content/uploads/PC032013/PC2013-03-048-053-ai-rudskoy.pdf

CITED LITERATURE

1. Higher Education of Ukraine in terms of transformation of society : state of the art, problems, trends in the development (1991–2006) / NAPS of Ukraine. – Kyiv, 2008. – 487 p. (in Ukrainian).

3. Higher Education of Ukraine in terms of transformation of society : state of the art, problems, trends in the development (2007–2011) / NAPS of Ukraine.– Kyiv, 2012. – 663 p. (in Ukrainian).

3. Innovation development of higher education. Donbass state technical university. – Alchevsk, 2010. – 302 p. (in Ukrainian)

4. The Decree of the President of Ukraine 344/2013 of 25 June 2013 on the National Strategy for Education Development in Ukraine for the period until 2021 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.president.gov.ua/documents/15828.html (in Ukrainian).

5. **Gutenev V.** Personnel – the fundamental question for the future of the country [Electronic resource] / V. Gutenev // Presidential Advisor. Information-analytical edition. – 2013. – N 119. – Access mode :

http://www.sovetnikprezidenta.ru/119/1_strana.html (in Russian)

6. Innovations will help Ukraine the GDP growth [Electronic resource] / V. I. Muntiyan // Arguments and facts Ukraine. – Kiev. – 10/06/2013. – Access mode :

http://www.aif.ua/money/company/1001026 (in Russian).

7. The Worldwide CDIO Initiative [Electronic resource]. – Access mode : http://www.cdio.org/ (in English)

8. The rating of the countries in the world as measured by its gross national income per capita [Electronic resource] // Centre for Human Technologies. – Access mode : http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info (in Russian)

9. **Rudskoy A. I.** NBIC-convergent engineering education [Electronic resource] / A. I. Rudskoy // Partnership of Civilizations. – 2013. – N3. (in Russian). – Access mode : http://misk.inesnet.ru/wp-content/uploads/PC032013/PC2013-03-048-053-ai-rudskoy.pdf

10. **Duderstadt J. J.** Engineering for a Changing World [Electronic resource] / J. J. Duderstadt // A Roadmap to the Future of Engineering Practice, Research, and Education / The Millennium Project, The University of Michigan. – 2008. – Acces mode : http://milproj.dc.umich.edu/publications/EngFlex_report/download/EngFlex%20Report.pdf

11. URL : http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness

УДК 378.147:616.31-057.875(100)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СТОМАТОЛОГІЇ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Ярослава КУЛЬБАШНА
кандидат медичних наук,
доцент кафедри хірургічної стоматології
та щелепно-лицевої хірургії
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця

© Кульбашна Я., 2014

***Ключові слова*:** академічна мобільність, компетентнісний підхід, конкурентоспроможність, майбутні стоматологи, медична освіта, міжнародна професійна компетентність.

У статті розглядаються сучасні погляди на проблему формування міжнародної професійної компетентності майбутніх фахівців як основи підвищення конкурентоспроможності на інтернаціональному ринку праці. Обґрунтовується необхідність уточнення і впровадження поняття міжнародної професійної компетентності у медичну освіту.

Постановка проблеми. Глобалізація світу супроводжується стійким зростанням уваги до якості та конкурентоспроможності вищої освіти [3]. Україна визначила свій шлях у найближчому майбутньому, який нерозривно пов'язаний з міжнародною спільнотою. Тому світові зміни безпосередньо торкнулись усіх ланок життєдіяльності вітчизняного суспільства, серед яких однією з головних вважається освітня. Їх наслідком стала інтернаціоналізація вищої школи [6], яка викликана:

- процесами міграції представників різних націй і верств населення до нових регіонів з метою кращого працевлаштування;
- бажанням отримати професійну підготовку, відповідну сучасним запитам;
- підвищенням рівня академічної мобільності студентства й академічних працівників.

Потужний вплив освітнього середовища на розвиток нації забезпечується тривалим періодом перебування молоді у навчальному процесі, що дає можливість форму-

вати як професійні, так і життєві цінності. Тому від рівня якості освіти безпосередньо залежить життєздатність і національна безпека країни в цілому, і окремої особистості зокрема. На шляху суспільного прогресу в умовах глобалізації та інтернаціоналізації постали певні труднощі, пов'язані з національними обмеженнями в освітній галузі [9]. Це спонукало більшість країн до перегляду підходів у навчанні та впровадження компетентнісної моделі вищої освіти [4; 8; 11]. Обговорення її концепції у міжнародному діалозі зближує точки зору учасників дискусії й актуалізує розширення досліджень на міжнаціональному рівні. Результати останніх засвідчують, що недостатній рівень готовності академічної спільноти до інтеркультурної комунікації значно обмежує можливості для розвитку суспільства. Інтеркультурна компетентність необхідна фахівцям для поширення власного досвіду і поглибленого вивчення здобутків інших країн у всіх сферах професійної діяльності [9; 12]. Вищезазначене обумовлює потребу в модернізації професійної підготовки фахівців поза національними програмами через міжнародну співпрацю, визнання сертифікатів й оцінку набутих компетентностей [1; 5].

Реалізація таких завдань актуалізує серед базових підходів сучасної вищої освіти принцип мобільності. Уже в найближчий час академічною мобільністю повинна бути охоплена більшість молоді, яка навчається [4]. Оскільки вища освіта України є частиною європейського простору вищої освіти (завдяки приєднанню до болонських угод), тому актуальним є вивчення проблеми набуття майбутніми фахівцями вже на етапі професійної підготовки у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ) рівня професійної компетентності відповідно до вимог міжнародного рівня. Це можна розглядати як крок до інтеграції в інтернаціональний освітній простір.

Вищезазначене засвідчує актуальність статті, **мета** якої – аналіз проблеми формування професійної компетентності в міжнародному контексті та уточнення змісту поняття «міжнародна професійна компетентність» як показника конкурентоспроможності майбутніх стоматологів.

Аналіз наукових публікацій з проблеми формування міжнародної професійної компетентності засвідчує, що особливу увагу їй приділено в працях німецьких фахівців в економічній галузі [9; 10; 12; 14]. На їх думку, спричинили такі дослідження вищезгадані суспільні зміни та необхідність чітко визначати у фаховій діяльності міжнаціональний ступінь досягнень у контексті компетентнісної освітньої моделі. Таку вимогу часу вчені в галузі професійної освіти В. Ленске і Д. Вернер [14] окреслили новим поняттям «міжнародна професійна компетентність» (далі – МПК) і обґрунтували її як сучасну якісну характеристику фахівців, які працюють у глобальному середовищі.

Розробці концептуальних засад і впровадженню основних положень МПК у європейському просторі вищої освіти приділяється все більша увага [7; 9; 10; 12]. На думку цих дослідників, МПК формується на основі професійної компетентності у сукупності з міжнародними фаховими знаннями, міжнародними ключовими і базовими компетентностями. Вони, у свою чергу, є інтеграцією іншомовної, інтеркультурної компетентності, інтеркультурної толерантності, що розвиваються за умови набуття діяльнісної професійної компетентності (структура подана П. Ягером [13]). Реалізується МПК через академічну мобільність, пов'язану з виконанням професійних завдань у міжнародному середовищі.

Важливість конкретизації та імплементації нового поняття обґрунтовується долученням вітчизняної вищої школи до європейського освітнього простору та необхідністю розробити єдиний інструментарій для порівняння професійної компетентності випускників, незалежно від країни навчання. Для цього вчені в галузі професійної освіти вважають обов'язковим виконання таких важливих завдань [15]:

- інтенсивно впроваджувати академічну мобільність;

- забезпечувати прозорість набуття, оцінювання та визнання компетентностей;

- упроваджувати «Diploma Supplement» і «EUROPASS», що уможливлює порівняння навчальних результатів і обговорення подальшого ефективного розвитку професійної освіти;

- підвищувати якість професійної освіти через обмін досвідом і моделями підготовки для вироблення спільних підходів і критеріїв;

- дотримуватись принципу навчання впродовж життя і володіння ключовими компетентностями.

Транснаціональність освіти та професійної діяльності активізує міжнародний ринок праці [15]. Це підтверджує С. Древз [9], яка констатує, що на фахівців з розвиненою міжнародною компетентністю існує високий запит від роботодавців у різних професійних сферах.

Аналіз засвідчує, що явище і поняття «міжнародна професійна компетентність» ґрунтується на чотирьох напрямах освітньо-професійної діяльності:

1. **Оволодіння іноземною мовою,** особливо англійською як домінуючою. Англійською мовою нині описуються процеси й оприлюднюються близько 35% фундаментальних і 12% професійних даних [12].

2. Отримання міжнародних професійних знань, які набуваються у процесі професійної діяльності та виконання фахових завдань в інтернаціональному середовищі. Для цього студентам необхідно здобувати додаткові знання, ураховуючи конкретні особливості нового регіону [9]. Практика засвідчує, що фахівець, визнаний компетентним на батьківщині, може виявитись недостатньо компетентним в іншій країні саме через незнання місцевої галузевої специфіки. Тому, якщо мова йде про транснаціональні взаємозв'язки, у процесі фахової підготовки необхідно орієнтуватися на певні регіональні особливості місцевих програм і компетентностей. Їх поглибленню і розумінню може сприяти, наприклад, виробнича практика студентів. Основною вимогою при цьому в міжнародному контексті є оволодіння спеціально визначеними професійними знаннями. Це не означає іншими, з точки зору змісту, але додатковими, з урахуванням регіональних вимог і потреб.

3. Полиблення інтеркультурологічних знань, які, з одного боку, є необхідними для загальнокультурного розвитку майбутніх фахівців, а з іншого – це розвиток певного ставлення, що проявляється через особистісні якості, які відображають відкритість, толерантність, емпатію, здатність пристосовуватися/адаптуватися і сприймати культурні відмінності. На жаль, підготовка до міжнародної діяльності містить найчастіше лише деяку мінімальну довідкову інформацію про країну, а для розвитку МПК потрібні не просто знання «про інших», а виявлення і сприйняття основних невизначеностей міжкультурного середовища, які могли б перешкодити співпраці з причини різної ментальності та характерів. Незважаючи на те, що інтеркультурні ситуації містять значну частину невизначеностей, для учасників міжнародних проектів перебування у стані таких елементарних проблем є корисним досвідом.

4. Оволодіння міжнародною компетентністю шляхом професійної діяльності за кордоном. Це сприяє максимальному наближенню до формування МПК і є інструментом бачення перспектив розвитку власного професіоналізму. У зв'язку з новим імпульсом прогресу у професійній освіті європейські уряди посилюють і підтримують прагнення до освоєння додаткових кваліфікацій з позначкою «EU» («європейські»).

Таким чином, здійснений аналіз наукових праць засвідчив актуальність дослідження проблеми формування МПК. Водночас аналіз виявив відсутність наукових робіт з проблеми формування МПК у медичній освіті. Актуальність тематики та рівень її розробленості в науковій сфері спричинюють суперечність між вимогами сучасного суспільства до підготовки компетентного лікаря-стоматолога міжнародного рівня і відсутністю теоретичного і методологічного забезпечення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на вимоги сьогодення

основним завданням вищої медичної освіти визначено підготовку конкурентоспроможних як на внутрішньому, так і міжнародному рівні лікарів. Для цього необхідно реформувати освітній процес з урахуванням міжнародних вимог, зокрема, з орієнтацією на необхідність формування МПК у студентів медичних ВНЗ.

Формування професійної компетентності базується на оволодінні професійно значущими якостями, у цьому дослідженні – майбутніх стоматологів [2]. До базових факторів, які впливають на формування МПК майбутніх стоматологів, на нашу думку, варто віднести такі:

- цілепокладання – досягнення МПК;
- компетентний науково-педагогічний склад ВНЗ;
- умотивована студентська аудиторія;
- принцип академічної мобільності з обов'язковим набуттям професійного досвіду.

Аналіз науково-педагогічної літератури [7; 9; 10; 12; 13; 14], проведених досліджень і власний педагогічний досвід дозволяють визначити зміст поняття «міжнародна професійна компетентність» у стоматологічній галузі таким чином: це здатність до професійної діяльності стоматолога в міжнародному професійному просторі та відповідно до міжнародних фахових вимог, де здатність розглядається як інтегральна якісна характеристика, що відображає рівень фахової підготовки (7 рівня Національної рамки кваліфікацій) майбутнього стоматолога, виражений у набутих знаннях, уміннях і компетентностях у поєднанні з особистісними якостями, що базуються на високій інтернаціональній свідомості та культурі.

Для обґрунтування важливості вищезазначених складових МПК проводилося діагностичне анкетування майбутніх стоматологів на базі вищих медичних навчальних закладів України: Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (НМУ: 627 осіб), Української стоматологічної академії м. Полтава (УМСА: 324 осіб), Харківського державного медичного університету (ХДМУ: 351 осіб). Анкетування здійснювалося у таких аспектах:

1. Оцінка важливості опанування професійною, методичною, соціальною компетентнстями (табл. 1).

2. Знання іноземної мови (окрім російської та її використання в роботі з науковими інформаційними джерелами (табл. 2).

3. Міжнаціональна толерантність і сприйняття багатокультурності.

4. Самооцінка конкурентоспроможності (табл. 3).

Такий напрям дослідження здійснювався на основі положення про те, що МПК набуває ефективності за умов оволодіння фаховою, соціальною, методичною і особистісною компетентностями [14]. Для уточнення важливості цих складових МПК у вітчизняній медичній професійній освіті проведено відповідне опитування серед вищезазначеної аудиторії студентів (усього 1083 осіб). Результати опитування та пріоритетність компетентностей за ознакою значущості подано у табл. 1.

Як показують дані табл. 1, майбутні стоматологи виявили одностайність у по-

Таблиця 1

Характеристика майбутніми стоматологами компетентностей за ознакою їх значущості

Компетентності	4 курс (у %)			5 курс(у %)		
	НМУ	УМСА	ХДМУ	НМУ	УМСА	ХДМУ
Фахові	53,0	45,3	51,1	67,8	51,5	37,1
Пов'язані з профдіяльністю	25,3	36,0	11,1	37,0	24,4	16,6
Соціальні	17,1	12,0	32,8	20,8	16,3	35,6
Методичні	4,0	2,1	15,3	7,0	4,0	15,1
Не відповіли	3,0	5,3	3,2	3,0	4,0	1,5

Таблиця 2

Самооцінка рівня знання іноземної мови та її використання в роботі з джерелами навчальної і наукової інформації

Рівень знань Джерела навчання	Кількість майбутніх стоматологів (у %)								
	3 курс (260 осіб)			4 курс (280 осіб)			5 курс (373 осіб)		
	НМУ	ТДМУ	ВДМУ	НМУ	ТДМУ	ВДМУ	НМУ	ТДМУ	ВДМУ
Початковий	19,5	39,5	38,6	34,3	36,5	37,1	28,7	36,6	36,1
Достатній побутовий	55,7	44,3	46,6	51,9	49,5	51,7	44,0	46,7	40,1
Достатній професійний	14,4	13,4	9,1	8,3	11,3	6,4	19,3	12,3	21,3
Вільно	10,4	2,8	5,7	5,5	2,6	4,8	8,0	4,4	2,5
Іноземною мовою	14,4	19,4	15,4	20,8	12,0	13,1	19,7	12,5	16,0

глядах на визначення важливості та пріоритетності компетентностей. Найбільш значущими визнані фахові (45,3–67,8%) та пов'язані з фаховою діяльністю (24,4–37%), соціальні (12,0–35,6%), мінімально значимими виявилися методичні компетентності (2,1–15,1%). Не змогли дати відповідь на запитання 3,0–5,3% студентів. Поряд із цим уточнимо, що всі зазначені компетентності були відмічені майбутніми стоматологами як актуальні. Переважна більшість (близько двох третин) вітчизняних студентів вважає своїм головним завданням у процесі професійної підготовки набуття фахових і пов'язаних з фаховою діяльністю компетентностей; близько третини студентів усвідомлює важливість соціальних компетентностей, і лише десята частина опитаних віддає належне методичній компетентності. Вважаємо, що такі результати можуть свідчити про низьке розуміння і недостатню поінформованість майбутніх фахівців щодо функціонального значення цих видів компетентностей у процесі формування міжнародної професійної компетентності. Це актуалізує необхідність подальшого дослідження особливостей розвитку зазначених компетентностей та їх впливу на формування МПК.

Важливим аспектом формування МПК є рівень володіння майбутніми фахівцями іноземними мовами. Для визначення рівня іншомовної підготовки проведено анкетування (самооцінка), у якому брали участь студенти стоматологічних факультетів Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця (365 осіб), Тернопільського медичного університету ім. М. Горбачевського (273 осіб) та Вінницького національного медичного університету (275 осіб). Усього участь в опитуванні взяли 913 студенти 3–5 кукрсів (2012–2013 рр.). Результати анкетування подані у табл. 2.

Як свідчать отримані дані:

- початковий рівень знань має близько третини опитуваних у всіх групах 19,5–39,5 %;

- майже половина студентів вважає свої знання достатніми на побутовому рівні (40,1–55,7%);

- на професійному рівні володіють мовою 6,4–21,3% студентів;

- низький показник вільного володіння іноземною мовою – 2,5–10,4%;

- використання джерел для професійної підготовки іноземною мовою доступне лише 12,0–19,4% опитаних.

Результати проведеного дослідження вказують на низький рівень сформованості іншомовної компетентності, що обмежує використання наукової та професійної інформації іноземною мовою. Крім того, відмічається подібність результатів, отриманих у різних групах досліджуваних, що може вказувати на характерні тенденції. Відповідно до отриманих даних серед старшокурсників рівень підготовки нижчий, ніж у третьокурсників, що можна частково пояснити перевантаженістю навчальної програми (на це вказують 53,5% з опитаних). Водночас не можна відхилити як причину – відсутність мотивації до опану-

Таблиця 3

Характеристика самооцінки конкурентоспроможності майбутніх стоматологів

Рівень конкурентоспроможності	4 курс (у %)			5 курс (у %)		
	НМУ	УМСАУ	ХДМУ	НМУ	УМСА	ХДМУ
Нульовий	6,4	3,8	12,3	9,6	5,3	18,2
Початковий	70,8	67,5	43,1	63,9	62,0	40,2
Високий	20,0	26,5	41,4	26,5	31,7	39,4
Не можуть визначити	2,8	2,2	3,2	0	1,0	2.2

вання іноземною мовою, пов'язану з малоймовірною перспективою її застосування у професійній діяльності та недостатньо якісне викладання іноземних мов у медичних ВНЗ (на це вказують 21,7% опитаних). Крім того, лише 56,1% осіб вважає знання іноземної мови професійно необхідним. Отримані результати красномовно демонструють, що такий низький рівень володіння іноземною мовою стає суттєвою перешкодою у формуванні МПК майбутніх стоматологів. Як наслідок:

- звужуються перспективи впровадження принципу навчання впродовж життя у контексті підвищення кваліфікації;

- обмежується пізнання світових досягнень медичної науки та практики, що негативно позначиться на розвитку системи охорони здоров'я в цілому;

- знижується конкурентоспроможність вітчизняних фахівців на міжнародному ринку праці.

Останній чинник підтверджують результати здійснених нами досліджень думки студентської аудиторії (така, як у табл. 1), що подані у табл. 3.

Результати демонструють, що:

- представники високо оцінили власний рівень конкурентоспроможності лише у 26,5–39,4% випускників, тобто близько третини опитаних;

- студенти 4-го курсу виявилися більш упевненими у своїй конкурентоспроможності, що вказує, очевидно, на їх недосвідченість у визначенні критеріїв оцінки щодо цього питання (20,0–41,4%);

- переважна більшість студентів (62,0–70,8%) указує на початковий рівень досягнення конкурентоспроможності.

Цілком зрозуміло, що під час навчання у медичному ВНЗ неможливо, навіть при створенні ідеальних умов, підготувати повністю конкурентоспроможного фахівця, але при усуненні виявлених суттєвих перешкод рівень може значно підвищитись.

Цікавим також є той факт, що вивчення рейтингової оцінки майбутніми фахівцями загальних компетентностей [3] продемонструвало, що міжнаціональну толерантність і багатокультурність сприймає лише 17,8% майбутніх стоматологів. Ця компетентність у рейтингу посіла останнє місце**.**

Отже, результати проведених досліджень демонструють існування передумов до формування МПК у майбутніх стоматологів, але цей процес має суттєві перешкоди, пов'язані з низькою сформованістю важливих спеціальних компетентностей.

Висновки. Аналіз наукової літератури засвідчив, що у сучасному суспільстві конкурентоспроможними на інтернаціональному ринку праці вважаються, у першу чергу, фахівці зі сформованою МПК, які можуть виконувати професійні завдання відповідно до вимог міжнародного рівня, демонструючи при цьому високу свідомість і професійність. Вітчизняна медична вища освіта, яка є фундатором здоров'я нації, повинна долучитись до передових європейських підходів в опануванні майбутніми фахівцями МПК, що дозволить якісно підвищити рівень професійної підготовки майбутніх стоматологів і покращить перспективи досягнення конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

Вважаємо за доцільне висловити такі рекомендації щодо удосконалення вітчизня-

ної професійної підготовки майбутніх стоматологів:

1) активізувати процес розвитку іншомовної та інтеркультурологічної компетентностей студентів через розвиток академічної мобільності;

2) посилити міжнародну компоненту виробничої практики студентів;

3) забезпечити постійний розвиток іншомовної та інтеркультурологічної компетентностей у науково-педагогічних працівників медичних ВНЗ.

Проведені дослідження можуть бути покладені в основу розробки структурно-компонентної моделі міжнародної професійної комппетентності майбутніх стоматологів, а з'ясування значення соціальної та методичної компетентностей у складі МПК ще потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Загринчук М. С.** Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України в сучасних умовах на основі компетентнісного підходу / М. С. Загринчук, В. П. Марцинюк, І. Р. Мисула // Медична освіта. – 2013. – №1. – С. 11.

2. **Кульбашна Я. А.** Формування професійно значущих якостей у майбутніх стоматологів – невід'ємна складова розвитку професійної компетентності / Я. А. Кульбашна // Вища освіта України. – 2013. – № 2, дод.1. – С. 111–119.

3. **Луговий В. І.** Ідентифікація складу і структури компетентностей – ключова умова підвищення ефективності викладання та оцінювання навчальних результатів у вищій школі / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 9–16.

4. **Локшина О. І.** Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. І. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – №1. – С. 19.

5. **Осійчук М. С.** Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вищої медичної освіти / М. С. Осійчук // Медична освіта. – 2013. – №2. – С. 9–13.

6. **Степко М. Ф.** Інтернаціоналізація вищої освіти України у контексті кадрового та організаційного забезпечення реформ / М. Ф. Степко // Проблеми освіти. – 2012. – № 70, ч.1. – С. 11–15.

CITED LITERATURE

1. **Zahrynchuk M. S.** Training of specialists in higher educational institutions of Ukraine in modern terms based on competency approach / M. S. Zahrynchuk, V. P. Martsynyuk, I. R. Mysula // Medical Education. – 2013. – № 1. – P. 11.

2. **Kulbashna Ya. A.** Formation of professionally significant qualities of future dentists – an integral part of professional competence / Ya. A. Kulbashna // Higher Education in Ukraine : theoretical and practical journal. – 2013. – № 2, Ad. 1. – P. 111–119.

3. **Lugovyy V. I.** Identification of the composition and competence of structures – a key condition for improving the efficiency of the teaching and assessment of learning outcomes in higher education / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Higher Education in Ukraine – 2011. – № 3. – P. 9–16.

4. **Lokshyna A. I.** Competentive approach development in Education of the European Union / A. I. Lokshyna // The path of education. – 2007. – № 1. – P. 19.

5. **Osiychuk M. S**. The impact of European integration processes in the development of higher medical education / M. S. Osiychuk // Medical Education. – 2013. – № 2. – P. 9–13.

6. **Stepko M. F.** The internationalization of higher education in Ukraine in the context of human and organizational support for reform / M. F. Stepko // Problems of Education. – 2012. – № 70, Part 1. – P. 11–15.

7. **Achentehagen F.** (2005). Kompetenzentwicklung unter einer internationalen Perspektive – makro- und mikrostrukturelle Ansätze / F. Achentehagen, M. Baethge // Gonon P. Kompetenz, Kognition und neue Konzepte der beruflichen Bildung / Gonon P., Klauser F., Nicolaus R. (Hrsg.). – Stuttgart. – S. 25–54.

8. **Anderka C.** Kompetenzstandards als grundlage beruflicher Zertificate [Electronic resource] / C. Anderka. – URL : http://www.bwp@ 11/2006

9. **Drews S.** Auslandsaufenthalte als ein Instrument zukunftsfähiger Qualifizierung [Electronic resource] / S. Drews. – URL : http://www.na-bibb.de/uploads/tx_ttproducts/datasheet/journal_2008_01.pdf

10. **Fahle K.** Lerneinheiten internationale Berufscompetenz [Electronic resource] / K. Fahle // Begrüssung und Einfürung in die Tagung am 25 und 26 Juni 2008 in Bonn. – URL : http//:www.na-bibb.de/berufskompetencz_1008.html

11. **Frommberger D.** (2004). Zauberformel "Competence-based-approach"?/ D. Frommberger // ZBW. – Stuttgart : Steiner, 2004. – Band 100, Heft 3. – P. 413–423.

12. **Hübers B.** Internationale Berufskompetenz Mögliche Standards einer Zusatzqualifikation in der Ausbildung [Electronic resource] / B. Hübers. – URL : http://www.bibb.de/dokumente/pdf/AK_2.1_Huebers.pdf

13. **Jager P.** (2002.). Der Erwerb von Kompetenzen als Konkretisierung Schlässelqualifikationen – eine Herausforderung an Schule und Unterricht: Dissertation / P. Jager. – Pssau : Lehrstuhl fur Schulpüdagogic, 2002. – 280 S.

14. **Lenske W.** Globalisierung und internationale Berufskompetenz [Electronic resource] / W. Lenske, D. Werner– URL : http://www.nabibb.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/LDV/mob/df/2011_ldv_mob_df_spIII_schaubild.pdf

15. **Meyer R.** Besiegelt der Europäische Qualifikationsrahmen den Niedergang des deutschen Berufsbildungssystems? [Electronic resource] / R. Meyer. – URL : http://www.bwpat.de/ausgabe11/buechter_gramlinger_bwpat11.pdf

СИНТЕЗ ТЕОЛОГІЇ ТА МЕДІАОСВІТИ: РОСІЙСЬКИЙ СТАН СПРАВ*

Олександр Федоров
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Таганрозького державного педагогічного
інституту імені А.П. Чехова,
президент Асоціації медіапедагогіки Росії

© Федоров О., 2014

Ключові слова: медіаосвіта, теологія, медіатекст, фільм, учні, медіакомпетентність.

У статті подано аналіз процесів медіаосвіти в Росії, пов'язаних з теологією, православною церквою. Простежуються характерні тенденції, пов'язані з використанням педагогами теологічної орієнтації так званої захисної теорії медіаосвіти.

*Фінансування дослідження здійснено за підтримки Міністерства освіти і науки Російської Федерації в рамках реалізації федеральної цільової програми «Наукові та науково-педагогічні кадри інноваційної Росії» на 2009–2013 роки, угода 14.B37.21.2002 за темою «Тенденції розвитку світської та теологічної медіаосвіти в Росії і за кордоном» (2012–2013).

Як добре відомо, протягом сімдесяти років минулого століття релігійні підходи в масовій освіті в Росії були практично заборонені. І в той період часу, коли вільний релігійний розвиток народів західних країн вже до початку 1960-х років привів до створення теологічної течії в медіаосвіті [14], у Росії взаємовідносини між церквою та медіа довгі роки були більшою мірою конфронтаційними.

Наприклад, православні вчені завжди підкреслюють, якої шкоди духовному і релігійному вихованню завдали радянські атеїстичні фільми. «Я пам'ятаю, – пише викладач Православного Свято-Тихонівського гуманітарного університету В. Уляхін, – як багато було в 50–70-ті роки фільмів відверто знущального характеру над ім'ям Божим, над вірою Христовою, над Церквою. На найрізноманітніших студіях, від Мосфільму до Довженка, випускалося художнє кіно, у якому віра оголошувалася ганьбою, християни фігурували як дворушники, фарисеї, лицеміри. Моя мати розповідала, що в 20-ті роки було ще гірше. Тоді в маленькому підмосковному містечку, звідки вона родом, до храму, де на той

час служили оновленці, перед початком богослужіння під'їжджала кіноустановка, на полуторці був встановлений екран. Так що люди, хотіли вони того чи ні, бачили кадри, сповнені грубого цинізму і насмішок над християнством» [11].

Лише протягом останніх 20–25 років російські педагоги християнського віросповідання змогли не тільки відкрито висловлювати свою думку, а й публікувати праці, що стосуються проблем медіапедагогіки. На думку відповідального редактора журналу Московської Патріархії, старшого викладача Свято-Тихонівського гуманітарного університету С. Чапніна, «сьогодні слід чесно визнати, що культуротворча роль перейшла до телебачення. Якщо на церковно-практичному рівні це знаходить певне відображення, то богослови все ще зберігають повне мовчання. Богослови ігнорують телебачення, хоча весь культурний і моральний контекст нашого життя задається ЗМІ», а «місіонерська діяльність Церкви і її присутність у просторі суспільного і політичного життя – це, власне, транслювання цінностей та ідей з використанням різних видів медіа» [12].

Спробуємо проаналізувати накопичений досвід теологічної медіаосвіти в пострадянській Росії з урахуванням того, що теологічна медіаосвітня модель [3; 12 та ін.], яка базується на насамперед теологічній, етичній і захисній теоріях, розглядає медіаосвіту як духовно-релігійне виховання аудиторії з домінантою релігійних цінностей над художніми, а Божественного і Земного над медійним. Передбачається, що медіа здатні формувати певні духовні, етичні/моральні, естетичні цінності аудиторії (особливо це стосується неповнолітніх). Приміром, «православний погляд на витвір мистецтва не задовольняється світським розумінням, він повинен відрізнятися більшою проникливістю. Для християнина важливо крізь дії і слова героїв відчути в цілому їхній дух, внутрішній настрій, зрозуміти, висловлюючись філософською мовою, їх ціннісну орієнтацію» [3, с.17].

Прихильники теологічної моделі медіаосвіти, усвідомлюючи небезпеку перетворення медіа на певного роду псевдорелігію, очікують від медіа не «язичницького матеріалізму», не статичних персонажів-«язичників», а психологічно переконливого показу «внутрішнього розвитку людської особистості, розкриття духовного процесу в людині, виявлення її внутрішнього духовного зростання, тісно пов'язаного з християнською ідеєю каяття – можливістю зміни серця, розуму і волі під дидактичним впливом контрольованого Богом життєвого досвіду і безпосередньо посланих Богом внутрішніх осяянь, а також з християнською ідеєю подвигу – граничного напруження людських сил у боротьбі зі світом, що відійшов від Бога, і самим собою. ...За умови надання естетичному переживанню... справжнього християнського змісту, що полягає в єдності прекрасного і всеблагій провіденціальній активності Особистого Бога, демонстрації краси Його піднесених моральних імперативів, незмінно узгоджених з красою внутрішнього світу людини, яка перетворює їх у життя, виявленні нерозривності естетики позитивних моральних якостей і духовного подвигу, що їх формує, фіксації цілісності краси та динамічного розвитку моральної свідомості» [8].

Варто звернути увагу, що в цьому контексті теологи відкидають релятивістську концепцію постмодернізму, «який і як інтелектуальний рух, і як соціальний проект не сприймає будь-які претензії щодо встановлення істини, стверджуючи, що існують тільки її «версії». Більш того, неприйнятне будь-яке прагнення до уточнення сенсу, оскільки і «смислів» незліченна безліч» [12].

Зрозуміло, що ціннісні орієнтації педагогів-теологів залежать від конкретного релігійного контексту, з істотними відмінностями для християнської, мусульманської, буддистської чи іншої віри.

Головна мета такого різновиду медіаосвіти – розвиток Духовності особистості, її релігійного світогляду, залучення аудиторії до тієї чи іншої моделі поведінки, до ціннісних орієнтацій, що відповідають тим чи іншим релігійним догматам. Педагогічна стратегія базується на вивченні теологічних, світоглядних та етичних аспектів

медіа та медіатекстів, що реалізуються в таких основних завданнях:

- набуття теологічних знань (результат – розуміння людиною, що «екран, сценарій художнього фільму – це не те місце, де людина може зустрітися з Христом. Людина зустрічається з Господом тільки в храмі і в молитві» [3, с. 155]);

- формування вибіркового ставлення до медійного репертуару [5; 6; 10; 12];

- навчання критичному мисленню відносно прочитаного/ почутого/побаченого, співвіднесенню змісту медіатекстів з основами віросповідання та навколишнім життям: «Інша людина настільки гарна перед нами, наскільки ми самі з теплом і любов'ю ставимося до неї. Телекумири позбавляють нас цієї любові, забирають її собі, тим самим виймають із серця людини головний стрижень його життя. Тільки покинувши віртуальну реальність, можна побачити красу реальності справжньої. ...Тільки відмовившись від кіноідолів, можна побачити красу інших людей. Важливо побачити Промисел Господа, усвідомити те велике призначення, яке дарував кожному без винятку Всевишній. Важливо зрозуміти цінність життя – дару Божого, дару нескінченної вартості, перед яким образ і ідеал будь-якого самого піднесеного, але вигаданого персонажа те саме, що робот порівняно з живою людиною» [3, с. 58].

На нашу думку, теологічний підхід до медіаосвіти цілком може бути синтезований не тільки з етичною і запобіжною/захисною, а й з ідеологічною, естетичною, екологічною теоріями медіаосвіти та теорією розвитку критичного мислення.

Так запобіжна/захисна теорія медіаосвіти добре співвідноситься з думкою, висловленою кандидатом богослов'я, викладачем Ніколо-Угреської Православної Духовної Семінарії В. Н. Духаніним: «Багатьох збиває з пантелику відома теза: спочатку подивися, а потім і суди? Підступний прийом: православних хочуть спочатку напоїти наркотичним, провокуючим фантазії і тяжкі враження напоєм, і тільки щоб потім вони відповіли, добре це чи погано. ...А іноді душа глядача, вражена фільмом, вже не здатна тверезо його оцінити. ...Чи варто самому приймати наркотики, стрибати з літака без парашута, наближатися до епіцентру ядерного вибуху, щоб лише потім сказати: «Все це погано?»» [3, с.170].

З В.Н. Духаніним солідарний і священик М. Прокопенко, стверджуючи, що світські медіа несли і несуть аудиторії помилкову (тією чи іншою мірою) інформацію. Він нагадує, що як тільки не називали телевізор церковні люди – і дворогим бісом, і одноким демоном, хоча за радянських часів «на телеекрані не було і десятої частини того, що ми можемо спостерігати зараз! Ні відвертих сцен, ні лайок, ні побиттів або кровопролиття, ні реаліті-шоу, ні політичних пристрастей на телеекрані тоді не було, тому говорити, що телевізор вчить аморальності, серйозних підстав не було», ...але «дивитися телевізор вважалося і вважається донині справою грішною» [Прокопенко, 2010]. З ним повністю погоджується й А. Ільяшенко, звертаючи увагу читачів, що «на сучасному телебаченні панують непристойність, хамство, моральна нечистота, звучить образлива для глядачів вульгарна мова» [4].

Ще більш різко висловлює свою думку А. Вишневський, відзначаючи, що «телебаченню потрібен рейтинг, щоб дорожче платили за рекламу. ...Заради рейтингу жадібні телекіношники мерзенно експлуатують найбільш ниці інстинкти. З дитинства спотворюють сексуальний інстинкт. Провокують жорстоку агресивність. Наочно демонструють, як «смачно шахраювати, вбивати, грабувати – і гуляти до нестями». Наочно переконують, що для насолоди життям зовсім не обов'язково заробляти копіткою працею» [1].

Так само розмірковує й С. В. Посадський, стверджуючи, що «язичницький матеріалізм сучасного кінематографа повинен бути рішуче відкинутий християнством, що стверджує безкомпромісність духовних і матеріальних цінностей, закликає людину до збирання небесного, нематеріального багатства, а також вимагає відмови від упередженого ставлення до земних матеріальних благ» [8].

Однак серед педагогів-теологів останнім часом висловлюються й інші думки, суть

яких можна звести до того, що для сучасної Церкви непродуктивно відвертатися від медіа, оскільки «очевидно, що для мільйонів людей телебачення значно більшою мірою, ніж релігія, створює образи і символи, які дають відповідь на основоположні питання: «Хто я?» , «Як я повинен жити?». У цьому сенсі богослови і місіонери абсолютно незаслужено ігнорують сучасні телесеріали і «мильні опери», з одного боку, і рекламні кліпи – з іншого. ...Жанр мильної опери як п'єси з мораллю про сучасне життя відіграє важливу роль у підтримці народного світогляду. ...Вивчаючи сучасну релігійність, прагнучи систематизувати та проаналізувати форми сучасної духовності, неможливо ігнорувати ці елементи масової культури» [12].

Більш того, деякі прихильники теологічної медіаосвіти вважають, що дуже корисними – і з точки зору Віри, і з точки зору етичних (ідей чистоти, християнської прямодушності, мужності, праведного протистояння злу і перемоги над ним) і естетичних характеристик – багато гуманних фільмів радянського періоду (наприклад, казки А. Роу), а також такі картини, як «Хоробре серце», «Бен Гур», «Піп», телесеріал «Ідіот» та ін. [3, с. 41; 7; 10] .

Як правильно зазначає С. В. Посадський, медіа часто відтворюють ті чи інші сторони християнського світогляду, як правило, спираючись при цьому на культурну спадщину християнської епохи часів, коли християнство було домінуючою державною релігією, і християнська система цінностей пронизувала всі сторони людського життя. «До аналогічної християнськи орієнтованої кінематографії повинні бути віднесені і ті нечисленні твори секулярного кінематографа, які гранично загострюють боротьбу добра і зла в людині, розкривають всю складність становлення людської моральної самосвідомості, відтворюючи тим самим моральний конфлікт язичника, який був позбавлений справжнього Богопізнання, але зберіг неушкодженою здатність до розрізнення добра і зла – совість» [8].

Однак світські медіатексти (у тому числі й ті, що присвячені релігійній тематиці) нерідко звинувачуються російськими теологами у відсутності провіденціальної ідеї (уявленні про управління долями світу Богом), оскільки перевага надається язичницькій ідеї безособової випадковості, або, що ще гірше, прагненню до матеріальних цінностей. На думку теологів, ще один серйозний недолік сучасних медіа – ігнорування внутрішнього духовно-релігійного виміру особистості, відображення переважно «психофізичного життя людини, що об'єднує її з психофізичною активністю всього тваринного світу, який також прагне до матеріального комфорту, відчуває статевий потяг, має широкий спектр емоцій і раціональних операцій – від відданості благодійнику і оцінки небезпеки до генетичної програми на створення житла, сім'ї, громадських інститутів (наприклад, у мурашок і термітів) і навичок до доцільного використання природних сил» [8].

Крім того, педагоги-теологи вбачають небезпеку в тому, що медійний світ може витіснити з людської свідомості Світ Божий, оскільки «гріхи, пристрасті, вади, як здається, залишаються там, за екраном – свої забуваються в порівнянні з тим, що видно в кадрах. Побачивши гарний образ, телеглядач лише зітхне, а образ поганий – той сам увійде в його душу, закарбується еталоном на його промови, жести, поведінку з іншими. І ті рідкісні проблиски чеснот, які трапляються в кінематографічній творчості, теж залишаються там, за екраном. А людина просто сидить і дивиться, з дня на день, від вечора до вечора. Вона сміється і плаче, обговорює персонажів, котрі не існують і ніколи не існували, немов психічно хвора, ділиться своїми фантазіями з іншими. І в дар усьому, що не існує, в жертву цьому небуттю приноситься власне буття, реальне життя – дорогоцінний дар Божий» [3, с. 51–52].

Водночас далеко не всі педагоги-теологи категоричні у відторгненні сучасної медійної культури. Так, під патронажем президента Міжнародного православного кінофестивалю «Зустріч» черниці Софії (Іщенко), Міністерством культури та відділом освіти Калузької області педагоги розробили методичні вказівки з використання фільмів духовно-морального змісту в

шкільному освітньому процесі (28 фільмів, записаних на 10 дисках, та методичний посібник) [5].

У культурно-просвітницькому центрі Нижньоновгородської єпархії «Свято-Нікольський» 3 жовтня 2012 року відбулися семінар-презентація та майстер-клас для педагогів, присвячені методиці організації занять з дітьми на основі використання фільмів духовно-морального спрямування у дошкільних навчальних закладах. Ведучі семінару – черниця Софія (Іщенко) і продюсер сімейного освітнього телеканалу «Радість моя» А. Сорокін – відзначили важливість і місіонерський виховний характер цього заходу. Монахиня Софія представила новий методичний посібник з використання фільмів фестивалю в дошкільних установах з виховною і навчальною метою, розроблений нею спільно з фахівцями Калузького інституту модернізації освіти [2].

З думкою черниці Софії погоджується і С. Чапнін, він стверджує, що медіаосвіта може значною мірою сприяти викоріненню некомпетентності, «яка робить людей беззахисними перед небезпеками маніпулювання, дезінформації та пропаганди, що несуть ЗМІ» [12]. При цьому теологічна медіаосвіта має заманювати аудиторію «чудовим фільмом про тварин, цікавою дискусією про актуальні проблеми і, зрештою, розмовою про сенс буття», а «загальнодоступний православний канал, зважаючи на свою громадськість, повинен бути місіонерським, а з огляду на максимальну безрелігійність аудиторії – гранично ненав'язливим у своєму місіонерстві» [13].

Російські теологи пропонують також шляхи використання медіаосвітніх можливостей телебачення, медіатексти якого повинні бути спрямовані на послідовні етапи пізнання [13]:

- естетичний погляд на життя: природа і мистецтво, осмислення, аналіз у межах спеціальних передач високохудожніх медіатекстів;

- аскетизм і добропорядні цінності (сім'я, батьківщина, національна культура, повага до законів, соціально-політична правдивість);

- від окремих цінностей – до абсолютних, релігійних.

Саме такою є практична орієнтація медіаосвіти в навчальних закладах теологічної орієнтації: як у дисциплінах обов'язкового і факультативних циклів, так і на гурткових/клубних заняттях (див., наприклад, матеріали обговорення П. Лунгіна «Острів» у кіноклубі Православного Свято-Тихонівського гуманітарного університету http://pstgu.ru/; програми та методичні посібники, розроблені під патронажем черниці Софії).

Висновки. Проведений нами аналіз показав, що російські представники теологічної концепції медіаосвіти [6; 8; 12], відзначаючи і систематизуючи негативні медійні впливи та відкидаючи постмодерністські уявлення про самоцінний, «чистий» характер мистецтва, ізольованого від служіння християнським релігійно-моральним цілям і, як наслідок, залежного від етичного релятивізму, язичницького світогляду, усе частіше орієнтуються не лише на »захист від медіа», а й закликають до того, щоб місія Церкви розвивалася і поширювалася, у тому числі й в інформаційному просторі, щоб пропагувати ідею єдності вищої естетичної цінності прекрасного з етичними та пізнавальними цінностями християнської релігії, нероздільності релігійної істини, Краси і справжньої моральності .

Таким чином, нині можна сміливо стверджувати: теологічна медіаосвіта в Росії, що не мала змоги розвиватися з початку 1920-х до середини 1980-х років, на цей час набирає сили та шукає практичні шляхи до реальної аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вишневский А.** Пагубные пристрастия (11.11.2001) [Электронный ресурс] / А. Вишневский. – Режим доступа : http://www.zavet.ru/deti/vishnevsky.htm

2**. Дружкова М.** В Нижнем Новгороде состоялся семинар и мастер-класс по использованию потенциала православных мультфильмов в дошкольных учреждениях (03.10.2012) [Электронный ресурс] / М. Дружкова. – Режим доступа до сайта Нижегородской митрополии : http://www.nne.ru/news.php?id=345880

3. **Духанин В. Н.** Православие и мир кино / В. Н. Духанин. – М. : Drakkar, 2005. – 190 с.

4. **Ильяшенко А.** Концепция проекта «Нравственное кино» (10.06.2006) [Электронный ресурс] / А. Ильяшенко. – Режим доступа : http://www.pravmir.ru/koncepciya-proekta-nravstvennoe-kino/print/

5. **Ищенко С.** Об инициативе по введению в школах предмета «100 лучших фильмов». 2012 (02.07.2012) [Электронный ресурс] / С. Ищенко. – Режим доступа : http://ruskline.ru/news_rl/2012/07/02/monahinya_sofiya_iwenko_medinskij_s_mihalkovym_opozdali_s_etoj_ideej/

6. **Легойда В.** 100 лучших фильмов необходимо изучать в школе, но, возможно, факультативно (03.10.2012) [Электронный ресурс] / В. Легойда // Синодальный информационный отдел Московского Патриархата. – Режим доступа : http://www.pravmir.ru/100-luchshix-filmov-neobxodimo-izuchat-v-shkole-no-vozmozhno-fakultativno-v-legojda/

7. **Патриарх Кирилл.** Фильм «Поп» – важное и правдивое слово о жизни Русской Церкви в трудные годы войны (6.11.2009) [Электронный ресурс] / Патриарх Кирилл. – Режим доступа : http://www.pravmir.ru/film-pop-vazhnoe-i-pravdivoe-slovo-o-zhizni-russkoj-cerkvi-v-trudnye-gody-vojny/print/

8. **Посадский С. В.** Христианское и секулярное киноискусство: опыт сравнительного анализа основополагающих принципов (2006) [Электронный ресурс] / С. В. Посадский. – Режим доступа : http://pokrov-forum.ru/library/cinema/statia/pasadsky_sekularnoe_kino.php?print=Y

9. **Прокопенко М.** Вырви антенну! (21.09.2010) [Электронный ресурс] / М. Прокопенко. – Режим доступа : http://www.pravmir.ru/vyrvi-antennu/print/

10. **Прокофьев С. Е.** Какое кино нужно православным? (2006) [Электронный ресурс] / С. Е. Прокофьев. – Режим доступа : http://pokrov-forum.ru/library/cinema/statia/prokofjev_kino_prav.php?print=Y

11. **Уляхин В.** «Код да Винчи»: лукавый всегда использует чепуху, чтобы околпачить человека [Электронный ресурс] / В. Уляхин. – Режим доступа : http://pstgu.ru/news/university/2006/05/25/6514/. 2006. 15.05.

12. **Чапнин С.** Благая весть и «плохие новости»: христианские ценности в масс-медиа (2010) [Электронный ресурс] / С. Чапнин. – Режим доступа : http://www.pravmir.ru/blagaya-vest-i-ploxie-novosti-xristianskie-cennosti-v-mass-media/ 31.08.2010.

13. **Щукин Т.** Заэкранное миссионерство **(**2006) [Электронный ресурс] / Т. Щукин. – Режим доступа **:** http://pokrov-forum.ru/library/cinema/statia/schukin_misia.php?print=Y

CITED LITERATURE

1. **Vishnevsky A.** Bad addiction. (11.11.2001.) [Electronic resource] / A. Vishnevsky. – URL : http://www.zavet.ru/deti/vishnevsky.htm

2**. Druzhkova M.** A seminar and a workshop on the use of the capacity of the Orthodox cartoons in preschool in N.Novgorod. Nizhny Novgorod site Metropolis. (03.10.2012). [Electronic resource] / M. Druzhkova. – URL : http://www.nne.ru/news.php?id=345880

3. **Dukhanin V. N.** Orthodoxy and the world of cinema / V.N. Dukhanin. – Moscow : Drakkar, 2005. – 190 p.

4. **Ilyashenko A.** The concept of the "moral movie". (10.06.2006.) [Electronic resource] / A. Ilyashenko. – URL : http://www.pravmir.ru/koncepciya-proekta-nravstvennoe-kino/print/

5. **Ishchenko S.** About the initiative to introduce the subject in schools "100 best movies." 2012. http://ruskline.ru/news_rl/2012/07/02/monahinya_sofiya_iwenko_medinskij_s_mihalkovym_opozdali_s_etoj_ideej/ 02.07.2012

6. **Legoida V.** 100 best films to be studied in school, but maybe optionally. Synodal Information Department of the Moscow Patriarchate. (3.10.2012.) [Electronic resource] / V. Legoida. – URL : http://www.pravmir.ru/100-luchshix-filmov-neobxodimo-izuchat-v-shkole-no-vozmozhno-fakultativno-v-legojda/

7. **Patriarch Kirill.** The film "Priest" – an important and true word about the life of the Russian Church in the difficult years of the war. (11/06/2009.) [Electronic resource] / Kirill Patriarch. – URL : http://www.pravmir.ru/film-pop-vazhnoe-i-pravdivoe-slovo-o-zhizni-russkoj-cerkvi-v-trudnye-gody-vojny/print/

8. **Posadsky S. V.** Christian and secular film industry: the experience of the comparative analysis of the fundamental principles. 2006. [Electronic resource] / S. Posadsky. – URL : http://pokrov-forum.ru/library/cinema/statia/pasadsky_sekularnoe_kino.php?print=Y

9. **Prokopenko, M.** Tear antenna! (21.09.2010.) [Electronic resource] / M. Prokopenko. – URL : http://www.pravmir.ru/vyrvi-antennu/print/

10. **Prokofiev S. E.** What movie should be for Orthodox? (2006.) [Electronic resource] / S. Prokofiev. – URL : http://pokrov-forum.ru/library/cinema/statia/prokofjev_kino_prav.php?print=Y

11. **Uliahin V.** "Code Da Vinci": devil always uses nonsense to fool the human [Electronic resource] / V. Uliahin. – URL : / http://pstgu.ru/news/university/2006/05/25/6514/. 2006. 15.05.

12. **Chapnin S.** Good News and the "bad news": Christian values in media. (2010.) [Electronic resource] / S. Chapnin. – URL : http://www.pravmir.ru/blagaya-vest-i-ploxie-novosti-xristianskie-cennosti-v-mass-media/ 31.08.2010.

13. **Shchukin T**. Back screen missionary. (2006.) [Electronic resource] / T. Shchukin. – URL : http://pokrov-forum.ru/library/cinema/statia/schukin_misia.php?print=Y

14. **Zasepa T.** (2005). Religia i tresci religijne w mass mediach. Biuletyn Edukacji Medialnej / T. Zasepa. – 2005. – N 1. – P. 70–77.

УДК 371.214.004.5:621.39

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНА МЕДІАОСВІТА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

© Онкович Г., 2014

Ганна ОНКОВИЧ
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу теорії та методології
гуманітарної освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України

Ключові слова: інформаційна грамотність; медіаграмотність; медіаінформаційна грамотність; вища освіта України; парасольковий термін; медіаосвіта; професійно-орієнтована медіаосвіта; медіакомпетентність; медіакомпетентність фахівця.

У статті розглядаються терміни «інформаційна грамотність», «медіаграмотність», «медіаінофомаційна грамотність» та «медіакомпетенність фахівця», представлені у дослідженнях зарубіжних науковців. Звертається увага на необхідність розуміння «парасолькового» поняття «медіаінформаційна грамотність» як одного з базових у сучасній гуманітаристиці суспільства знань. Ідеться про доцільність упровадження у систему вищої освіти нових курсів, які б формували професійну компетентність фахівця засобами медіаосвітніх технологій. Як приклад розглядається колективна монографія «Медіакомпетентність фахівця», яка підготовлена за матеріалами дипломних робіт студентів – слухачів спецкурсу з професійно-орієнтованої медіаосвіти.

Постановка проблеми та її актуальність. Нові життєві обставини вимагають орієнтації вищої школи на всебічний розвиток особистості фахівця в процесі його підготовки. Завдання фахівця інформаційної епохи – розвивати критичне мисленя, вміння аналізувати й добирати особистісно значущу інформацію, тобто бути медіа- та інформаційно грамотною особистстю, а також структурувати, узагальнювати й осмислено використовувати медіапродукти. Досягти цього можна завдяки медіаосвіті. Нині існує багато визначень цього поняття. Ми розглядаємо її як *діяльнісний процес розвитку і саморозвитку особистості* з опертям на засоби масової інформації та використання їхніх матеріалів. Саме завдяки медіаосвіті особистість стає медіа- та інформаційно грамотною

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. У 2014 році виповнюється сорок років терміна «інформаційна грамотність» (ІГ). Уперше його вжив Пол Зурковскі (Zurkowski) у своїй доповіді «The Information Services Environment: Relationship and Priorities» для Національної комісії США у справах бібліотек та інформатики, де описав основні навички, які були потрібні працівникам сфери послуг, яка активно розвивалася тоді в США [2, с. 38]. Література з цієї проблематики з'являлася переважно англійською мовою,

тож не дивно, що англомовний термін поширився по всьому світу.

П. Зурковскі ввів це поняття будучи президентом Асоціації інформаційної промисловості США. Ідею своєї пропозиції він позначив так: «Мета: забезпечення інформаційної грамотності». Далі в тексті було: «Ми відчуваємо надлишок інформації щоразу, коли наявна інформація перевищує нашу здатність оцінити її» [цит. за 2]. Автор терміна вважав це універсальним явищем і пояснював його наступними трьома факторами: 1) пошуки інформації різняться за часом і за метою, 2) за наявності різноманіття джерел і способів доступу, через що підходи до вирішення цього питання постійно і швидко змінюються; 3) інформація, з якою ми працюємо, відображає набагато більший обсяг людського досвіду [2, с. 38]. Відтоді термін не раз потрапляв у поле зору дослідників і досить швидко не тільки поширювався по всьому світу, а й наповнювався різним трактуванням. Наприклад, декан факультету інформаційного менеджменту Університету Хаджеттепе (Анкара, Туреччина) Серап Курбаноглу зазначає, що чимало проблем з трактуванням поняття «інформаційна грамотність» виникало щодо використання слова «грамотність», оскільки спочатку під «грамотністю» розумілася базова здатність читати і писати. Через це термін виявився досить неясним і неоднозначним [4].

Сьогодні лексема «грамотність» широко використовується для позначення наявності навичок і базових знань у певній предметній області (у збірних поняттях – комп'ютерна грамотність, грамотність у питаннях здоров'я, громадянська грамотність). Коли терміни «грамотність» і «комп'ютер» об'єднуються для утворення нового поняття («комп'ютерна грамотність»), зміст очевидний. Однак у поєднанні зі словом «інформація» термін «грамотність» для різних людей набував зовсім іншого змісту. Тому розуміння поняття «інформаційна грамотність» для багатьох і сьогодні, як і раніше, залишається проблемою [4, с. 87]. Розбіжності з цього приводу стимулювали пошук інших варіантів. У 1997 році було навіть складено список термінів, які пропонувалося використовувати як альтернативу, проте більшість із них зберігали небезпеку неправильного тлумачення.

Експерт Європейської мережі шкільних бібліотек та інформаційної грамотності, професор Університету Амстердама Альберт Букхорст у своїй аналітичній статті «Медіа- та інформаційна грамотність та її «подруги» [2] зазначає, що ще 1995 року дослідники встановили існування дев'ятнадцяти термінів, пов'язаних з інформаційною грамотністю: грамотність дорослого населення; підвищена грамотність; базова грамотність; подвійна грамотність; громадська грамотність; комп'ютерна грамотність; критична грамотність; культурна грамотність; первинна грамотність; сімейна грамотність; функціональна грамотність; інформативна грамотність; маргінальна грамотність; медіаграмотність; мінімальна грамотність; обмежена грамотність; необхідна грамотність; візуальна грамотність; грамотність на робочому місці [2, с. 42]. У наукових джерелах можна знайти також чимало інших видів грамотності, наприклад: громадянська грамотність; новинна грамотність; інформаційна побіжність; грамотність у питаннях інформації про здоров'я; трансграмотність; грамотність у сфері авторського права; навички століття; інформаційна побіжність XXI століття; грамотність в області доповненої реальності; грамотність в галузі мобільної інформації [2, с. 42–43]. Поняття «інформаційна грамотність» А. Букхорст розглядає як «парасольковий» термін, що об'єднує значну кількість синонімів. Зазначимо, що він, як фахівець з бібліотечних мереж, робить це з позицій потреб своєї галузі.

Проте термін «інформаційна грамотність» прижився, і нині він отримав широке визнання. Тривалий час його активно використовували насамперед у бібліотечно-інформаційній сфері, проте поступово поняття виходило все далі за її межі. Термін отримав подальший розвиток у більш пізніх документах, схвалених на міжнарод-

них форумах. Зокрема, Празька декларація 2003 року, що отримала назву «До інформаційно грамотного суспільства», пов'язувала інформаційну грамотність з інформаційним суспільством, Александрійська декларація «Маяки інформаційного суспільства» (2005) позначила взаємозв'язок інформаційної грамотності з навчанням упродовж усього життя.

Секція інформаційної грамотності Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) у 2006 році обговорювала можливість заміни терміна «інформаційна грамотність» іншими, лінгвістично більш прийнятними для інших великих мов. У результаті було вирішено залишити термін, оскільки він уже отримав міжнародне визнання. Проте кожній країні було рекомендовано вибрати найбільш відповідний термін для своєї мови. Сьогодні в Україні це – «інформаційна грамотність». Нам пощастило взяти участь в обговоренні проблем медіа- та інформаційної грамотності (у т. ч. й термінологічних) на міжнародних конференціях у Москві ("Медіа- та інформаційна грамотність у суспільствах знань", 2012) та Стамбулі ("Європейська конференція з інформаціної грамотності", 2012) [5; 8].

Зазначимо, що на сьогодні інформаційна грамотність усе частіше і частіше згадується в контексті нового комбінованого терміна – «медіа- та інформаційна грамотність» (МІГ). ЮНЕСКО провела кілька експертних нарад, присвячених різним аспектам медіа- та інформаційної грамотності, зокрема, Нараду з упровадження компонентів медіа- та інформаційної грамотності в навчальний план підготовки викладачів (Париж, червень 2008 року) та Нараду з проблем розробки індикаторів медіа- та інформаційної грамотності (Бангкок, листопад 2010 року). Нині ЮНЕСКО і ІФЛА працюють над Рекомендаціями з медіа- та інформаційної грамотності, що знайшло відображення в Московській декларації [5]. Професор А. Букхорст у згаданій вище статті цитує П. Зурковскі: «Люди, які навчилися використовувати в роботі інформаційні джерела, можуть бути названі інформаційно грамотними. Вони освоїли техніку і навички застосування широкого діапазону інформаційних засобів як першоджерел для адаптації інформаційних рішень до вирішення проблем» (Zurkowski, 1974). При цьому важливо пам'ятати, що спочатку термін був орієнтований на потребу бібліотечно-інформаційної сфери. У 1989 році Американська бібліотечна асоціація визначила інформаційну грамотність як «набір навичок, які передбачають уміння визначити, коли інформація потрібна, і здатність знаходити, оцінювати й ефективно використовувати необхідну інформацію відповідно до принципів етики» [2]. Згодом термін перейшов в інші сфери. І сучасні дослідники характеризують середовище як інформаційно багате, якщо в ньому є можливість отримання доступу до всіх видів інформаційних ресурсів, каналів і баз даних. В іншому випадку середовище є інформаційно бідним.

Скористатися багатством сучасного інформаційного середовища можна через оволодіння медіа- та інформаційною грамотністю на заняттях з медіаосвіти, що, зокрема, засвідчують напрацювання аспірантів Інституту вищої освіти НАПН України, апробаційні програми спецкурсів яких уміщено в збірнику «Медіадидактика вищої школи» [6]. Саме дослідження Н. Духаніної, І. Сахневич, О. Янишин та ін. привели нас до розуміння, що на часі вести мову не просто про медіаосвіту, яку дехто розуміє лише як «журналістику для всіх», а про професійно орієнтовану медіаосвіту.

Мета *нашої статті – звернути увагу науково-педагогічного загалу на потенційні можливості професійно-орієнтованої медіаосвіти у вищій школі, завдяки якій майбутній спеціаліст стає медіа- та інформаційно грамотним, а її присутність у навчальних планах і програмах може значною мірою осучаснити й пожвавити навчальний процес у вищій школі.*

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в Україні ці поняття (ІГ, МГ, МІГ) наразі використовуються значно менше,

ніж в інших країнах, вищі навчальні заклади яких мають високі рейтинги. Це є свідченням того, що ми дещо відстаємо у розвитку тих нових сфер гуманітарного знання, які в останні десятиліття успішно розвиваються гуманітаріями інших країн. Ми звично послуговуємось варіаціями поняття «інформаційно-комунікаційні технології», яке прийшло в гуманітаристику з інформатики і часто-густо є базовим у дослідженнях і гуманітарного спрямування. Однак навіть побіжний огляд «парасолькового» поняття «медіаінформаційна грамотність», здійснений нами, наштовхує на усвідомлення потреби в оперуванні новими термінами, які вже стали звичними у науково-освітньому середовищі. І чим швидше ми активізуємо їх в освітньому полі вищої школи, тим успішніше вирішуватимуться й завдання освіти впродовж життя. Щоб досягти успіхів у навчанні впродовж життя, нині без медіаосвіти неможливо, про яку б освітню систему не йшлося. Це – нова філософія педагогічної діяльності, яка, напевно, потребує власної освітньої системи, справедливо зауважує російський науковець І. Фатєєва [11, с. 53].

На думку дослідниці медіаосвітніх процесів О. Бондаренко, глобальна мета медіаосвіти – формування медіакультури. Локальні цілі різних варіантів медіаосвіти – формування медіа- (інформаційної) грамотності в одній чи кількох сферах масової комунікації [1, с. 25–26]. І з цим важко не погодитися. Проте інша думка дослідниці, висловлена поруч: медіаосвіта не може бути самостійною, вона не входить у сферу самоосвіти – викликає сумнів.

Наш досвід засвідчує інше. Власне навчальні заняття з авторського курсу «Медіаосвіта» на кафедрі видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету «КПІ» з часом переконали нас у необхідності впровадження не просто такого загально-просвітницького медіакурсу, а професійно-орієнтованого курсу з медіаосвіти. Саме практика переконала нас, що на старших курсах у вищій школі слід впроваджувати професійно-орієнтовану медіаосвіту [6; 7; 9], надавати студентам знання з медіа- та інформаційної грамотності у такий спосіб, щоб вони могли самостійно розвивати їх і послуговуватися ними не тільки на студентській лаві, а й упродовж усього життя для підтримання належного рівня професійної компетентності.

Медіакомпетентність – якість медіаграмотної особистості. Це – результат медіаосвіти, яка допомагає людині активно використовувати можливості інформаційно-освітнього поля – телебачення, радіо, відео, преси, Інтернету, формує культуру спілкування, розвиває творчі, комунікативні здібності, критичне мислення, вміння сприймати, інтерпретувати, аналізувати й оцінювати медіатексти, навчає різних форм самовираження за допомогою освітніх технологій, у т. ч. – медіатехнологій. Саме медіакомпетентність розвиває вміння професійно орієнтованого критичного мислення, які допомагають скласти незалежні судження і прийняти компетентні рішення у відповідь на інформацію, передану каналами масової комунікації [10].

Один із найбільш цитованих російських дослідників О. Федоров подає такі трактування понять «медіакомпетенність особистості» і «медіакомпетентність педагога» [12; 14; 15]. *Медіакомпетентність особистості* (media competence of personality) – сукупність її мотивів, знань, умінь, здібностей (показники: мотиваційний, контактний, інформаційний, перцептивний, інтерпретаційний/оцінний, практико-операційний/діяльнісний, креативний), які сприяють відбору, використанню, критичному аналізу, оцінці, створенню та передаванню медіатекстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі [14, с. 24]. *Медіакомпетентність педагога* (educator's media competence) – сукупність його мотивів, знань, умінь, здібностей (показники: мотиваційний, інформаційний, методичний, практико-операційний/діяльнісний, креативний), які сприяють медіаосвітній діяльності в аудиторії різного віку [14, с. 24].

Ми можемо запропонувати коротке визначення поняття *медіакомпетентність фахівця:* це інтегральна характеристика особистості, яка складається з окремих предметних компетенцій і є ознакою медіакультури.

У колективній монографії «Медіакомпетентність фахівця» [9] розглядаються особливості набуття медіакомпетентності в процесі медіаосвіти на прикладі редакторського фаху. Прослідковуються характерні тенденції, зумовлені редакторською підготовкою медіапродукту, звертається увага на педагогічну складову медіаосвіти. Основу роботи складають дослідження студентів кафедри «Видавнича справа та редагування» Видавничо-поліграфічного інституту НТУ України «КПІ», виконані в руслі нашого спецкурсу «Медіаосвіта» («Професійно-орієнтована медіаосвіта») й успішно захищені як дипломні проекти. Така студентоцентрованість є однією з визначальних характеристик європейського простору вищої освіти, що вибудовується в ході реалізації Болонського процесу і вбачається привабливим і конкурентоспроможним [16]. Крім того, студенти таким чином уперше звернулися до розв'язання актуальних наукових завдань.

Напрацювання, подані у розділах монографії «Медіакомпетентність фахівця», значною мірою – результат саме самоосвіти. Автори монографії – недавні студенти, перші слухачі авторського спецкурсу «Медіаосвіта». Матеріали видання засвідчують можливості професійно-орієнтованої медіаосвіти у формуванні фахових якостей майбутнього спеціаліста.

У розділі, автором якого є Юлія Горун, обґрунтовано ефективність технології формування медіаграмотності редактора як складової його професійної компетентності з використанням сайтів з медіаграмотності. Дослідниця запропонувала власне визначення понять *медіакомпетентність редактора, сайти з медіграмотності;* виділила складові медіакомпетентності редактора, які можна розвивати за допомогою сайтів, залежно від специфіки редакторської діяльності; визначила, за допомогою яких засобів через сайти з медіаграмотності формується фахова компетентність редактора. Для цього молода дослідниця проаналізувала вплив Інтернет-джерел з медіаграмотності на розвиток медіакомпетентності редактора.

Чимало аспектів дослідження Ю. Горун можна позначити словом «уперше», оскільки тема є новою, актуальною й поки що недостатньо дослідженою. Її робота – значний внесок у розвиток професійно-орієнтованої медіаосвіти. Результати дослідження можна використовувати в науково-педагогічній діяльності, а також у розробленні спецкурсів для фахової підготовки редакторів чи безпосередньо на виробництві. Розділ містить методично-практичний матеріал для редакторів, журналістів, які у своїй роботі можуть використовувати медіаосвітні сайти у професійній діяльності.

У розділі «Періодичні видання з мистецтвознавства як засіб медіаосвісти», автором якого є Віра Кравчук, уперше вивчено мистецтвознавчу періодику як окремий пласт спеціалізованої преси, що може слугувати реалізації завдань медіаосвіти; досліджено медіаосвітню функцію часописів про мистецтво; запропоновано модель використання подібної преси як одного з видів навчального матеріалу (при вивченні історії та теорії мистецтва, а також для оволодіння навичками ефективного використання медіа студентами творчих навчальних закладів); розглянуто можливість запровадження медіаосвітніх занять з використанням мистецтвознавчої періодики для студентів немистецьких ВНЗ.

Аналіз періодичних видань з мистецтвознавства спонукав дослідницю визначити однією з головних протекціоністську теорію медіаосвіти, оскільки, на її думку, останнім часом особливо посилився негативний вплив медіа на людей. Тому акцентується увага на доборі якісних (правдивих, об'єктивних, різнопланових тощо) медіазасобів.

Редакторському аспекту підготовки до видання такої літератури, як комікси (ма-

льовані історії), присвячено розділ, автором якого є Катерина Нагорна. Уперше у вітчизняній гуманітаристиці дослідниця розглядає навчально-виховні можливості коміксів й умови їх застосування, визначає їх використання як одну з медіаосвітніх технологій у процесі навчання у школі, обґрунтовує особливості редакційного процесу опрацювання коміксів і виокремлює роль редактора у цьому процесі.

Матеріалом її дослідження стали освітні комікси з української літератури, а саме: «Хазяїн» за мотивами п'єси Івана Карпенка-Карого, «Москаль-чарівник» за мотивами п'єси Івана Котляревського, «Конотопська відьма» за мотивами повісті Григорія Квітки-Основ'яненка, «Мина Мазайло» за мотивами п'єси Миколи Куліша, «Ніч проти Різдва» за мотивами повісті Миколи Гоголя, «Кайдашева сім'я» за мотивами повісті Івана Нечуя-Левицького, «Захар Беркут» за мотивами повісті Івана Франка із серії «Класні комікси» видавництва «Грані-Т», «Тарас Бульба» видавництва «Генеза», а також книжки-картинки видавництва «Веселка» та ін.

Практичне значення дослідження К. Нагорної полягає в реальних можливостях використання напрацювань на практиці – у редакційній роботі та в навчальному процесі – при підготовці педагогів і редакторів. Розділ містить методично-практичний матеріал для медіапедагогів, учителів, батьків, редакторів і дизайнерів, які у своїй роботі стикатимуться з використанням коміксів у нових умовах інформаційного суспільства.

Ще один розділ монографії представляє напрацювання Наталії Литвин. Метою її дослідження було: обґрунтувати ефективність технології формування професійної компетентності редакторів засобами медіапсихології. Роль медіапсихології у формуванні професійних якостей редактора не була предметом наукових досліджень ані українських, ані зарубіжних учених. Чимало аспектів дослідження Н. Литвин можна визначити як нове, актуальне й поки що недостатньо досліджене. Її робота – значний внесок у розвиток медіаосвіти та медіапсихології. Результати дослідження можна використовувати у науково-педагогічній діяльності, а також у розробленні спецкурсів для фахової підготовки спеціалістів із соціальних комунікацій чи безпосередньо на виробництві.

Дослідниця *вперше в світовій практиці* розглянула роль медіапсихології у формуванні професійних якостей редактора; запропонувала власні визначення понять *медіапсихологія редактора, критичне мислення редактора;* уточнила зміст термінів *професійні якості редактора, медіапсихологія й* з'ясувала, які саме *медіапсихологічні знання* необхідні сучасному редакторові. Розділ містить методично-практичний матеріал для редакторів та журналістів, які у своїй професійній діяльності стикатимуться з медіапсихологічними чинниками.

Інший приклад використання саме медіапсихологічних чинників подано у розділі Іванни Костюхіної, де йдеться про медіапсихологію як засіб виявлення механізму впливу на емоції глядача розважальних телепередач. Жанр розважальних програм набув значної популярності в сучасному телевізійному просторі, відтак основи їх створення та специфіка впливу на глядацьку аудиторію вбачаються актуальною проблемою для досліджень функціонування нинішнього телебачення.

Новизна дослідження І. Костюхіної полягає у тому, що в ньому вперше йдеться про медіапсихологію саме як засіб виявлення механізмів впливу на емоції глядача розважальних телепередач. З цією метою розглянуто класифікації розважальних програм, визначено їх недоліки за розробленими дослідницею критеріями. На основі, наприклад, критерію соціальної значущості дослідниця поділяє їх на: суто розважальні; розважальні з елементами проблемності; проблемні з елементами розважальності; суто проблемні. У дослідженні доведено, що розважальні програми послуговуються механізмами впливу на телеглядача, і на прикладі шоу «Х-фактор» розглянуто ці механізми. Значну увагу при цьому приді-

лено ролі редактора у створенні розважальних програм, важливості такої його професійної ознаки, як критичне мислення.

У визначенні механізмів впливу важливу роль відіграє медіапсихологія. І. Костюхіна пропонує власне визначення цього поняття: «Медіапсихологія – це галузь науки, яка досліджує та визначає можливий вплив засобів масової інформації на психіку реципієнта та на основі виявлених механізмів пропонує шляхи для його зменшення». Дослідниця переконана, що за допомогою розгляду розважальних програм через призму теоретичної бази медіапсихології можна спрогнозувати їх вплив на емоції глядачів. [9].

Не зупиняємося на докладному аналізі розділів монографії – вони цікаві, самобутні, інноваційні. Зазначимо лише, що окремі положення студентських досліджень були предметом обговорення на міжнародних круглих столах «Медіаосвітні технології у навчальному процесі» у Києві, міжнародних науково-практичних конференціях «Інформаційне поле сучасної Росії: практики та ефекти» в Казані, І Міжнародній науково-практичній конференції «Медіаосвіта 2013» у Москві. За результатами досліджень, викладеними в монографії, молодими науковцями опубліковано кілька статей, які були схвально зустрінуті науково-педагогічним загалом.

Висновки та рекомендації. Сучасна медіаосвіта – це широкий простір для розробляння нових теорій і концепцій, апробації унікальних освітніх технологій. Вона орієнтована на творчий пошук, і саме завдяки їй людина набуває медіа- та інформаційної грамотності, щоб вільно почуватися в сучасному глобалізованому світі й бути професійно компетентною впродовж життя. Досвід упровадження професійно-орієнтованої медіаосвіти (ПОМО) у навчальних закладах України засвідчує її перспективність.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондаренко Е. А**. Обоснование концепции комплексного медиаобразования: современная школа в российском и мировом медиапространстве / Е. А. Бондаренко // Медиаобразование 2013 : сб. трудов Международного Форума конференций «Медиаобразование 2013» (Москва, 31 октября – 2 ноября 2013 г.) / под ред. И. В. Жилавской. – М. : РИЦ МГГУ им. М. А. Шолохова, 2013. – С. 10–28.

2. **Букхорст А**. Медиа- и информационная грамотность и ее «подруги» / А. Букхорст // Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / сост. Кузьмин Е. И., Паршакова А. В. – М. : МЦБС, 2013. – С. 35–44.

3. **Вебер В.** Портфолио медиаграмотности [Электронный ресурс] / В. Вебер // Информатика и образование. – 2002. – № 1. – Режим доступа : http://www.infojournal.ru/journal_arxiv/2002/

4. **Курбаноглу С.** Анализ концепции информационной грамотности / С. Курбаноглу // Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / сост. Кузьмин Е. И., Паршакова А. В. – М. : МЦБС, 2013. – С. 87–97.

5. Московская декларация о медиа- и информационной грамотности: итоговый документ // Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / сост. Кузьмин Е. И., Паршакова А. В. – М. : МЦБС, 2013. – С. 375–379.

6. Медіадидактика вищої школи : програми спецкурсів / Онкович Г. В., Духаніна Н. М., Сахневич І. А. та ін. ; за наук. ред. д. пед. наук, проф. Г. В. Онкович. – К. : Логос, 2013. – 196 с.

CITED LITERATURE

1. **Bondarenko Ye. A.** Substantiation of concept on complex media education: contemporary school in Russian and world media area / Ye.A. Bondarenko // «Media Education 2013» : coll. of scient. works on International Conference Forum «Media Education 2013» (Moscow, October, 31– November, 2, 2013) / ed. I. V. Zhilavskaia. – M. : RIC MSHU named after M. A. Sholokhov, 2013. – P. 10–28.

2. **Bukkhorst A**. Media and information literacy and its «friends»/ A. Bukkhorst// Media and information literacy in knowledge society /compl. by Kuzmin Ye.I., Parshakova A. – M. : MCBC, 2013. – P. 35–44.

3. **Veber V.** Portfolio of media literacy [Electronic resource] / V. Veber // Informatika i obrazovaniie. – 2002. – №1. – URL : http://www.infojournal.ru/journal_arxiv/2002/

4. **Kurbanohlu C.** Analysis of information literacy concept / C. Kurbanohlu // Media and information literacy in knowledge societies / compl. by Kuzmin Ye. I., Parshakova A. V. –M. : MCBC, 2013. – P. 87–97.

5. Moscow Declaration on Media and Information Literacy: final document // Media and information literacy in knowledge societies / compl. by Kuzmin Ye. I., Parshakova A.V. – M. : MCBC, 2013. – P. 375–379.

6. Media didactics in high schools : programmes of optional courses / Onkovych H. V., Dukhanina N. M., Sakhnevych I.A. and col. ; scient. edit. D. ped.science, prof.H. V. Onkovych. – K. : Logos, 2013. – 196 p.

7. **Onkovych H. V.** Professionally oriented media education in higher school / H.V. Onkovych// Media education in Ukraine: scientific reflexion of

7. **Онкович Г. В.** Професійно орієнтована медіаосвіта у вищій школі / Г. В. Онкович // Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив : збірник статей методологічного семінару. – К., 2013. – С.79–89.

8. **Onkovich Ganna**. Media Didactics in Higher Education: Oriented Media Education / Ganna Onkovich // European Conference on Information Literacy, October 22–25, 2013, Istanbul, Turkey: Abstracts / Editors: Serap Kurbanoglu, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Ralph Catts, Sumeyye Akca, Sonja Spiranec. – Ankara : Hacettepe University Department of Information Management, 2013. – P. 101.

9. Медіакомпетентність фахівця : колективна монографія / Онкович Г. В., Горун Ю. М., Литвин Н. О. та ін. ; за наук. ред. д. пед. наук, проф. Г. В. Онкович– К. : Логос, 2013. – 260 с.

10. **Сулім А. А.** Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти [Електронний ресурс] / А. А. Сулім. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_kom/2011_968/content/sulim.pd

11. **Фатеева И. А.** «Осознанное» и «неосознанное» медиаобразование в педагогике и медиадеятельности / И. А. Фатееева // Медиаобразование 2013 : сб. трудов Международного Форума конференций «Медиаобразование 2013» (Москва, 31 октября – 2 ноября 2013 г.) / под ред. И. В. Жилавской. – М. : РИЦ МГГУ им. М. А. Шолохова, 2013. – С. 52–57.

12. **Федоров А. В**. Медиакомпетентность личности: от терминологии к показателям / А. В. Федоров // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2007. – № 3. – С. 26–54.

13**. Федоров А. В.** Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза / А. В. Федоров. – М. : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. – 616 с.

14. **Федоров А. В**. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А. В. Федоров. – Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – С. 24.

15. **Федоров А. В**. Синтез медийной и информационной грамотности как новая тенденция, предложенная ЮНЕСКО: плюсы и минусы / А. В. Федоров // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2013. – № 10. – С. 72–79.

16. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqu of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Electronic resource]. – URL : http://www.bologna2009benelux.org.

challenges, practices, perspectives : coll. of articles of a methodological workshop. – K., 2013. – P. 79–89.

8. **Onkovich Ganna**. Media Didactics in Higher Education: Oriented Media Education / Ganna Onkovich // European Conference on Information Literacy, October 22–25, 2013, Istanbul, Turkey: Abstracts / Editors: Serap Kurbanoglu, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Ralph Catts, Sumeyye Akca, Sonja Spiranec. – Ankara : Hacettepe University Department of Information Management, 2013. – P. 101.

9. Media competence of a specialist: coll. monograph / Onkovych H.V., Horun Yu.M., Lytvyn N.O. and col. ; scient. edit. D. ped. science, prof. H.V. Onkovych– K. : Logos, 2013. – 260p.

10. **Sulim A. A.** Media competence as a result of introduction of media education [Electronic resource] / A. A. Sulim. – URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_kom/2011_968/content/sulim.pd

11. **Fatieieva I. A.** «Conscious» and «unconscious» media education in pedagogy and media activity / I. A. Fatieieva // Media Education 2013 : coll. of scient. works of International Conference Forum «Media Education 2013» (Moscow, October, 31– November, 2, 2013) / ed. I. V. Zhilavskaia. – M. : RIC MSHU named after M.A. Sholokhov, 2013. – P. 52–57.

12. **Fedorov A. V.** Media competence of a personality: from terminology to indices /A. V. Fiodorov // Telekommunikatsii I informatizatsiia obrazovaniia. – 2007. – № 3. –P. 26–54.

13**. Fedorov A. V.** Development of media competence and critical thinking in students of higher pedagogical institutes / A. V. Fiodorov. – M. : Publ. House MOO VPP UNESCO «Information for all» 2007. – 616 p.

14. **Fedorov A. V.** Dictionary of terms on media education, media pedagogy, media literacy, media competence / A. V. Fiodorov. – Taganrog : Publ. House Taganrog state ped. inst., 2010. – P. 24.

15. **Fedorov A. V.** Synthesis of media and information literacy as a new tendency recommended by UNESCO: advantages and disadvantages / A.V. Fiodorov // Distance and virtual education. – 2013. – № 10. –P. 72–79.

16. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqu of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Electronic resource]. – URL : http://www.bologna2009benelux.org.

УДК 371.2:373]:004.7:004.85(477)

ОСНОВНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Бак Мирослав
кандидат педагогічних наук,
здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

© Бак М., 2014

Ключові слова: людина, освіта, реформування освіти, інформатизація освіти, освітній інформаційний простір, інформаційно-комунікаційні технології.

Сучасна освіта може бути успішною лише за умови активного використання засобів комунікацій, інформаційних технологій та їх мережних додатків. Інформатизація освіти є вирішальним чинником досягнення основних цілей реформування освіти, оскільки модернізує зміст навчання, його засоби, методи і форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий та методичний рівень викладання, індивідуальний підхід до навчання, стимулює тих, хто навчається, до самостійної роботи, підвищує ефективність, доступність і якість надання освітніх послуг.

Однією з основних умов входження України в глобальний освітній простір є модернізація й удосконалення якості освіти з урахуванням кращих світових практик, вдосконалення освітньої системи України із широким застосуванням сучасних освітніх, інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) на всіх рівнях системи освіти. Розвиток процесу інформатизації взагалі й інформатизації освіти зокрема є частиною процесу формування інформаційної інфраструктури України, реалізованої на основі концепції відкритих систем. Очевидно, що найбільший економічний і соціальний успіх досягається там, де активно використовуються сучасні засоби комунікацій, інформаційних технологій і їх мережні додатки: автоматизовані інформаційні системи, телеконференції, візуалізація, комп'ютерна графіка й багато чого іншого.

Під інформатизацією освіти, на думку В.Ю. Бикова, розуміється «сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб учасників

навчально-виховного процесу, а також тих, хто цим процесом управляє та його забезпечує» [1, с. 44].

Розвиток освітнього інформаційного простору не тільки переводить людину на якісно новий рівень життя, а й ставить перед нею серйозні проблеми. Головною проблемою суспільства, що входить в інформаційний простір, є збереження внутрішньої свободи людини.

На свободу прийняття рішень людини завжди впливає безліч чинників, особливо в умовах інформаційного суспільства. Сьогодні ці впливи набувають масового характеру. Тож існує велика небезпека перетворення інформаційно насиченого суспільства на велике єдине співтовариство нерозсудливих людей з атрофованою волею до свободи, що загрожує руйнуванням людської цивілізації.

Ці небезпеки чи не найбільшою мірою стосуються системи освіти. Єдиний освітній інформаційний простір є складником єдиного інформаційного простору країни. Його головне призначення полягає в забезпеченні інформаційного взаємозв'язку та взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, вільного доступу до інформаційних потоків, які використовуються для розв'язання всіх освітніх завдань, ефективного управління освітою, обслуговування освітянської діяльності на всіх рівнях. «Основним компонентом освітнього інформаційного простору, як і будь-якого інформаційного простору, повинна бути інформаційна інфраструктура, яка визначає його розміри і форму, забезпечує створення та вільну циркуляцію інформаційних потоків а також успішне функціонування і розвиток єдиного освітнього інформаційного простору». [5, с. 217].

Основою освітньої інформаційної інфраструктури має бути інфраструктура зв'язку, організована через об'єднання множини вже розгорнутих мереж. Взаємодія всіх мереж, що входять в об'єднану мережу, маючи свої власні системи моніторингу й управління, здатна зіграти важливу роль у забезпеченні зростаючих інформаційних потреб учасників освітнього процесу. Крім управління мережами зв'язку має здійснюватись ефективне управління розподілом інформації.

Великомасштабна інтеграція мереж та інформаційних ресурсів може призвести до підвищення програмно-інформаційної вразливості та незахищеності освітньої інформаційної інфраструктури. Тому при входженні освітньої інформаційної компоненти в єдиний інформаційний простір необхідно забезпечити глибокий багаторівневий захист інформації, який дозволить значно зменшити ризики, стримати і подолати різні спроби проникнення шкідливої інформації в мережу.

Однією з проблем розвитку інформаційного простору освіти України є забезпечення раціонального поєднання централізованого і децентралізованого збереження інформації. Мова йде про забезпечення оперативності пошуку й отримання інформації, доступності, зручності в користуванні єдиним інформаційним освітнім простором України. «Це сприятиме створенню національної інноваційно-виробничої системи, інтегрованої в міжнародні мережі з виробництва, поширення, використання й захисту знань» [4, с. 69].

Дослідження з питань інтеграції інформаційних ресурсів освіти підтверджують актуальність розробки єдиних підходів до зберігання інформації в єдиному інформаційному просторі освіти. У межах організаційного напряму роботи з розвитку єдиного інформаційного простору освіти важливими є: створення інформаційної служби освіти України; розробка управлінських і нормативно-методичних документів; ініціювання наукових досліджень і технологічних розробок; організація підготовки фахівців у цій галузі та ін.

Розвиток інформаційного простору освіти України є складовою процесу інформатизації освіти, яка є важливою складовою державної програми розбудови суспільства на основі впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Державні нормативні докумен-

ти, прийняті в попередні роки, передбачали «забезпечення ефективного впровадження і використання ІКТ на всіх рівнях освітньої галузі» [12, с. 31]. В Законі України «Про Національну програму інформатизації» дається оцінка сучасного стану інформатизації освіти в Україні, визначені основні напрями її розвитку та наголошено, що «використання ІКТ в освітній галузі визнано одним із пріоритетних державних завдань». Проте зазначається, що ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім [13, с. 5].

Зміна освітньої парадигми на «антропоцентричну» (за В.Г. Кременем), зміщення акцентів в освіті у бік гуманізації, саморозвитку особистості, ідеалу свободи й моральної відповідальності особистості перед соціумом – усе це вимагає суттєвих змін у підходах до навчання, у стосунках між учасниками навчально-виховного процесу, переходу всієї системи освіти на інший рівень складності. В.Г. Кремень наголошує, що «вчителі навчають учнів навчатися, виробляють у них потребу в навчанні впродовж життя, щоб у подальшому використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності» [6, с. 9]. Він стверджує, що «сьогодні у шкільній освіті найважливішим є розвиток самостійного мислення школяра, його особистості. Тому навчально-виховний процес в освітніх закладах має бути максимально зорієнтованим на формування розвиненої, самодостатньої особистості» [7, с. 24]. Це твердження є справедливим і для вищої освіти.

Застосування сучасних ІКТ створюють нові можливості для навчання, відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. ІКТ надає учням та студентам доступ до величезної кількості інформації, що міститься в різноманітних електронних джерелах, а викладачам дає змогу краще викласти матеріал, зробити його цікавішим, швидко перевірити знання учнів та підвищити їхній інтерес до навчання. З'являються нові педагогічні можливості для індивідуалізації навчального процесу. «Упровадження у навчальну діяльність ІКТ часто вимагає змін форм організації класно-урочної системи, призводить до змін у діяльності учнів, вчителів, керівників навчальних закладів і тому має охоплювати всі сфери їх діяльності» [10, с. 4].

До інноваційних методів, які поступово впроваджуються на всіх рівнях освіти, можна віднести мультимедійні лекції, телекомунікаційні проекти, методи автоматизованого контролю навчальних досягнень учнів, відеосемінари, відеоконференції, Інтернет-форуми, вебінари, off-line/on-line, практично-лабораторні заняття та консультації. Перспективним є використання електронних підручників, довідників, мережних навчально-методичних посібників аудіо- та відеонавчально-інформаційних матеріалів, лабораторних дистанційних практикумів, електронних бібліотек з віддаленим доступом та ін.

У навчально-виховному процесі використовуються освітні сайти і портали, на сторінках яких накопичується, обговорюється та розповсюджується освітня інформація, методичні матеріали, навчальні програми, електронні підручники, розробки уроків з різних дисциплін. «Навчальні матеріали, подані в електронній формі... можуть бути доступні всім без винятку учням і вчителям. Уже сьогодні частина учнів їх використовує паралельно з «паперовими»» [8, с. 34].

Щороку середні школи України отримують комп'ютерне обладнання. Проте стан матеріально-технічного забезпечення багатьох шкіл є ще недостатнім. Офіційна статистика свідчить, що понад 93% українських шкіл мають комп'ютери. Втім не всі вони відповідають сучасним вимогам. Значна частка комп'ютерного устаткування застаріла та фізично зношена. [11, с. 156].

За даними, наведеними у програмі «Освіта Києва. 2011–2015 рр.», у Києві станом на 2011 рік середній показник забезпечення комп'ютерами середніх загальноосвітніх навчальних закладів становив один комп'ютер на 19 учнів. Аналізуючи ефек-

тивність використання комп'ютерів у кабінетах школи, можна констатувати, що понад 85% навчального часу з використанням комп'ютерної техніки припадає на вивчення курсу інформатики. Тоді як показник використання ІКТ під час вивчення інших предметів залишається вкрай низьким. Це пояснюють недостатньою кількістю комп'ютерів, низьким рівнем підготовки вчителів до застосування ІКТ у навчальному процесі та відсутністю у штатних розписах посади системного адміністратора [14, с. 123].

Позаяк вирішення проблеми оснащення закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою та своєчасне оновлення парку застарілих комп'ютерів у першу чергу залежить від належного фінансування, а скрутне економічне становище в Україні гальмує розвиток інформатизації шкільної освіти. Але є ще одна значна проблема – рівень ІКТ-компетентності викладачів.

Тому, крім покращення оснащення закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою, необхідно прискорити перепідготовку вчителів та фахівців у сфері ІКТ. На сьогодні, зазначає Н.І. Крутова, «кожен педагог загальноосвітнього навчального закладу має уміти створювати текстові документи, таблиці, малюнки, діаграми, презентації, використовувати інтернет-технології, локальні мережі, бази даних, здійснювати анкетування, діагностування, тестування, пошук необхідної інформації в мережі інтернет, розробляти власні електронні продукти (демонстраційний матеріал тощо), а також використовувати готові електронні продукти у своїй професійній діяльності» [9, с. 11].

Розвиток ІКТ у шкільній освіті надає учителеві значні можливості щодо узагальнення, презентації та поширення власного педагогічного досвіду. Одним з ефективних засобів є створення персональних сайтів шкіл чи веб-сторінок учителів у мережі інтернет. Перевагою такої форми портфоліо є оперативність та актуальність: учитель постійно поповнює власну веб-сторінку розробками уроків, контент сайту відображає досвід учителя і може бути корисним не тільки учням, але й колегам-предметникам

З метою подальшого впровадження ІКТ у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів України та створення умов для поетапного переходу до нового рівня освіти на основі цих технологій розроблена Державна національна програма "Освіта: Україна XXI століття". Програма передбачає також удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у сфері впровадження ІКТ у навчально-виховний процес, забезпечення стовідсоткового володіння такими знаннями всіма педагогічними працівниками. Виконання програми має забезпечити «підвищення якості шкільної освіти, розвиток інформаційної взаємодії та інтеграцію загальноосвітніх навчальних закладів у світовий інформаційний освітній простір. Підвищення рівня ІКТ-компетентності вчителів має відбуватись паралельно з упровадженням комп'ютерної грамотності учнів» [3, с. 2].

Таким чином, інформатизація освіти є вирішальним чинником досягнення основних цілей реформування освіти та формування єдиного інформаційного простору освіти. Використання ІКТ впливає на зміст навчання, модернізує засоби, методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий та методичний рівень викладання, індивідуальний підхід до навчання, стимулює тих, хто навчається, до самостійної роботи, підвищує ефективність, доступність та якість надання освітніх послуг.

Щодо проблеми використання в освіті інформаційних технологій, слід зазначити: 1) кількість учителів-предметників, які використовують у своїй роботі інформаційні технології, залишається досить низькою. Серед учнів, які ще не вивчають інформатику, знання комп'ютерної техніки та програм мають переважно ігрову спрямованість; 2) упровадження інноваційних форм і моделей навчального процесу, які передбачають активну інтелектуально-практичну діяльність учнів, потребує уміння вчителів-

предметників користуватися засобами новітніх інформаційних технологій, їх взаємодію з інформаційними потоками. Для набуття таких навичок недостатньо два тижні безперервної курсової підготовки один раз на 4–5 років; 3) у середньому щороку курси підвищення кваліфікації на базі Обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти проходять лише 15–20% вчителів. Щоб курси пройшли усі викладачі, потрібно понад 5 років. За такий термін часу зміниться не лише декілька поколінь програмного забезпечення, а й сама філософія його використання. Розвиток мультимедійних, інтерактивних, веб-технологій випереджає підготовку вчителів до їх використання у кілька разів. Сучасні темпи розвитку програмного забезпечення вимагають постійного підвищення кваліфікації викладачів, безперервної самоосвіти, урізноманітнення форм набуття знань. Учитель інформатики стає основним носієм інформаційної культури та знань з інформаційно-комунікаційних технологій; 4) основним каналом надання Інтернет-послуг у сільській місцевості, як і раніше, залишаються дротові телефонні лінії Укртелекому з низькою швидкістю передачі даних. За такого з'єднання неможливим є проведення практичних та лабораторних робіт при вивченні розділу «Глобальна мережа Інтернет» шкільного курсу інформатики. Використання супутникового та мобільного зв'язку за своїми фінансовими витратами на сьогодні не є вирішенням цієї проблеми; 5) головним фактором, який забезпечує освоєння та подальше ефективне впровадження сучасних освітніх технологій в освіту, є не лише наявність комп'ютерної техніки, а й володіння знаннями з інформаційних технологій як учнями, так і вчителями загальноосвітніх шкіл, хоча б на рівні користувача. З більш активним використанням інформаційних технологій в освіті значно зростає роль вчителя інформатики, який відповідає за комп'ютерний клас у школі, його здатність обслуговувати техніку та мережеве обладнання і підтримувати його у постійному робочому стані. Відсутність в учнів умінь використовувати ПК у своїй роботі лише пришвидшить усі негативні процеси та за короткий термін часу зробить комп'ютерний клас школи непридатним для використання навіть на уроках інформатики.

Як відмічають спеціалісти, «вирішити увесь комплекс проблем, пов'язаних з комп'ютеризацією, підключенням до глобальної мережі Інтернет, низьким рівнем комп'ютерної та інтернет-грамотності вчителів і як наслідок – учнів, самостійно системою освіти дуже важко. Тут необхідне активне партнерство управлінь і відділів освіти з державними установами, громадськими організаціями, установами недержавного сектору і батьківськими радами» [2, с. 28].

Основним принципом такого партнерства має стати активне сприяння підвищенню рівня знань викладачів та учнів у галузі сучасних інформаційних технологій, зменшення різниці між рівнями інформаційної культури між селом та містом. Крім того, інтеграція середньої школи у віртуальне навчальне середовище вищого закладу сприятиме професійному самовизначенню учнів. Учитель середньої школи отримає зручний сучасний інструмент для передавання інформації учням та оцінювання їх знань, а також можливість налагодити професійні зв'язки з викладачами вищого навчального закладу. Університет таким чином отримає додаткову перевагу в конкурентній боротьбі за абітурієнта і вже адаптованих до навчання у вищій школі студентів; це забезпечить якісно новий взаємовигідний рівень співпраці між вищою та середньою школою.

Для розвитку інформаційного простору освіти в Україні привабливими партнерами для вищих навчальних закладів можуть бути школи, які оберуть інформаційно-технологічний профіль навчання, де вивчення інформатики у 10–11 класах відбувається на професійному рівні і для цього у 2010/2011 н.р. передбачено 5 годин/тиждень. Також у перспективі доцільно виділяти школу III ступеня зі структури серед-

ньої загальноосвітньої школи і формувати ліцеї, набираючи на навчання учнів, які вже визначилися із закладом, у якому вони здобуватимуть вищу освіту. Це дасть змогу більш раціонально використовувати бюджетні кошти та комп'ютерну техніку, залучати кваліфікованих викладачів, повніше проводити інтеграцію з вищою школою, цілеспрямовано готувати абітурієнтів для університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Биков В. Ю**. Сучасні завдання інформатизації освіти / В. Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – №1(15). – С. 44–50.

2. **Бузько І.** Розвиток ринку освітніх послуг в Україні в умовах глобалізації / І. Бузько // Економіст. – 2007. – № 8. – С. 28–33.

3. Державна національна програма "Освіта: Україна XXI століття". – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.

4. **Добровольська А. Б.** Інформаційний простір: проблеми становлення нової якості національного росту / А. Б. Добровольська // Наука України у світовому інформаційному просторі. – К. : Академперіодика, 2010. – Вип. 3. – С. 61–70.

5. **Корольський В. В.** Інноваційні інформаційно-комунікаційні технології навчання математики / В. В. Корольський, Т. Г. Крамаренко, С. О. Семеріков, С.В. Шокалюк – Кривий Ріг : Книжкове вид-во Кириєвського, 2009. – 316 с.

6. **Кремень В. Г.** Українська освіта в добу глобалізації / В. Г. Кремень // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2002. – № 6. – С. 4–12.

7. **Кремень В. Г.** Суспільство знань і якісна освіта / В. Г. Кремень // Освіта. – 2007. – № 13–14. – С. 22–34.

8. **Кремень В. Г.** Модернізація освіти на новому етапі інформатизації / В. Г. Кремень // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : третя міжнар. наук.-практ. конф. : [у 2 ч.]. Ч.1 / [за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 34–39.

9. **Крутова Н. І.** ІКТ-компетентності сучасного вчителя в умовах розвитку інформаційного освітнього простору / Н. І. Крутова // Завучу. Усе для роботи. – 2012. – № 21–22 (93–94). – С. 10–14.

10. **Пилипчук А. Ю.** Система освіти як об'єкт інформатизації: структура системи освіти. / А. Ю. Пилипчук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2008. – № 4. – С. 2–5.

11. **Поляничко З. О.** Інформатизація шкільної освіти в Україні: сучасний стан та проблеми впровадження / З. О. Поляничко // Збірник наукових праць КНЛУ. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 155–157.

12. Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації : постанова Кабміну України від 31 серп. 1998 р., № 1352 // Офіц. вісник України. – 1998. – № 35. – С. 30–35.

13. Про Національну програму інформатизації : Закон України, прийнятий 4 лют. 1998 р., № 74/98-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 10. – С. 5–15.

14. **Шаронова Н. В.** Основні проблеми інформатизації вищої освіти / Н. В. Шаронова // Концептуальні проблеми модернізації вищої освіти : матеріали міжнар. наук. конф. (13–14 листоп. 1998 р., Донецьк). – Донецьк, 1998.– С. 122–124.

CITED LITERATURE

1. **Bykov V. Yu.** Contemporary tasks for informatization of education / V. Yu. Bykov // Information technologies and means of teaching. – 2010. – №1(15). – P. 44–50.

2. **Buzko I.** Development of education service market in Ukraine under the conditions of globalization / I. Buzko // Economist. – 2007. – № 8. – P. 28–33.

3. State national programme "Education: Ukraine XXI century". – K. : Raiduha, 1994. – 62 p.

4. **Dobrovolska A. B.** Information area: problems in introduction of new quality in national growth / A. B. Dobrovolska // Science of Ukraine in the world information area. – K. : Akadenperiodyka, 2010. – Issue 3. –P. 61–70.

5. **Korolskyi V. V.** Innovative information communicative technologies for teaching of mathematics / V. V. Korolskyi, T. H. Kramarenko, S. O. Semerikov, S.V. Shokaliuk. – Kryvyi Rih : Kyryevskyi book publish. house, 2009. – 316 p.

6. **Kremen V. H.** Ukrainian education in the era of globalization / V. H. Kremen // Director of a school, a lyceum and a gymnasium. – 2002. – № 6. – P. 4–12.

7. **Kremen V. H.** Knowledge society and high quality education / Kremen V.H. // Osvita. – 2007. – № 13–14. – P. 22–34.

8. **Kremen V. H.** Education modernization on a new stage of informatization / Kremen V.H. // Information communication technologies in contemporary education: experience, problems, perspectives : 3rd internat. scient-pract. conf. : [2 parts.]. P.1 / [edit. by. M. M. Koziar, N. H. Nychkalo]. – Lviv : LDU BZhD, 2012. – P. 34–39.

9. **Krutova N. I.** ICT-competences of teachers in the era of information educational area development / N. I. Krutova // To director's assistant. All for work. – 2012. – № 21–22 (93–94). – P. 10–14.

10. **Pylypchuk A. Yu.** Education system as an object of informatization: education system structure. / A. Yu. Pylypchuk // Information technologies and means of teaching. – 2008. – № 4. – P. 2–5.

11. **Polianychko Z. O.** Informatization of school education in Ukraine: contemporary state and problems for implementation / Z. O. Polianychko // Coll. of scient. works in KNLU. – K. : Publ. centre KNLU, 2013. – P. 155–157.

12. Formation and implementation of national programme for informatization : cabinet of ministers' decree, August 31, 1998 p., № 1352 // Official bulletin of Ukraine. – 1998. – № 35. – P. 30–35.

13. National programme of informatization : law of Ukraine adopted on February 4, 1998, № 74/98-VR // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 1998. – № 10. – P. 5–15.

14. **Sharonova N. V.** Main problems in education informatization of higher school / N. V. Sharonova // Conceptual problems in modernization of higher education : mater.of intern. scient. conf. (November 13–14, 1998, Donetsk). – Donetsk, 1998.– P. 122–124.

УДК 17.022.1:37.011.32

ОСОБЛИВОСТІ ІЄРАРХІЇ ЦІННОСТЕЙ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Валентина ШУЛЬГА
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології управління
Донецького державного університету
управління
Ірина СІКОРСЬКА
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри туризму
Донецького державного університету
управління

© Шульга В., Сікорська І.,2014

Ключові слова: крос-культурні дослідження, цінності, ціннісні орієнтації, студентська молодь, глобалізаційні процеси.

Подано результати емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді Польщі й України. Проведено порівняння найбільш значущих термінальних цінностей студентів двох країн. Виявлено феномени «внутрішнього конфлікту» і «внутрішнього вакууму» особистості. Обґрунтовано вплив процесів глобалізації на характер виявлених закономірностей.

Актуальність проблеми. Вивчення ціннісних орієнтацій особистості має свої витоки практично з моменту виникнення соціологічної науки. Як елемент структури особистості ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність людини до здійснення певної діяльності щодо задоволення своїх потреб та інтересів, а також указують на спрямованість поведінки. Підвищений інтерес дослідників до ціннісної проблематики є результатом більш глибокого розуміння природи людського пізнання, його соціокультурної обумовленості та цілісності.

Проблеми ціннісних орієнтацій широко подані в роботах закордонних та вітчизняних авторів і заслуговують на увагу: Е. Хол, М. Рокіч, Г. Хофстеде, С. Шварц, Ф. Тромпенаарс та Ч. Хемпден-Тьорнер, С. Анісімова, Г. Віжлецова, Є. Головаха, О. Максімова, О. Носенко, Н. Фролова; І. Кононова, М. Каган, П. Гуревич, Л. Сокурянська, Л. Бевзенко, П. Смірнова, Є. Подольська, Н. Костенко, О. Кавалеров та ін.

Зацікавленість дослідників проблемою ціннісних орієнтацій молоді має під собою важливу підставу, адже рання юність є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, яка впливає на

становлення характеру особистості в цілому [1; 7; 8]. Молодь – важливий суб'єкт соціальних змін, величезна інноваційна сила, яку необхідно розумно використовувати. При всій неоднозначності та суперечності глобальних модернізаційних процесів у світі, нових викликах і загрозах суспільству, зрозуміло, що їх рушійною силою є молодь, адже її проблеми належать до найважливіших для держави і суспільства [2; 4; 5]. Крім того, на цьому віковому етапі виникають необхідні для формування ціннісних орієнтацій передумови: оволодіння понятійним мисленням, накопичення морального досвіду, досягнення певного соціального статусу. Стосовно студентської молоді, то формування системи ціннісних орієнтацій стимулюється значним розширенням кола спілкування, ознайомленням студентів з різноманітними формами людської поведінки та її наслідуванням.

Постановка проблеми. Життєві цілі та цінності молоді залежать не тільки від неї самої, а й від суспільства, від соціуму, у якому вона проживає і виховується. У сучасному світі спостерігається тенденція активізації взаємодії між людьми абсолютно різних цінностей, переконань і вірувань. Відкриття багатокультурності світу, з'ясування того факту, що жодна культура не може бути зрозумілою без порівняння та зіставлення з іншими, стимулювало пошук особливого підходу, який засновано на крос-культурному аналізі [6; 11; 12].

Сучасна освіта України стає органічною частиною світового освітнього простору, що обумовлене інтенсивними процесами глобалізації та інтеграції світового співтовариства. Для того, щоб можна було запропонувати адекватно новий предметний зміст системи освітніх стратегій, необхідно мати чітке уявлення щодо життєвих змістів сучасної молоді; про рівень засвоєння ними цінностей і установок західноєвропейської й американської культури, ступеня пристосування й калькування поведінкових патернів суб'єктів цих культур.

Між представниками різних культур встановлюється все більше контактів. Заразом на ґрунті культурних відмінностей виникають непорозуміння і конфлікти. Вивчення базових цінностей культур і ціннісних орієнтацій – шлях до створення механізмів співпраці між університетами, студентами та запобігання етнічних конфліктів. Встановленню контактів можуть допомогти крос-культурні дослідження цінностей, які стають усе більш популярними і мають не тільки наукове, а й практичне значення.

Мета дослідження – проаналізувати особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді України та Польщі на підставі крос-культурного дослідження.

Респондентами дослідження стали 50 студентів Польщі з університету Л. Козьмінського (м. Варшава) та 50 студентів України з Донецького державного університету управління (м. Донецьк) у період 2012–2013 років. Два університети плідно співпрацюють у рамках програми обміну студентів. Вік респондентів – 20–23 роки. За статтю: 64% – жінки, і 46% – чоловіки.

Основу емпіричного інструментарію для проведення дослідження склала методика «Рівень співвідношення «Цінності» і «Доступності» у різних життєвих сферах» О. Фанталової, яка розкриває ціннісні конфлікти особистості [10].

Перший етап обробки отриманих емпіричних результатів дає можливість побудувати ієрархію цінностей польських та українських студентів на основі їх значущості (табл. 1).

Таблиця 1

Ієрархія розподілу ціннісних орієнтацій на основі їх більшої значущості та привабливості для студентів Польщі та України

Цінності	Розподіл відповідей польських студентів		Розподіл відповідей українських студентів	
	місце в ієрархії	середній бал	місце в ієрархії	середній бал
1. Активне життя	10	4,22	8	2,96
2. Здоров'я	2	6,78	2	6,84
3. Цікава робота	5	5,56	6	3,54
4. Краса природи і мистецтва	11	2,24	11	1,38
5. Любов	3	6,72	3	5,28

Закінчення

6. Матеріально забезпечене життя	**7**	**5,28**	**5**	**3,94**
7. Наявність гарних і вірних друзів	**4**	**6,06**	**4**	**4,50**
8. Упевненість у собі	**7**	**5,28**	**7**	**3,22**
9. Пізнання	**8**	**4,74**	**10**	**1,98**
10. Свобода як незалежність у вчинках	**6**	**5,44**	**9**	**2,66**
11. Щасливе сімейне життя	**1**	**7,84**	**1**	**8,24**
12. Творчість	**9**	**4,32**	**12**	**1,28**

Зіставляючи отримані результати, які подано в табл. 1, помітно, що великої різниці між ієрархіями цінностей на основі їх значущості для студентів Польщі та України не спостерігається. Цей факт досить зрозумілий, якщо мати на увазі наступні міркування. По-перше, у якості випробуваних постають представники країн, що практично одночасно подолали варіанти соціалістичного соціально-політичного устрою. По-друге, опитували перше покоління громадян, яке народилось та виросло вже в незалежних постсоціалістичних суспільствах. По-третє, незважаючи на всю етнічну, культурну й навіть цивілізаційну розмаїтість людських співтовариств планети, у другому тисячолітті наочно сформувалося явище глобальної культури, що характеризується проникненням певних технологічних та духовних стандартів у повсякденне життя переважної більшості населення [3; 7; 9]. Глобалізація світу – це реалія, яку ми спостерігаємо і в якій живемо. Люди на всіх континентах залучаються до загальних світових цінностей, і цей процес далі буде тільки набирати обертів, елементи різних культур ще більше будуть проникати одне в одне. Національні риси, безумовно, залишаться, але вони вже не будуть визначати домінуючий спосіб життя. Поняття «світового співтовариства» тепер не абстракція, а реальність – це глобальний світ, що творить якісно іншу культуру. Всі ці чинники обумовили досить великий збіг ієрархій ціннісних орієнтацій студентської молоді Польщі та України.

Як видно з табл. 1, цінність «щасливе сімейне життя» очолює ієрархію цінностей студентів України та Польщі. Середній бал цієї цінності у поляків становить 7,84 балів, а в української молоді – 8,42 балів. Можливо, це невелике розходження між результатами двох вибірок обумовлене тим, що опитування українських респондентів проходило серед студентів п'ятих та четвертих курсів, найбільшу частину яких склали представники жіночої статі. У такому віці будь-яка молода дівчина замислюється про щасливу і міцну сім'ю, а дехто вже перебуває у шлюбі.

Загалом слід зазначити, що численні дослідження ціннісних орієнтацій та атитюдів серед молоді пострадянських просторів свідчать про те, що молоді люди обирають сімейні цінності на перших позиціях своїх ієрархій [2; 4; 8]. Цей факт є позитивним, але й викликає логічне питання. Оптимізм базується на розумінні того, що міцна сім'я є однією з основних умов стабільності суспільства, тобто це основний осередок суспільства, який відіграє стрижневу роль у поширенні громадських і моральних норм. Питання виникає, якщо зіставити дані статистики розлучень із фактом великої цінності сімейних відносин, зокрема для молоді.

Щоб розібратися з цією суперечністю, необхідно згадати ті функції, які сім'я як соціальний інститут виконує у суспільстві. Функцій є багато, і різні науковці пропонують свій їх перелік. Проте є один важливий аспект, який зазначають дослідники, котрі займаються проблемами сучасної сім'ї: вона розглядається як притулок, що має емоційно-психологічну природу та допомагає вижити і вистояти людині в сучасному жорстокому світі. Найімовірніше, для молоді є найбільш привабливою саме ця функція сучасної сім'ї – бути тим стабільним місцем у мінливому світі, де тебе приймають, підтримують, не зважаючи на примхи, забобони та негативні патерни поведінки. Особливо це стосується людей, які знаходяться у ситуаціях соціальних перетворень, коли руйнується багато видів і форм соціальних відносин, і сім'я на цьому фоні набуває особливої привабливості, стає острівцем спокою, відпочинку, особистісної цілісності, тобто цінність її збільшується.

Стосовно зростання кількості розлучень, то ця тенденція сучасності пояснюється багатьма чинниками. У межах обговорення зазначимо декілька. По-перше, зрозуміло, що побудова сім'ї як психоемоційного надійного притулку потребує певних зусиль, часу, поступових взаємних компромісів, праці душі – цей шлях нерідко здається занадто важким для молоді. Є ще один не менш важливий чинник, який необхідно розглянути у контексті статті. Мова йде про сучасний період постмодерну, основна ідея якого – пріоритет індивідуальності та інтересів особистості. Тобто на першому місті знаходяться особистісні потреби людини. Таким чином, якщо індивідуальні потреби людей повноцінно задовольняються у межах сімейного життя, то вони одружуються. Якщо одруження утруднює дорогу до реалізації своїх особистих інтересів, то індивіди відмовляються від сімейних відносин.

Говорячи про систему цінностей поляків, слід зазначити їх особливу релігійність. Поляки за своїм віросповіданням католики, де одним з головних таїнств є шлюб. Дотримання традицій і культури своєї країни є однією з найважливіших якостей поляків. Сім'я є носієм культурних цінностей суспільства і народу, соціокультурним, педагогічним середовищем, вона створює систему цінностей, що відповідають потребам польського суспільства, культивує родинні традиції і традиції виховання підростаючого покоління, сприяє формуванню у нього національної культури. Україна теж є релігійною країною, де існують норми та звичаї, які перекликаються із системою цінностей студентської молоді.

На другому місці за значущістю є така цінність, як «наявність психічного та фізичного здоров'я» (середній бал у поляків складає 7,68; в українців – 6,84). Здоров'я дається нам від природи, це найсильніший людський ресурс, який легко вичерпується і складно відновлюється.

Ідея здорового способу життя домінує у сучасному суспільстві. Всі сторони людського життя в широкому діапазоні соціального буття – виробничо-трудовому, соціально-економічному, політичному, сімейно-побутовому, духовному, оздоровчому, навчальному – врешті-решт визначаються рівнем здоров'я і масштабами використання його психофізіологічного потенціалу. Сьогодні ця думка приховано домінує у свідомості сучасної людини, тому велика кількість респондентів у різноманітних соціологічних та психологічних дослідженнях на перші місця у своїх ієрархіях цінностей ставить здоров'я як одну з вищих цінностей.

За своєю ціннісною сутністю здоров'я є благом, тим, що відповідає потребам та інтересам людей, має для них позитивне значення. За аксіологічною ієрархією здоров'я належить до вищих, універсальних цінностей, оскільки має неминуще, всеосяжне і позачасове значення. Водночас здоров'я є цінністю-засобом, оскільки існує не саме по собі, а є умовою існування ще більш значущої цінності – життя, тобто студенти усвідомлюють, якщо буде міцне здоров'я, то можна буде досягнути інших цілей. Крім того, національна охорона здоров'я в країнах, до яких належать респонденти, знаходиться не на високому рівні. Цей факт змушує пересічних громадян піклуватися про своє здоров'я самостійно.

На третьому місці молодь обирає таку цінність, як «любов до коханої людини». Період молодості сам по собі обумовлює зародження нових почуттів і створення сім'ї, саме тому студенти ставлять любов на третє місце в ієрархії цінностей. Середній бал цінності «любов» для поляків складає 6,72 балів; середній бал українців становив 5,28. Потреба любові найбільш властива людині в юності. Однак закономірний і неминучий у цьому віці сплеск пристрасті далеко не завжди викликається власне любов'ю, і досить часто за це прекрасне почуття вважається закоханість [2].

На четвертому місці розташовується така цінність, як «наявність гарних і вірних друзів», що цілком зрозуміло, тому що період студентства – це насамперед набуття нових знайомств на все життя. Польські студенти поставили цю цінність на четверте місце із середнім балом 6,06, а вибір українців склав 4,5 бали. Дружба визнається великою соціальною і моральною цін-

ністю більшістю людей, які вважають її при цьому цінністю дуже рідкісною. Сучасний світ вельми динамічний і нестабільний, він народжує сумніви й непевність у наступному дні. У цій нестабільності людина змушена шукати непорушні точки опори, якими стають родина та друзі. Віковий період респондентів передбачає широке коло спілкування, інтенсивне споживання культури й високу соціальну активність [4; 8], тому не дивно, що цінність «наявність гарних і вірних друзів» знаходиться у першій п'ятірці ієрархії цінностей.

Цінність «пізнання» посідає одне з останніх місць як у польської, так і в української молоді, можливо тому, що респонденти знаходяться в тому віці, коли вони тільки отримують освіту, розширюють кругозір та здійснюють власний інтелектуальний розвиток. Цінність пізнання та повноту його сенсу людина повністю розуміє тоді, коли вже має досвід у житті. Можливості творчої діяльності опитуваними приділяється невелике значення, адже в студентські роки молодь робить акцент на навчанні, що є в цілому репродуктивною діяльністю. Найімовірніше, схильність до творчості може проявлятися як винахідливість у несподіваних ситуаціях, на які багате студентське життя.

Узагалі вибір цінностей відповідає віковим особливостям випробуваних і в цілому не має розбіжності з літературним джерелами [2; 5; 9]. Аналізуючи ієрархії термінальних цінностей студентства обох країн, треба зауважити, що коли плани юнацтва зводяться до наміру бути здоровим, мати вірних друзів і щасливе сімейне життя, займатися в майбутньому цікавою роботою, то це ще не можна повною мірою назвати життєвою перспективою. Молода людини повинна не тільки уявляти собі своє майбутнє загалом, а й усвідомлювати засоби досягнення поставлених життєвих цілей [1]. Зрозуміти шляхи, якими юнацтво збирається досягнути своїх важливих цілей, потребує додаткових досліджень та розгляду інструментальних цінностей.

Завдяки використаній методиці О. Фанталової можна не тільки вибудувати ієрархію цінностей, але й дати відповідь на важливе питання: чи зможе особистість досягнути тієї або іншої цінності свого життя. Таким чином, аналіз результатів другого етапу застосування методики О. Фанталової дає можливість виділити ті цінності в обох групах респондентів, які викликають певні труднощі в їх досягненні. Тобто цінності, які є привабливими для студентів, можуть бути не досяжними для них, що, безумовно, впливає не тільки на поведінку молодих людей, а й на їх життєву стратегію (табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія розподілу ціннісних орієнтацій студентів Польщі та України з точки зору їх досяжності

Цінність	Розподіл відповідей польських студентів		Розподіл відповідей українських студентів	
	місце в ієрархії	середній бал	місце в ієрархії	середній бал
1. Активне життя	2	6,78	1	6,28
2. Здоров'я	8	5,3	2	4,34
3. Цікава робота	10	5,00	8	3,24
4. Краса природи і мистецтва	6	5,46	4	1,38
5. Любов	9	5,08	5	3,84
6. Матеріально забезпечене життя	11	3,66	12	1,94
7. Наявність гарних і вірних друзів	1	7,14	3	4,00
8. Упевненість у собі	3	5,98	6	3,62
9. Пізнання	5	5,64	7	3,26
10. Свобода як незалежність у вчинках	7	5,34	11	2,14
11. Щасливе сімейне життя	4	5,72	5	3,06
12. Творчість	9	5,08	10	2,30

Порівнюючи дві ієрархії цінностей (табл. 2), можна зазначити, що розподіл цінностей з точки зору їх досяжності не збігається у респондентів обох груп. Самою легкодосяжною цінністю для студентів Польщі є наявність гарних і вірних друзів (7,14 бала), для українських студентів вона розташувалась на третьому місці (4 бали). Виникає

припущення, що поляки більш дружелюбні й гостинні. Можливо, така розбіжність у досяжності цієї цінності пояснюється особливостями міжособистісних стосунків у століття високих технологій, коли різнонаціональні дружні відносини у більшості випадків можливі й підтримуються за допомогою Інтернету, що для українських студентів у цілому є проблемою, і тому така цінність, як дружба, стає більш важкодоступною для них, ніж інші цінності.

Досяжність цінності «активного життя» у студентів обох країн знаходиться на високому рівні (середній бал серед польських студентів складає 6,78; серед українців – 6,28 і посідає перше місце в цій ієрархії). Студентське життя саме по собі є активним, воно насичене яскравими емоціями, новими знайомствами, тому ця цінність є легкодоступною серед студентів та не є для них особливо важливою.

Здоров'я (як стандартна, поширена цінність передається з покоління в покоління) посідає друге місце в досяжності українських студентів (4,34 бала), тоді як поляки поставили його на восьме місце (5,30 бала). Сьогодні панує розуміння здоров'я як відсутність хвороб. Межі того стану, за якого людину вважають практично здоровою, рухливі. Тому поняття «практично здоровий» має аксіологічний відтінок і використовується як деяка межа.

У Польщі, як і в Україні, існує безробіття – не всі студенти можуть знайти роботу за фахом, особливо це стосується висококваліфікованих працівників, тому для польських студентів доступність цікавої роботи в ієрархії посіла десяте місце з середнім балом – 5; українські студенти розташували цікаву роботу на восьме місце (3,24 бала).

Творчість посідає один з нижніх щаблів за доступністю (поляки – 5,08, українці – 2,3 бала), тим самим підкреслюючи вкрай малу значущість для сучасної молоді, і пострадянського суспільства в цілому, естетичних та креативних цінностей. Можливою причиною такого факту може бути прояв прагматизму, який властивий представникам молодого покоління. Звертає на себе увагу той факт, що студенти знають і розуміють цінність творчості в структурі сучасної особистості, ідеали якої домінують у гуманітарній науці. Однак затребуваність творчого потенціалу людини на сьогодні не є високою, і будь-які новаторства в українському суспільстві найчастіше є переспівами інших культур, тому майбутні фахівці відводять творчості одне з останніх місць у своїй ієрархії цінностей

Матеріально забезпечене життя є для студентів обох груп важкодосяжною цінністю, оскільки проблема нестачі грошей у студентів є однією з вічних, коли доводиться поєднувати навчання з роботою (середній бал у польських студентів склав 3,66; в українських студентів – 1,94).

Спираючись на різницю балів між «цінністю» та «доступністю» певної цінності методика О. Фанталової дає вихід на отримання таких показників, як «внутрішній конфлікт», «внутрішній вакуум» та «нейтральна зона».

«Внутрішній конфлікт» полягає в значному перевищенні цінності над її доступністю. Різниця цінності-доступності завжди буде вказувати на ступінь розбіжності між тим, що є, і тим, що повинно бути, між «хочу» і «маю», а також між «хочу» і «можу». Стан внутрішнього конфлікту – це, перш за все, стан розриву в системі «свідомість-буття», розходження між потребою в досягненні значущих цінностей і неможливістю цього досягнення в реальності. Такий психологічний конфлікт вирішується тільки тоді, коли в людини складається нове ставлення до тієї об'єктивної ситуації, що породила конфлікт, і нові мотиви діяльності. Якщо особистість не може вирішити існуючу суперечність, то попереду на неї чекає фрустрація та депресія.

«Внутрішній вакуум» характеризується значним перевищенням доступності над цінністю. Цей стан виникає, коли доступний об'єкт не становить інтересу, може супроводжуватися відчуттям «внутрішнього баласту», «надмірності присутності», непотрібності, нікчемності, внутрішньої порожнечі.

«Нейтральна зона» являє собою безконфліктний, спокійний стан, де «бажане» і «реальне» повністю або частково збігаються, гармонійно врівноважені у внутрішньому світі суб'єкта.

Щодо українських студентів, то в зону «внутрішнього конфлікту» цілком попадає така цінність, як «щасливе сімейне життя», що свідчить про ступінь незадоволеності поточною життєвою ситуацією. Якщо мати на увазі, що більшість опитуваних ще не вступила у шлюбно-сімейні відносини, то лишається припущення щодо блокади основних потреб з цього боку, а також про наявність певного рівня сумніву респондентів стосовно досяжності «щасливого сімейного життя» у реальному житті.

Звертає на себе увагу, що для українських респондентів існує тенденція назрівання внутрішніх конфліктів відносно тих цінностей, які є найбільш значущими для них: «щасливе сімейне життя», «здоров'я», «любов». До переліку цінностей, що можуть привести до внутрішнього конфлікту, логічно додається «матеріально забезпечене життя», що не є дивним, оскільки для студентства матеріальні проблеми достатньо актуальні саме через їх статус.

У зону «внутрішнього вакууму» для української вибірки попадає «активне життя», тобто життя студентів настільки наповнене різними подіями, різноманітними зустрічами та пригодами, що це вже стає занадто, а як свідчить польське прислів'я, «що занадто, то нездраво». Імовірно, для цих студентів існує незадоволеність цією життєвою сферою, «відчуття внутрішнього баласту» або «надмірності присутності». Можливо припустити, що для цих респондентів активність студентського життя настільки висока, що стає вже непотрібною.

У цілому такі цінності, як «активне життя», «пізнання», «природа», «творчість», не мають для українських студентів у їх теперішньому віковому періоді серйозного значення, відходять на задній план і складають у сукупності зону внутрішнього вакууму. Треба зазначити, що поняття внутрішнього вакууму актуальне для життя сучасної молоді, і частіше воно вживається як синонім екзистенційного вакууму, що означає знецінення життя і втрату його сенсу. Стосовно представників української вибірки, то та кількість цінностей, що потрапляє в зону «внутрішнього вакууму», породжує припущення щодо певної залежності від навколишнього світу, виникнення внутрішньої порожнечі при відчутті необмеженої зовнішньої свободи.

Нейтральна зона являє собою безконфліктний, спокійний стан, де «бажане» і «реальне» повністю або частково збігаються, гармонійно врівноважені у внутрішньому світі суб'єкта. Це стан, коли значущі потреби в основному задоволені, а цінності реалізовані. З точки зору українських студентів, до таких цінностей належать: «наявність гарних і вірних друзів», «упевненість у собі», «можливість розширення своєї освіти і ролі пізнання», «цікава робота».

Для польських студентів ситуація виявилася іншою. Для всіх запропонованих цінностей співвідношення між цінністю та її доступністю перебуває у нейтральній зоні і не має значних розходжень, що характеризує респондентів цієї групи як достатньо гармонійних особистостей, які задоволені своїм життям, статусом, відносинами у навколишньому середовищі. Але завжди існують певні розбіжності між особистими бажаннями та можливостями, що відбивається на поведінці і загальному стані особистості. Адже деяку негативну тенденцію щодо польських студентів мають такі цінності, як «щасливе сімейне життя» і «здоров'я».

Висновки. Спостерігається високий ступінь ідентичності ієрархій термінальних цінностей студентської молоді України та Польщі, що пояснюється процесом глобалізації і тим, що Польща та Україна є країнами колишнього комуністичного табору. Найбільш важливими для студентського віку цінностями як польських, так і українських студентів виявилися «щасливе сімейне життя», «здоров'я», «любов» та «наявність близьких друзів». Тоді як цінності, що пов'язані з пізнавальною діяльністю, мали для них менше значення. Безумовно, одне дослідження не може претендувати на загальні теоретичні висновки, але воно є сигналом тих культурних процесів, які відбуваються у суспільстві.

Для респондентів двох груп простежувалися відмінності у досягненні цінностей. Для польських студентів усі запропоновані цінності перебувають у нейтральній зоні,

тобто значущі потреби в основному задоволені, а цінності реалізовані. Такий стан не викликає внутрішнього конфлікту і є позитивним моментом у структурі мотиваційної сфери особистості. Для українських студентів ті цінності, які мають для них велике значення, викликають певні проблеми щодо їх досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бевзенко Л. Д**. Соціальні інтереси українців та місце освіти в системі ресурсів їхньої реалізації / Л. Д. Бевзенко // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С. 22–30.

2. **Богданова Т. В**. Иерархия ценностных ориентаций в области семейных взаимоотношений современной студенческой молодежи / Т. В. Богданова // Психология обучения. – 2010. – № 5. – С. 68–81.

3. **Бреусенко О. А.** Динаміка ціннісно-смислової сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / О. А. Бреусенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 20 с.

4. **Варбан М.** Ціннісні орієнтації та пріоритети старшокласників / М. Варбан, С. Кучмагра // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 39 (87). – С. 22–24.

5. **Журавлева Н. А**. Динамика ценностных ориентаций молодежи в условиях социально-экономических изменений / Н. А. Журавлева // Психологический журнал. – 2006. – № 1. – С. 35–44.

6. **Магун В.** Жизненные ценности населения: сравнение Украины с другими европейскими странами // Украинское общество в европейском пространстве / Магун В., Руднев М. ; под ред. Е. И. Головахи, С. А. Макеева. – К. : Ин-т социологии НАНУ ; Харьковский нац. ун-т., 2007. – С. 226–273.

7. **Панченко Л. М.** Формування ціннісних орієнтацій молоді у період системної трансформації українського суспільства : автореф. дис... канд. філос. н. : 09.00.03 / Л. М. Панченко ; АПН України, Ін-т вищої освіти АПН України. – К., 2003. – 19 с.

8. **Сокурянская Л. Г.** Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода : [монография] / Л. Г. Сокурянская ; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. – Х., 2006. – 576 с.

9. **Троян Л. П.** Дослідження ієрархії потреб / Л. П. Троян // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26, т. 4. – С. 183–193.

10. **Фанталова Е. Б**. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта / Е. Б. Фанталова. – Самара : Изд. дом БАХРАХ ; М., 2001. – 128 с.

CITED LITERATURE

1. **Bevzenko L**. Social interests of Ukrainians amd position of education within the system of resources of their realization / L. D. Bevzenko // Higher Education of Ukraine. – 2011. – #4. – P. 22–30.

2. **Bogdanova T.** The hierarchy of value orientations in the field of family relationships of modern college students / T. Bogdanova // Educational Psychology. – 2010. – № 5. – P. 68–81.

3. **Breusenko O.** Dinamics of the value-essence sphere of a person under the conditions of existentional crisis: synopsis of the dissertation for obtaining the scientific title of the candidate of psychological sciences: 19/00/01/ O. Breusenko; Kyiv National university named after T. Shevchenko. – K., 2000. – 20 p.

4. Varban V. Value orientations and priorities of the senior schoolchildren/ M.Varban, S.Kuchmagra// Practical psychology and social work. – 2003. – # 39 (87). – P. 22–24.

5. **Zhuravleva N.** Dynamics of value orientations of young people in terms of socio - economic changes / N. Zhuravleva // Psychological journal. – 2006. – № 1. – P. 35–44.

6. **Magoon V.** Behaviour population : a comparison of Ukraine with other European countries / Magoon V., Rudnev M. // Ukrainian society in the European space / Golovaha Y., Makeev S. – Kiev, 2007. – P. 226–273.

7. **Panchenko L.** Formation of the value orientations of youth at the period of system transformation of Ukrainian society: synopsis of the dissertation for obtaining the title of the candidate of Phylosophical Sciences.:09.00.03/L. Panchenko; Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. The Institute of higher education of APS of Ukraine. – K., 2003, – P.19

8. **Sokuryanskaya L.** Students on the way to another company: evaluative discourse transition [monograph] / N. Sokuryanskaya ; Kharkiv National University named after V. Karazin. – Kh., 2006. – 576 p.

9. **Troyan L.** The investigations of the hierarchy of the needs/ L.Troyan// Scientific notes of the Institute of psychology named after G. Kostyuk of the APS of Ukraine/ under general edition of S. Maksimenko. – K. : Glavnik, 2005. – Issue 26, Volume 4. – P. 183–193

10. **Fantalova E.** Diagnosis and therapy of internal conflict / E. Fantalova. – Samara : Publishing Printing House Bahrar ; Moscow, 2001. – 128 p.

11. **Hofstede G.** (1985). Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. Abridged edition. – London : Sage Publications, 1985.

12. **Schwartz S.** (2001). Value Hierarchies Across Cultures Taking a Similarities Perspective / S. Schwartz, A. Bardi // Journal of Cross-Cultural Psychology, 32 (3): 268-290.

УДК 378.111-057.875 (4)(574)

УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕДУРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ЄВРОПИ ТА КАЗАХСТАНУ

Шолпан КАЛАНОВА
доктор педагогічних наук, професор,
Президент незалежної Казахстанської
агенції із забезпечення якості освіти

Мейргуль АЛПИСБАЄВА
магістрантка 2 курсу
Євразійського національного
університету ім. Л.М. Гумільова
(Казахстан)

© Каланова Ш., Алписбаєва М., 2014

Ключові слова: якість вищої освіти, експертні групи студентів, акредитація, Болонський процес.

У статті розглянуті питання участі студентів в процесах зовнішнього забезпечення якості освітнього процесу. Проаналізований досвід залучення студентів до експертної оцінки агентств із забезпечення якості освіти Німеччини, Великобританії, Норвегії, Фінляндії і Швеції. На основі проведеного дослідження авторами систематизовані критерії відбору студентів при формуванні експертних груп із проведення процедури акредитації організацій освіти і освітніх програм. Запропоновані рекомендації можуть бути використані фахівцями в області забезпечення якості в освіті.

Участь студентів у процесі забезпечення якості вищої освіти є невід'ємною частиною процедури і стандартів акредитації в європейському просторі вищої освіти. Відповідно до європейських стандартів і рекомендацій щодо систем забезпечення якості ENQA (Європейська асоціація із забезпечення якості у вищій освіті) до складу експертних груп з оцінювання якості вищих навчальних закладів, нарівні з національними та міжнародними академічними експертами, роботодавцями, входять студенти.

Участь студентів у процесах забезпечення якості має велике значення в поліпшенні та вдосконаленні навчального процесу. Думка студентів про навчальні курси, участь у прийнятті рішень на рівні ВНЗ, представлення та захист своїх інтересів у студентських союзах та інших представницьких органах, а також як експертів у процедурах акредитації тощо формують механізми покращення студентського досвіду у ВНЗ.

Казахстанські агентства із забезпечення якості активно працюють у цьому на-

прямі. Наприклад, відповідно до положення Незалежного Казахстанського агентства із забезпечення якості в освіті (IQAA), до складу Акредитаційної ради, яка приймає остаточне рішення щодо акредитації, до експертних груп із зовнішнього аудиту в обов'язковому порядку входять представники студентів. Вищий навчальний заклад, у свою чергу, представляє акредитаційним агентствам кандидатури студентів з відмінною успішністю для введення до складу експертної групи з оцінки. На сьогодні розробляється керівництво для відбору студентів, які будуть брати участь у процедурах забезпечення якості. Ця робота безпосередньо проводиться з ВНЗ на основі критеріїв, розроблених IQAA, проте Національний союз студентів Казахстану, Альянс студентів Казахстану поки що слабо залучені у процес забезпечення якості та розробку цього документа. У зв'язку з цим актуальним є вивчення європейської практики відбору студентів на роль експертів для участі у процесах забезпечення якості.

Європейський союз студентів: критерії відбору студентів-експертів. У рамках Болонського процесу питаннями залучення студентів у процеси зовнішнього забезпечення якості безпосередньо займається Європейський союз студентів (ESU), який об'єднує 49 національних студентських союзів з 39 країн із чисельністю понад 11 млн студентів. Мета ESU полягає в представленні інтересів студентів на європейському рівні в галузі освіти, культури, економіки, соціального життя. Щобільше, студент, рекомендований ESU, завжди входить до складу експертної групи ENQA із зовнішнього оцінювання діяльності агентств-членів [1].

ESU формує пул студентів-експертів на основі проведення тренінгу студентів, обраних із числа тих, що подали заяву відповідно до загальнодоступних критеріїв. Зазвичай претенденти повинні мати відповідний досвід у керівних органах ВНЗ (вчена рада, академічний сенат), знання в галузі забезпечення якості вищої освіти, мовні компетенції (знання англійської мови для міжнародної акредитації).

На сьогодні ESU співпрацює з ENQA, європейськими агентствами щодо забезпечення якості, програмою інституційної оцінки Європейської асоціації університетів, ВНЗ, а також національними пулами студентів. 26 студентів з 28 різних європейських країн обрані для включення в пул забезпечення якості, які пройшли навчальний тренінг і предсталяють різні предметні галузі та цикли навчання. Пул також забезпечує гендерний баланс, у складі якого 55% жінок і 45% чоловіків [1].

На додаток ESU розробив ряд важливих документів, які служать як керівництво для студентів для участі в процесах забезпечення якості. Наприклад, Керівництво для студентів у сфері забезпечення якості є настільною книгою студентів-експертів, яке містить інформацію про процедури забезпечення якості вищої освіти, видах оцінки, ролі студентів і необхідних навичках і кваліфікаціях для активної участі в процесі оцінки вищої освіти.

Німеччина: відбір студентів у ролі експертів. Система забезпечення якості вищої освіти Німеччини гарантує участь студентів у процедурах оцінки якості університетів. Акредитаційна рада Німеччини, яка акредитує німецькі агентства щодо забезпечення якості, складається з чотирьох представників ВНЗ, чотирьох представників урядів земель, п'яти представників роботодавців, двох іноземних експертів і двох представників студентів. Щобільше, один представник акредитаційних агентств також може брати участь у дорадчих цілях [3].

Акредитаційні агентства в обов'язковому порядку засновують орган, що ухвалює остаточні рішення про акредитацію. Ці органи приймають рішення про акредитацію на основі звіту та рекомендації експертної групи з оцінки. До складу таких органів акредитаційні агентства залучають представників студентів як членів з правом голосу. Стосовно експертних груп з оцінки освітніх програм, то агентства в обов'язковому порядку залучають усі зацікавлені сторони, у тому числі експертів вищої освіти, студентів і роботодавців. Незва-

жаючи на те, що відсутні вимоги за часткою учасників з кожної групи, використовується загальна практика залучення трьох експертів (професорів), одного роботодавця і одного студента.

Крім зазначених вище умов, що забезпечують участь студентів у процесах забезпечення якості, найважливішим є вивчення процесу обрання студентів як представників зацікавлених сторін у вищевказані органи або повноправних членів в експертні групи з оцінки. Тоді як членів Акредітаційної ради спільно призначають Конференція ректорів і Конференція міністрів освіти і культури федеральних урядів, то відбір і призначення членів до органів з прийняття рішень агентств та експертних груп з оцінки самостійно здійснюються агентствами.

З метою узаконення процесу участі студентів у вищевказаних органах, а також забезпечення необхідних кваліфікацій і досвіду, Національний союз студентів Німеччини, регіональні асоціації студентських союзів і федеральні асоціації викладацько-студентських спілок за підтримки студентських організацій, афілійованих з політичними партіями, створили Акредитаційний пул студентів.

Рада підтримала створений пул і порекомендувала агентствам обирати студентів з цього пулу для їх органів прийняття акредитаційних рішень та експертних груп з оцінки.

Акредитаційний пул студентів проводить загальні збори два рази на рік, на які збираються всі вищевказані організації. Це надає можливість для багатьох студентів, що займаються питаннями політики в галузі вищої освіти на різних рівнях, обговорити останні тренди у сфері акредитації та обмінятися думками і досвідом.

Представництво студентів у Раді, як правило, вирішується на загальних зборах. Секретаріат знаходиться в Національному союзі студентів Німеччини, який займається адміністративними питаннями. Координаційна рада надає підтримку Секретаріату й ухвалює необхідні рішення між загальними зборами.

Члени-засновники делегують студентів для їх включення в пул. За запитом акредитаційного агентства Секретаріат висуває кандидатів-студентів, які відповідають затребуваному профілю (спеціальність, тип навчального закладу, федеральна земля), і призначає одного з придатних на випадковій основі. У разі призначення студента членом будь-якого органу, що приймає рішення, Секретаріат оголошує конкурс серед усіх членів пулу, після чого обирається новий член цього органу або рішенням Координаційної ради, або на загальних зборах.

Для задоволення вимог необхідних кваліфікацій студентів-експертів і представників пулу проводяться регулярні навчальні семінари у вихідні дні, які відкриті для всіх зацікавлених студентів. Навчальні семінари ознайомлюють учасників з необхідними знаннями про освітні реформи, Болонський процес та процедури акредитації. Забезпечені інтерактивними методами, учасники отримують більш практичні знання за змістом і процедурам роботи експертної групи.

Делегування осіб у пул є повністю автономним рішенням вищеназваних організацій, а участь у навчальному семінарі не має обов'язкового характеру щодо включення в пул. Проте пул настійно рекомендує делегуючим організаціям участь студентів у навчальному семінарі. Більшість делегуючих організацій, у тому числі Національний союз студентів Німеччини, вирішили делегувати студентів тільки після того, як вони пройшли навчальний семінар або отримали зіставний ступінь знання іншим шляхом [3].

Досвід скандинавських країн: обрання студентів в експертні групи з оцінки. Участь студентів у процесах оцінки якості вищої освіти варіюється від однієї скандинавської країни до іншої. Так у Фінляндії Фінляндська рада з оцінки вищої освіти (FINHEEC) забезпечує залучення студентів як експертів у процеси оцінки якості освітніх програм. Однак студенти не беруть участі в інституціональних оцінках університетів FINHEEC, а тільки в інституціональних

оцінках політехнічних ВНЗ. Це пояснюється тим, що спочатку інституціональну оцінку планувалося проводити на міжнародному рівні без участі студентів, а потім FINHEEC продовжив цю схему [2].

У Данії участь студентів забезпечується не тільки при оцінці освітніх програм, яка почалася як пілотний проект Данським інститутом оцінки (Danish Evaluation Institute – EVA). Згідно із Законом про Данський інститут оцінки, члени експертної групи з оцінки в обов'язковому порядку повинні мати професійний досвід за тією спеціальністю, за якою оцінюється освітня програма. У цьому зв'язку EVA стартував пілотний проект щодо залучення студентів в експертні групи з оцінки, оскільки студенти не могли відповідати вищезазначеним вимогам.

Стосовно Норвегії Норвезьке агентство із забезпечення якості в освіті (NOKUT) призначає студентів в експертні групи з акредитації ВНЗ і групи з аудиту, крім експертних груп з оцінки освітніх програм. Мережева Рада Норвегії (Network Norway Council) також забезпечує включення студентів в експертні групи з інституціональної оцінки університетів, а іноді й освітніх програм.

У Швеції студенти завжди залучаються до складу експертних груп спеціалізованих оцінок, а іноді й при акредитації нових освітніх програм університетів.

Критерії обрання студентів як членів експертних груп засновані на індивідуальних здібностях кожного студента. У Фінляндії та Норвегії рішення щодо обрання певного студента до складу експертної групи приймає агентство із забезпечення якості на основі рекомендації студентських організацій. У Швеції, з іншого боку, університети рекомендують студентів, проте агентство приймає остаточне рішення про склад експертної групи. Тоді як експерти не можуть бути рекомендовані з числа співробітників свого університету, зазвичай студентів рекомендують ВНЗ. Очевидно, що студент не може брати участь в оцінці власного університету. При формуванні групи з аудиту студенти номінуються національною студентською організацією.

Критерії обрання студентів включають гарний рівень знання про освітню систему й оцінку якості освіти, досвід в органах прийняття рішень і студентських організаціях. Студенти як члени експертних груп повинні мати певний досвід в оцінюваній галузі вивчення/спеціальності і мати той же рівень/цикл підготовки оцінюваної програми. Крім того, у студентів має бути достатній студентський досвід, а також не віддавати перевагу студентам останніх курсів, яким потрібно складати підсумкові іспити. Зазвичай критерії розрізняються залежно від виду оцінки. Наприклад, при інституціональному аудиті й оцінці велике значення має досвід роботи у студентських організаціях та органах з прийняття рішень на інституціональному рівні. Досить часто обрані студенти мають достатній досвід роботи в різних радах, органах з прийняття рішень і студентських організаціях, а також вважають, що такий досвід – істотний внесок в їх роботу як членів експертних груп.

У всіх скандинавських країнах обов'язковим також є навчальний тренінг, який повинні пройти всі обрані члени експертної групи, у тому числі студенти. На тренінгу розглядаються теорія, методи і практика оцінки, індивідуальне проектне планування та інші відповідні питання. Метою навчання також є роз'яснення ролей та обов'язків членів експертної групи з оцінки. У тих скандинавських країнах, де студенти беруть участь як представники, навчальний тренінг також є обов'язковою умовою участі в процесі оцінки [2].

Слід зазначити, що, на думку студентів, зрозумілість обов'язків, достатній час для прийняття рішення і визначення індивідуальних напрямів роботи у процесі оцінки є істотними для успішного проведення оцінки. Розробка керівництва для студентів сприяла не тільки підвищенню знань та кваліфікацій студентів, а також забезпечила спадкоємність студентського досвіду роботи як експертів з оцінки.

Великобританія: участь студентів в оцінці якості вищої освіти. Найбільш відмітна характеристика національної системи

забезпечення якості Великобританії полягає у залученні студентів як до внутрішніх, так і зовнішніх процесів оцінки якості за допомогою різних механізмів. До таких механізмів відносяться: систематичне представлення студентів на всіх рівнях усередині ВНЗ, ефективне навчання та підтримка студентських представників, включення членів студентських груп в експертні групи з оцінки, національні опитування студентського досвіду в університетах, лонгітюдні дослідження й опитування студентів і тих, що навчаються за післявузівськими програмами.

Агентство із забезпечення якості Великобританії (QAA), яке має філії в кожній з чотирьох країн, проводить цілий ряд заходів, які включають експертну оцінку інституціонального аудиту в Англії та Північній Ірландії, інституціональну оцінку в Уельсі та інституціональну оцінку, орієнтовану на вдосконалення якості (ELIR) у Шотландії. Залучення студентів та їх представників в усі види оцінок є невід'ємною частиною процесу оцінки вищої освіти у Великобританії [4].

Проте методи залучення студентів до забезпечення якості різняться між країнами. Наприклад, у Шотландії представники Національної ради студентів входять до складу експертної групи ELIR як повноправні члени. В Англії, Уельсі та Північній Ірландії студенти не входять до складу експертних груп з оцінки, вони беруть активну участь у процесі складання звіту про самооцінку ВНЗ і подають окремий звіт про самооцінку з боку студентського досвіду.

У цьому зв'язку Шотландія представляє особливий інтерес у вивченні процесу обрання студентів як членів експертної групи з оцінки. Шотландські студенти входять до складу експертних груп з оцінки вишу за рекомендацією Національного союзу студентів Шотландії. Критерії обрання становлять поточний або недавній досвід у галузі вищої освіти, досвід представлення інтересів студентів на інституціональному рівні, поінформованість про різноманітність вищих навчальних закладів і підходи до забезпечення якості. Обрані студенти, аналогічно до досвіду інших країн, беруть участь у навчальному тренінгу разом з іншими членами експертної групи, однак мають додатковий день тренінгу до початку основного навчання (3 дні в цілому).

Обов'язки і права студентів як членів експертної групи включають участь у всіх зустрічах експертної групи, зовнішньому візиті до ВНЗ, відповідальність поряд з іншими членами за участь у наданні оцінки про якість навчання та викладання, внесення коментарію до звіту про самооцінку ВНЗ, а також написання одного розділу звіту про оцінку.

З метою підвищення ефективності участі студентів у процесах забезпечення якості було створено Агентство зі студентської участі в оцінці якості Шотландії (Sparqs). Мета агентства полягає в підтримці участі студентів у системах забезпечення якості університетів і студентських організацій, а також у сприянні ВНЗ та управлінням освіти щодо залучення студентів. До складу Sparqs входить чотири штатні співробітники і вісім позаштатних студентів, які займаються навчанням представників студентів. Агентство фінансується Шотландською радою з фінансування, а адміністративною работою займається Національна рада студентів Шотландії [5].

Рекомендації щодо розробки критеріїв обрання студентів-експертів у Казахстані на основі європейського досвіду. На основі вивченої кращої європейської практики подаємо такі рекомендації з визначення критеріїв обрання студентів як членів експертних груп з оцінки якості вищих навчальних закладів у Казахстані. Критерії обрання студента як члена експертних груп національних агентств із забезпечення якості в Казахстані можуть містити:

- знання про систему вищої освіти і Болонський процес;
- обізнаність про інструменти оцінки якості освіти;
- досвід роботи у студентських організаціях або представницьких органах (вче-

на рада, рада у справах молоді, рада зі студентського самоврядування та ін.);

- студенти старших курсів освітніх програм бакалаврату; магістранти 1 і 2 курсів; докторанти 1 і 2 курсів;

- відповідальність, активність і прагнення вчитися.

Ці критерії сприяли б обранню найбільш зацікавлених і обізнаних у процесах забезпечення якості студентів, які обов'язково повинні пройти навчальний тренінг. Тренінг має проводитися в агентстві із забезпечення якості для ознайомлення обраних студентів з методами, стандартами і критеріями оцінки якості ВНЗ. Основна мета навчання мусить полягати в роз'ясненні ролей та обов'язків членів експертної групи з оцінки, особливо студентів. Доцільним також є формування пулу казахстанських студентів, які пройшли такі навчальні тренінги і які надалі будуть брати участь в оцінці освітніх програм або вищих навчальних закладів Казахстану. Крім того, розробка керівництва для студентів, що бажають брати участь у процесах забезпечення якості, сприяла б підвищенню ефективності процедур і стандартів акредитації казахстанських агентств. Важливою є роль активних студентських організацій, що діють у стінах університетів Казахстану, а також афілійованих до політичних партій (наприклад, «Жас Отан»).

Висновки. На сьогодні залучення студентів до складу експертної групи з зовнішньої оцінки ВНЗ і освітніх програм є невід'ємною частиною процесу забезпечення якості вищої освіти. Залучення студентів у процеси оцінки якості вищої освіти не тільки має велике значення в оцінюванні діяльності ВНЗ, а також сприяє поліпшенню студентського досвіду в університеті. Слід зазначити, що визначення критеріїв обрання студентів і проведення навчального тренінгу допомагає більш чіткому усвідомленню їхніх обов'язків і ролей як експертів та забезпечує успішну участь студентів у процесах оцінки якості. Розробка керівництва для студентів сприяє поліпшенню знань та кваліфікацій студентів, а також забезпечує спадкоємність студентського досвіду роботи як експертів з оцінки.

1. European student's union. Students Expert's Pool on Quality Assurance [Electronic resource]. – Access mode : http://www.esu-online.org/structures/qapool/

2. **Froestad W.** Student Involvement in Quality Assessments of Higher Education in the Nordic Countries [Electronic resource] / W. Froestad, P. Bakken (ed.). – Access mode : http://www.nokut.no/Documents/NOQA/Reports/Student%20Involvement%20in%20Quality%20Assessments%20of%20Higher%20Education%20in%20the%20Nordic%20Countries.pdf

3. Student participation in QA: strengths and challenges [Electronic resource] / [Sanja Brus, Janja Komljenovi , Daith Mac S thigh, Geert Noope and Colin T ck] . – Access mode : http://www.eua.be/Libraries/EQAF_2010/EUA_QA_Forum_publication_1.sflb.ashx

4. Student involvement in the processes of quality assurance agencies [Electronic resource] / [Hanna Alaniska, EsteveArboixCodina, Janet Bohrer, Rachel Dearlove, Suvi Eriksson, EmmiHelle, Lene Karin Wiberg]. – Access mode : http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/workshop-and-seminar/Student%20involvement.pdf

5. Student Participation in Quality Scotland (sparqs) [Electronic resource]**.** – Access mode : http://www.sparqs.ac.uk/

Наталія СІНЕЛЬНІКОВА
аспірантка Інституту вищої освіти
НАПН України, відділ теорії
та методології гуманітарної освіти

УДК 371.13«20»

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (ІІ ПОЛОВИНА XX СТ.)

© Сінельнікова Н., 2014

Ключові слова: вища педагогічна освіта, педагогічна культура, педагогічний такт, педагогічна техніка.

У статті розглянуто проблему формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів в історичному контексті та подано періоди її формування в УРСР (друга половина XX ст.).

остановка проблеми та її актуальність. На сьогодні вже не досить лише передачі знань та досвіду з покоління в покоління, освітній розвиток вимагає швидкого реагування на зміни, які відбуваються у суспільному житті. Як показує аналіз літературних джерел, істотну роль у підготовці інтелектуальних, інтелігентних, культурних учителів відігравала саме вища освіта, яка здійснювалася в університетах, інститутах, академіях та інших навчальних закладах.

Для більш глибокого розуміння і розкриття теми актуальним є питання критичного переосмислення та узагальнення надбань попередніх десятиліть щодо формування педагогічної культури. Саме вона дає змогу майбутнім учителям початкової школи оптимізувати процес навчально-виховної діяльності та піднести рівень викладання до сучасних вимог суспільства.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Питання різних аспектів формування педагогічної культури майбутнього учителя початкової школи посідає чільне місце в дослідженнях науковців. Формування педагогічної культури вчи-

теля висвітлювали: М. Букач, С. Іващенко, М. Скрипник, В. Сухомлинський; педагогічної культури майбутнього вчителя – О. Гармаш, В. Гриньова, С. Дєніжна, В. Мішедченко, І. Пальшкова, В. Паскар, О. Рудницька, Т. Сидоренко, Т. Ткаченко, С. Чорна, П. Щербань та ін.

Мета статті – розкрити особливості формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в другій половині XX століття та схарактеризувати періоди її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Короткий екскурс в історію розвитку освіти в Україні свідчить, що починаючи з кінця 50-х рр. XX ст. вища освіта стає трампліном для формування такої особистості, якою має бути майбутній учитель початкової школи – фахівець високої кваліфікації, носій цінностей та ідеалів, здатний до розвитку особистої культури та культури своїх вихованців.

Навчання майбутніх учителів початкової школи, починаючи з 1956 р., здійснювалося не лише в педагогічних училищах, але й у педагогічних інститутах. Широкий спектр навчальних дисциплін, які викладали майбутнім учителям початкової школи в педагогічних інститутах дозволяв усебічно розвинути особистість майбутнього вчителя. Мова йде про намагання влади виховати професійного, культурного, високоморального, усебічно обізнаного вчителя, який у змозі сформувати в учнів моральні та духовні цінності суспільства, передати ґрунтовні знання з різних дисциплін, здобуття яких формуватиме їх педагогічну культуру.

Педагогічна думка 60-х років концентрувала свою увагу на проблемах «зв'язку школи з життям, поєднання навчання з трудовим вихованням, перебудови виховної роботи відповідно до принципів так званого комуністичного виховання, підвищення ефективності навчально-виховного процесу...» [5, с. 30]. Розв'язанню цієї проблеми сприяв закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958). Після прийняття закону перед учителями початкової школи постали вимоги концентрувати увагу на «озброєнні учнів глибокими і міцними знаннями, прищепленні їм любові до праці (зокрема фізичної), а також на тому, щоб навчання в школі наближалося до життя» [3, с. 89], розвивати здібності, активність учнів тощо. Відповідно до таких вимог потреба у здобутті вищої освіти учителем початкової школи стала очевидною. Вона мала озброїти його ґрунтовними знаннями з педагогічних, психологічних та фахових дисциплін, сприяти формуванню культури поведінки, спілкування, дисциплінованості, активної громадської позиції, набуттю педагогічних якостей тощо. Саме в основі такого підходу лежать уявлення про компоненти, що є невід'ємними складовими формування педагогічної культури.

Уведення нового закону вимагало нових навчальних планів і програм для початкової школи, які було запроваджено у 1959 р. відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР «Про форми і строки навчання у вищих навчальних закладах і про виробничу практику студентів». З метою поліпшення професійної підготовки майбутніх учителів у навчальних планах збільшено кількість годин на викладання дисциплін педагогічного циклу, подовжено тривалість навчальної практики, яка забезпечувала роботою студентів у школі впродовж всього терміну навчання.

Завдяки практичним заняттям у майбутнього вчителя поглиблювалися та накопичувалися знання, здобуті під час навчання у ВНЗ, активізувалося вироблення педагогічних навичок, умінь, формувалися професійні якості, визначалося його ставлення до майбутньої професійної діяльності та накопичувався досвід розв'язання певних педагогічних ситуацій. Оскільки педагогічна культура майбутнього вчителя проявляється та формується під час педагогічної діяльності, то можна розглядати педагогічну практику як важливий чинник формування педагогічної культури майбутнього учителя початкової школи. У цьому контексті особливого значення набувають когнітивний та діяльнісний компоненти педагогічної культури.

Практична діяльність також безпосередньо впливає і на мотивацію студентів щодо підвищення їх професійного рівня, самовдосконалення, у процесі яких формується

їх педагогічна культура. Це характерно для мотиваційно-емоційного компонента педагогічної культури.

Різноманітні компоненти педагогічної культури, які формувалися впродовж багатьох десятиліть, та потреба освіти в продукуванні вчителя нового типу, дали змогу виокремити термін, який має назву «педагогічна культура». У вітчизняній освіті вперше зазначене поняття використав та активно застосовував В. Сухомлинський (1966). Він підкреслював, що педагогічна культура означає досить високий рівень опанування соціокультурними цінностями людства, глибоке знання предмета, вміле використання різноманітних методів у навчально-виховному процесі, володіння педагогічною етикою та творчістю.

Починаючи з 70-х років XX століття вищій освіті відводилася важлива роль у вихованні нової людини, яка б «володіла науковим світоглядом, широкою політичною освіченістю, ідейною переконаністю, високою внутрішньою культурою та розвиненими естетичними поглядами» [1, с. 198]. Проте більшість науковців визначає ці роки як період застою, що став найскладнішим для навчальних закладів. Відчувалося їх відставання від світового педагогічного досвіду, заідеологізованість навчального процесу і водночас значні зусилля педагогічних колективів ВНЗ щодо удосконалення форм, методів та засобів організації навчально-виховної роботи.

Відповідно до Закону УРСР «Про народну освіту», прийнятим Верховною Радою УРСР у 1974 р., перед ВНЗ ставилися завдання [4, с. 160]: підготувати висококваліфікованих спеціалістів; дбати про виховання у студентів високих моральних якостей, культури, соціалістичного інтернаціоналізму, радянського патріотизму; приділяти увагу фізичній підготовці студентів та ін. Окрім цього у навчально-виховному процесі педагогічних інститутів мали формуватися прагнення до творчості, удосконалення знань та навичок завдяки саморозвитку.

Особливістю періоду можна вважати зростання вимог до педагогічної моралі майбутнього вчителя та педагога, про що зазначалося у Постанові Президії АПН СРСР «Про морально-педагогічну підготовку вчителя». Вища освіта потребувала викладачів з відповідними моральними нормами, педагогічною етикою, які вміло використовували педагогічний такт у своїй діяльності в інтересах поліпшення професійної підготовки вчителя. Про це неодноразово наголошували науковці Т. Волікова, А. Петровський, І. Синиця, В. Чернокозова, І. Чернокозов та ін.

Загалом під час навчання у ВНЗ дбали не про поліпшення якості, а скоріше про кількість. Обсяг матеріалу, який мали засвоювати студенти, постійно збільшувався, як і кількість аудиторних занять. Це вимагало від майбутніх учителів самоорганізації та постійної самоосвіти, проте, на жаль, вона мала формальний характер, що, у свою чергу, спричинило інертність мислення і діяльності та негативно позначилося на формуванні педагогічної культури.

Негативним у 70–80-х рр. було використання застарілих програм ВНЗ, хоча потреба в мобільності системи підготовки фахівців не викликала сумнівів. Вирішенням цієї проблеми починають займатися із середини 80-х років, коли здійснювалася реформа загальноосвітньої і професійної школи. Відповідно до неї у ВНЗ значно поліпшилася якість наукової підготовки та психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності майбутніх учителів.

Відчутною була спрямованість навчально-тематичних планів і програм на розвиток та формування естетичної культури майбутніх учителів. Її розглядали як необхідну складову загального культурного розвитку вчителя та підвищення рівня його педагогічної культури. Вона сприяла формуванню світогляду, інтелекту, професіоналізму особистості майбутнього вчителя завдяки розвитку емоційно-почуттєвої сфери, естетичної діяльності та сприйняття.

Поступово педагогічна діяльність набувала культурологічного спрямування. Відбувалася тісна взаємодія когнітивного, діяльнісного та мотиваційно-емоційного компонентів педагогічної культури, які у сукупності впливали на регулятивний компонент. Усі вони формувалися у процесі програмних змін, які набували систематичності.

Аналіз нормативно-правових матеріалів

свідчить про важливість педагогічної культури у формуванні особистості, особливо її компонентів, що пронизують увесь навчально-виховний процес ВНЗ. Також це простежується у посібниках з педагогіки 80-х рр. XX століття. Зокрема, О. Кондратюк у посібнику «Педагогіка» зазначав, що без володіння сукупністю специфічних рис і якостей, які характеризують педагога як професіонала, розкривають його особистість та є педагогічною культурою, неможливо здійснювати успішну педагогічну діяльність.

Інший посібник з «Педагогіки» за редакцією М. Ярмаченка містить цілий розділ, у якому зазначаються професійні якості, роль та значення діяльності вчителя для суспільства. Це свідчить про розуміння важливості педагогічної культури у професійній діяльності вчителя.

Та все ж система вищої педагогічної освіти ґрунтовно не змінилася. Її головними характеристиками залишилися технократизація, ідеологізація, денаціоналізація, гносеологізація та дегуманізація. ВНЗ готували вчителів, які добре володіли знаннями, уміннями та дотримувалися вказівок централізованої влади, вільно думаюча та всебічно розвинена особистість на той період мало кого цікавила.

Відповідно до досліджень В. Лугового, В. Майбороди, О. Сухомлинської та Л. Хомич переломним моментом у розвитку вищої педагогічної освіти України став 1985 р., коли розпочалися відновлення і розвиток національної педагогічної освіти в Україні. Науковці виділяють період національного відновлення і розвитку української педагогічної освіти в рамках радянського дискурсу (1985–1991), який збігається з новим поштовхом у формуванні педагогічної культури.

Слід зазначити, що в цей період дуже поширювалася «педагогіка співробітництва», що сформувалася на базі досліджень педагогів-новаторів, які впроваджували нові системи в навчально-виховний процес. Серед новаторів були: Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін., їх головними ідеями стали: взаємодія учителя та учня, навчання без примусу, вільний вибір, колективне творче виховання, співробітництво з батьками тощо. В основу педагогіки співробітництва покладений творчий розвиток особистості учня та вчителя.

Оскільки влада дбала про прискорення соціально-економічного розвитку країни, у березні 1987 р. було затверджено реформаторські кроки щодо модернізації вищої і середньої спеціальної школи, спрямовані на формування високого рівня професіоналізму вчителів з орієнтацією на розвиток особистості, причому ідейна складова в цьому розвитку стає другорядною [2, с. 120].

Важливою особливістю періоду можна вважати спрямованість на формування гуманної та високопрофесійної особистості майбутнього вчителя, активного громадянина своєї держави, якому притаманні високі моральні цінності, широкий світогляд, ерудиція, педагогічна етика та такт, естетична культура, глибокі знання основ наук, навички самоосвіти, саморозвитку та самовиховання, уміння реалізовувати себе як творчу особистість. Наявність таких рис свідчила про можливість підвищення рівня педагогічної культури майбутнього вчителя.

Певних здобутків у формуванні педагогічної культури майбутнього вчителя досяг колектив Київського педінституту ім. М. Драгоманова, який у 1989 р. за ініціативою тодішнього ректора – М. Шкіля першим в Україні організував кафедру педагогічної творчості (завідувач кафедри – С. Сисоєва, нині – Н. Гузій) та провів успішний експеримент щодо створення системи: «педагогічна творчість: школа–педвуз–школа». Кафедра сконцентрувала свою увагу на розвитку педагогічної творчості, креативності вчителя, що безпосередньо впливає на формування педагогічної культури педагога.

У цей час спостерігається чітка тенденція до націоналізації освіти. Так, Міністерство освіти України розробило і запровадило у навчально-виховний процес нові національні плани з усіх педагогічних спеціальностей. У них збільшувалася увага до практичного компонента педагогічної освіти, національно-культурної основи, примножувалася загальноосвітня та спеціально-професійна підготовка майбутніх учителів. Такі навчальні плани утвердили тенденцію

«збагачення загальної культури та посилення професіоналізму педагогічних працівників» [2, с. 133]. Розширення самостійності педагогічних інститутів передбачало реорганізацію педагогічних навчальних закладів. Для педагогічних закладів обов'язковими були курси з етики, естетики, логіки, педагогіки, психології, історії релігії та атеїзму, основ екології, які сприяли формуванню педагогічної культури та розвитку особистісних якостей майбутнього вчителя.

Новим у становленні вищої педагогічної освіти України став прийнятий 23 травня 1991 р. основний нормативно-правовий акт у галузі освіти – Закон України «Про освіту». Трохи згодом 24 серпня 1991 р. Верховна Рада прийняла важливий для майбутньої незалежної держави «Акт проголошення незалежності України». У подальшому ці історичні документи склали правову основу для розбудови національної системи освіти.

Таким чином, під час аналізу літературних джерел виділено такі періоди формування педагогічної культури: I період – 1956–1985 рр. – формування компонентів педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи (мотиваційно-емоційний, діяльнісний, регулятивний, домінантним з яких є когнітивний (пізнавальний) компонент), виокремлення поняття «педагогічна культура» В. Сухомлинським. II період – 1985–1991 рр. – формування педагогічної культури у процесі національного відродження української педагогічної освіти. Відбувалося активне дослідження компонентів педагогічної культури та їх формування. З'являлися наукові праці, присвячені вивченню досліджуваної проблеми. Серед них – перша дисертаційна робота з формування педагогічної культури, автором якої є О. Гармаш. Посилювалися вплив та гласність ідей педагогів-новаторів, створювалися нові закони, постанови, які впливали на розвиток та формування творчої, гуманної особистості не просто на папері, а й у своїй діяльності.

Висновки. Наприкінці XX століття освіта набуває пріоритетного характеру, усвідомлюється її важливість у підготовці вчителів та їх постійному вдосконаленні. На наш погляд, аналіз становлення і формування педагогічної культури майбутніх учителів в Україні другої половини XX століття свідчить про те, що проблема потребує уваги та досконалого вивчення. Адже вивчення шляхів формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в історичному аспекті сприятиме розумінню проблемних питань і недоліків у процесі її формування, що дасть можливість уникнути помилок минулого у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Елютин В**. Высшая школа на современном этапе / В. Елютин // Партия и социалистическая культура. XXIV съезд КПСС и проблемы духовной культуры социализма. – М : Наука, 1972. – С. 197–228.

2. **Луговий В.** Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / В. Луговий ; за заг. ред. акад. О. Мороза. – К. : МАУП, 1994. – 196 с.

3. На допомогу вчителеві початкових класів / упоряд. : І. Тертичний, В. Помагайба, К. Карлаш. – К. : Радянська школа, 1961. – 560 с.

4. **Ніточко І.** Освіта: Документи. Факти. Спогади: Березівський район / І. Ніточко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 616 с.

5. **Черкасов В**. Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (1962–1991 рр.) : монографія / В. Черкасов. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2008. – 376 с.

CITED LITERATURE

1. **Yelyutin V**. Graduate School at the present stage / V. Yelyutin // Party and socialist culture. XXIV Congress of the CPSU and of the spiritual culture of socialism. – M. : Nauka, 1972. – P. 197–228. – (Russian).

2. **Luhovyy V**. Pedagogical education in Ukraine: structure, functioning, development trends / V. Luhovyy ; under the general ed. by acad. O. Moroz. – K. : IAPM, 1994. – 196 p. – (Ukrainian).

3. To help primary school teachers / Authors : I. Tertichniy, V. Pomagayba, K. Karlash. – K. : Radyanska Shkola, 1961. – 560 p. – (Ukrainian).

4. **Nitochko I.** Education: Documents. Facts. Memoirs: Berezivskiy region / I. Nitochko. – Odessa : Astroprint, 2009. – 616 p. – (Ukrainian).

5. **Cherkasov V**. The formation and development of musical-pedagogical education in Ukraine (1962–1991) : monograph / V. Cherkasov. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2008. – 376 p. – (Ukrainian).

Ольга ІВАНОВА
кандидат економічних наук, доцент,
проректор з науково-дослідної роботи
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

XII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ, «ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА»

© Іванова О., 2014

Успішна і конструктивна трансформація сучасного суспільства неможлива без модернізації освіти. У сучасну епоху, що започаткувала формування інформаційної цивілізації, проблеми освіти, особливо її теперішнього і майбутнього стану, стають досить актуальними, оскільки нинішня система освіти визначає контури глобальної ситуації XXI століття. Освіта постає як стратегічно важлива сфера соціального життя, адже саме вона формує інтелектуальний потенціал, закладає основи самостійності й здатності до виживання в умовах міжнародної конкуренції, саме освіта сприяє розвитку всіх видів соціально значимої діяльності, вона зобов'язана взяти на себе провідну роль у забезпеченні, своїми специфічними засобами, умов для виходу світового соціуму з системної кризи, у якій він опинився.

Проблеми освіти завжди займали й продовжують займати одне з провідних місць у діяльності держави, усіх її структур. Саме освіта є основним засобом відтворення й розвитку культури, духовного, інтелектуального та професійного потенціалу соціу-

му, постійного продукування ментальності всіх рівнів. Нові умови розвитку сучасного світу змушують дивитися на освіту як на щось таке, що здатне допомогти у вирішенні глобальних світових проблем. Проблема аналізу сучасного стану освіти відноситься до однієї з найбільш актуальних і важко розв'язуваних з усього масиву дослідницьких проблем гуманітарних наук. У зв'язку з цим дослідження ціннісно-цільових пріоритетів сучасної освіти набуває особливої важливості.

Цей дуже актуальний напрям було розглянуто як тему традиційного наукового форуму, який проводиться на базі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». У Народній українській академії 18 і 19 лютого 2014 року проходила XII Міжнародна науково-практична конференція, у якій взяли участь понад 100 фахівців, які розробляють різні аспекти модернізації освіти в сучасному світі. На конференції були обговорені такі проблеми: освіта в структурі цивілізаційних трансформацій; суспільство і освіта: розширення можливостей взаємодії (теоретико-методологічні та праксеологічні аспекти); закономірності, тенденції і суперечності в системі сучасної освіти; успішність випускників як головний критерій якості роботи навчального закладу; конкурентоспроможна особистість: особливості підготовки в сучасних умовах; місце і роль виховання в освітньому процесі; нові освітні практики. Саме на сьогодні дуже важливі погляди на окремі складові системи освіти та на те, як вона розвивається в цілому [2].

Серед учасників конференції були відомі вчені, ректори ВНЗ та директори шкіл, викладачі вищої школи, вчителі, аспіранти, магістри. Досить широко була представлена й географія учасників: Російська Федерація (Москва і Санкт-Петербург, Бєлгород, Нижній Новгород, Саратов), Казахстан, Білорусь, Латвія, Швеція. Від України були присутні представники практично всіх вузівських центрів країни.

Виступи на конференції були покликані розкрити важливість інноваційного підходу до освіти у XXI столітті з урахуванням подолання низки таких сучасних проблем, як освітня нерівність вищої освіти в країні та соціокультурні бар'єри модернізації української вищої школи, зробивши акцент на пріоритети розвитку сучасної освіти. На конференції вчені могли висловити свою думку щодо проблем розвитку сучасної освіти, що, безумовно, важливо, оскільки Народна українська академія являє собою інтегрований експериментальний науково-освітній комплекс.

Приваблювала не тільки тема конференції, але й не зовсім звичайний її формат. На початку присутні заслухали протягом години доповідь метра, яким у цьому році виступав доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри макроекономічного аналізу, заступник наукового керівника Національного дослідного університету «Вища школа економіки» (м. Москва) Л. Л. Любимов, який задав основний тон і настрій конференції, а його блискучий виступ не залишив байдужим нікого.

Після його доповіді «Освіта XXI століття: від дошкільного дитинства до пенсії» присутні ще протягом години активно обговорювали поставлені доповідачем проблеми, такі як акценти нового шкільного стандарту в Росії, завдання вчителя і його можливості, масовізація та безперервність освіти як головні виклики епохи, цілі й можливості реформування сучасної освіти і ряд інших.

Розвиваючи думки, сформульовані Л. Л. Любимовим, слухачам представили свої доповіді експерти. Кожна з доповідей, викладених відомими вченими з украй гострих, дискусійних питань, будила думку, дозволяла коригувати свої позиції, надихала на активізацію і теоретичної, і практичної роботи.

Одним з перших експертів виступав В. С. Бакіров, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, ректор Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, голова Ради ректорів Харківського вузівського центру та голова оргкомітету конференції. У його до-

повіді «Соціокультурні бар'єри модернізації української вищої школи» був наданий глибокий аналіз причин, що гальмують процес модернізації вищої школи, ускладнюють функціонування вищих навчальних закладів у нових історичних умовах. Один із головних висновків, зроблених у доповіді В. С. Бакірова, полягає в тому, що модернізація української вищої школи повинна носити не «наздоганяючий характер», а «проектний», який враховує і світові тенденції суспільного розвитку, і специфіку української національної системи освіти. Особливо важливо враховувати саме соціокультурні бар'єри на шляху модернізації і, перш за все, традиційні форми свідомості, поведінкові стереотипи і людські взаємини, які практично не сумісні з функціонуванням модернізованої вищої школи.

З великим інтересом сприйняли учасники конференції статистичні дані і постановку проблем у доповідях професора С. М. Оксамитної («Освітня нерівність та експансія вищої освіти в Україні»), професора Л. Г. Сокурянської («Взаємодія в системі «школа-ВНЗ» як пріоритетний напрямок модернізації освіти»), ректора Дніпропетровського університету бізнесу і права ім. А. Нобеля професора Б. І. Холода, який обґрунтував висновок про те, що найважливішим пріоритетом вищої школи сьогодні є її інноваційна діяльність. З несподіваною і глибоко опрацьованою темою «Плагіат професіоналів» виступив професор Ліннеус університету (Швеція) Свен-Олоф Ірьє Коллін. Він розкрив особливості плагіату серед викладачів Швеції, показав можливі форми боротьби з ним та його запобігання.

Найважливіші положення у роботі з кадровим корпусом в умовах української вищої школи сформулювала у своїй доповіді модератор засідання, співголова оргкомітету конференції, ректор Народної української академії професор В.І. Астахова. Її висновок про те, що проблема підготовки кадрів нової генерації є вихідним, основним пріоритетом розвитку сучасної освіти, знайшов повне розуміння й підтримку слухачів.

У цілому формат конференції – невелика кількість учасників, відомих фахівців у справі дослідження проблем освіти, – дозволив не тільки заслухати цікаві доповіді, а й поставити питання, обмінятися думками, сформулювати конкретні висновки та визначити проблемні зони. Учасники конференції одностайно погодилися з тим, що вихідними пріоритетами для розвитку сучасної освіти стали: по-перше, безперервна освіта, по-друге, підготовка кадрів нової генерації, які розуміють і приймають нові вимоги навчання й виховання, і, по-третє, інтенсивне впровадження ринкових відносин в освітній процес, комерціалізація освіти й пов'язане з нею найгостріше протиріччя між двома ціннісними системами – «класичним академізмом» та «академічним капіталізмом».

Хотілося б відзначити традиційно високий рівень проведення конференції та цікаві виступи доповідачів, діалогову форму роботи, обмін думками й можливість вступити в дискусію на будь-якому з етапів обговорення. Це була професійна, потрібна й важлива розмова про освіту, яка допомогла гостріше відчути болючі точки сучасної освіти, що вкотре є підтвердженням того, що академія створювалася не просто як навчальний, а як навчально-науковий комплекс безперервної освіти.

Ознайомлення з матеріалами конференції, представленими у двох книгах загальним обсягом 32 друк. арк., дозволить не тільки чітко уявити рівень і спрямованість дослідження сучасних освітніх процесів, а й дізнатися про певний практичний досвід, накопичений у системі освіти в роки її інтенсивного реформування.

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА
Виктор АНДРУЩЕНКО
ПЕДАГОГИКА МИРА: АКТУАЛЬНОСТЬ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ **5**

Анализируется актуальность ценности мира и миролюбия, формирования этих качеств средствами образования и воспитания; автор утверждает, что базовыми установками относительно содержательной организации этого процесса является идея И. Канта о "вечном мире" и А. Швейцера "благоговение перед жизнью"; подчеркнуто, что в философско-образовательной литературе сформулированы основные принципы и направления воспитания миролюбия, однако препятствием их воплощения в конкретную воспитательную практику являются, в первую очередь, традиции авторитарной, субъект-объектной педагогики, которая в основе своей устанавливает статусное расслоение между разными субъектами учебно-воспитательного процесса, который не способствует воспитанию толерантного отношения к другому; современная европейськая практика воспитания миролюбия и толерантности основывается исключительно на субъект-субъектной, гуманистической парадигме воспитания, которая ставит в центр любого педагогического процесса развитие коммуникативно-экзистенциального потенциала ребенка как человека и личности – наивысшей общественной ценности.

Ключевые слова: человек, ценности, миролюбие, образование, культура, воспитание.

АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА
Владимир ЛУГОВОЙ, Елена СЛЮСАРЕНКО, Жанна ТАЛАНОВА
СТРАТИФИКАЦИЯ И УСТОЙЧИВОСТЬ «ОРБИТ»
ТОП-ЗАВЕДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В МИРЕ..... **13**

Проанализированы характеристики топ-заведений высшего образования, которые в течение одиннадцатилетнего периода (2003–2013) по рейтингу «Шанхайский» занимали 1–30 ранговые места. Выявлено стратификацию и устойчивость замкнутых групп из одного (Гарвардский университет), последующих 5, 5 и 15 заведений, которые совокупно представляют пять стран: США, Соединенное Королевство, Швейцарию, Японию и Канаду. Завершает перечень 30 топ-заведений неустойчивая группа из четырёх университетов, которые лишь в последние три года закрепились в этом перечне, конкурируя с тремя университетами, ныне занимающих 32, 34 и 35 позиции рейтинга и в разные годы входящих в число 30-ти наилучших. Показано, что наиболее сильными дифференцирующими индикаторами рейтинга являются те, которые касаются нобелевских и филдсовских лауреатов среди выпускников и преподавателей (в обоих случаях диапазон вариации в перечне от 100 до 0 баллов). Далее по силе дифференциации – индикатор производительности персонала (вариация 100–23 баллов), за ним – индикаторы касательно высокоцитируемых исследователей (100–37) и статей в журналах «Природа» и «Наука» (100–39). Наименее дифференцирующим оказался индикатор цитирования публикаций – от 100 до 44 баллов. С ранговой позицией заведения сильно коррелирует каждый из пяти рейтинговых индикаторов, кроме показателя публикаций. Установлено значительное разнообразие 30 топ-заведений. Их средний возраст составляет 219 лет с вариацией от 94 (Университет Калифорнии, Лос-Анжелес) до 917 лет (Университет Оксфорда). Среднее количество студентов – 26,8 тис. (с диапазоном от 2,2 тыс. в Калифорнийском институте технологии до 75,6 тыс. в Университете Торонто), в том числе 46% на магистерском и докторском образовательных уровнях (от 20% в Университете Торонто до 100% в Университете Калифорнии, Сан-Франциско) и 19% международных студентов (от 4,5% в Университете Калифорнии, Сан-Франциско, до 41% в Университетском колледже Лондона). Существует слабая отрицательная корреляция между ранговым местом заведения и количеством студентов, а также положительна корреляция в случае части международных студентов и близкая к достоверной (вероятности 0,95) корреляция с частью студентов

магистерских и докторских программ, свидетельствуя о преимуществе качественных над чисто количественными показателями. Первая и третья группы состоят исключительно из классических университетов, вторая и четвертая содержат другие типы заведений – институты, колледжи, а также профильные заведения.

Ключевые слова: стратификация, устойчивость, ранговые места, заведения высшего образования, рейтинг «Шанхайский», индикаторы.

ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ

Анатолий ВАСИЛЬЕВ, Сергей ШКАРЛЕТ

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ IT-ПОДГОТОВКИ И ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ СПЕЦИАЛИСТОВ: ОПЫТ УКРАИНСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ **21**

В статье представлены результаты инновационных решений по подготовке и повышению квалификации специалистов IT-сферы в ВУЗах Украины. Рассматривается компетентностный подход, который основан на теоретико-технологических результатах в организации и управлении электронным, в том числе дистанционным, обучением и проектной деятельностью. Представлены результаты комплексной работы, которая выдвинута на соискание Государственной премии Украины в области образования 2014 года в номинации «Высшее образование».

Ключевые слова: IT-специалисты, E-learning, дистанционное обучение, проектная деятельность, управление качеством.

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Вильям КОВАЛЕНКО

ДИДАКТОЛОГИСТИКА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ: КРИТЕРИИ И СТАНДАРТЫ ТЕКСТОВИЗИРОВАННОГО РАЗУМА..... **28**

В статье рассмотрена предметная область дидактологистики и её трех видов, которые обусловлены наличием в научных текстах трёх внешне одинаковых типов знаков, денотаты которых представляют три различных типа критериев и стандартов анализа и оценки текстовизированных мыслей и профессиональных размышлений ученых в контексте синергетической парадигмы.

Ключевые слова: дидактологистика, виды дидактологистики, текстовизированные мысли, размышления, критерии, стандарты, профессиональный разум, синергетическая парадигма, концептуализация.

Владимир МОРОЗОВ

ФИЛОСОФИЯ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС..... **36**

Внедрение инноваций в педагогический процесс реализуется преимущественно через его совершенствование, радикальную трансформацию или видоизменение, которые состоят из элементов не только модернизации традиционной системы, но и ее трансформации. В учебном процессе как составляющей процесса педагогического инноватизация имеет определенные особенности. В первую очередь формируется философия инноваций, которая впоследствии конкретизируется и в основных элементах учебного процесса: целевом, смысловом, процессуальном, технологическом и оценочном, и в его целостной конструкции. Главные критерии эффективности педагогического процесса выражаются показателями воспитанности учеников и студентов и определяют основные формы и направления деятельности по усовершенствованию педагогической работы в школе и вузе.

Ключевые слова: человек, образование, педагогический процесс, учебный процесс, инновация.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Константин КОРСАК, Юрий КОРСАК

НООГЛОССАРИЙ КАК СРЕДСТВО ПОЗИТИВИЗАЦИИ БУДУЩЕГО И НОВЫХ ЦЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ **42**

Отсутствие позитивности в современной эволюции человечества имеет в политической основе конфликты и разногласия, а в экономической – отсутствие футуротерминологии и устаревшая идейно-теоретическая база мышления. Решения ООН и трех мировых экологических форумов 1992, 2002 и 2012 годов не указали надежного пути к устойчивому развитию, так как содержат только ретротермины и не предлагают понятий «из будущего». Наш Нооглоссарий содержит только новые термины с положительной футурологической креативностью, превышающей эффективность понятия «экология» в создании новой основы мировоззрения и жизнедеятельности человечества ради собственного спасения. Нооглоссарий может стать идейной основой высшего образования XXI века.

Ключевые слова: кризис человечества, коллапс, устойчивое развитие, ретротерминология, футуротерминология, ноотехнологии, нооразвитие, ноомышление, нооглоссарий.

Дмитрий КАСЬЯНОВ

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПОСТИЖЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ НАНОТЕХНОЛОГИЙ.....**49**

Природа нанотехнологий рассматривается в контексте современного философского дискурса; автор утверждает, что нанотехнологии изменяют мир с помощью управления атомно-молекулярным уровнем материи, они должны быть открыты к взаимодействию со всеми нетехническими сторонами бытия человека; в контексте «философии нанотехнологий» человек рассматривается как субъект планетарных действий, которые осуществляются с помощью все более мощной индустрии; исследование нанотехнологий требует определения природы наноресурсов человечества, а также особенностей их формирования (в том числе и средствами образования).

Ключевые слова: человек, образование, наука, технологии, нанонаука, нанотехнологии, философия нанотехнологий.

Максим КАРПАШ, Евстахий КРЫЖАНИВСКИЙ, Олег КАРПАШ

ВЫСШЕЕ ИНЖЕНЕРНОНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА.....**55**

На современном этапе развития перед инженерной подготовкой студентов стоит задача не только получать разносторонние знания, но и перевоплощать их в понимание сущности инженерной деятельности, их значимости и роли в каждой с возможных сфер экономики. Реализация такой задачи требует актуализации содержания и форм подготовки студентов инженерных специальностей. В статье рассматриваются вопросы необходимости актуализации содержания и форм подготовки специалистов инженерных специальностей. Проанализированы вызовы и требования к инженерам на этапе устойчивого развития общества. Очерчены первые шаги к усовершенствованию методологии подготовки студентов к инженерной деятельности.

Ключевые слова: инженерная деятельность, модель инновационного развития, устойчивое развитие, инженерное мышление.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Сергей ПОДЛЕСНЫЙ, Александр ПЕРИГ

ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ ИНЖЕНЕРНЫХ КАДРОВ.....**61**

Предложенный материал дополняет и раскрывает современное состояние и основные подходы к созданию и использованию комплексной инновационной модели подготовки инженерных кадров, ориентированных на развитие наукоемкого реального сектора экономики, основанной на знаниях. Модель основывается на субъект-субъектной парадигме, которая предусматривает партнерские отношения между преподавателем и студентом. Существенный акцент сделан на проектном подходе – обучении в процессе работы над реальными проектами (выполнение научно-исследовательских работ по заказам промышленности).

Ключевые слова: высшее образование, наука, промышленность, инновации, модель, инженерные кадры, компетентностный подход, реальный сектор экономики, мультидисциплинарность, экономика знаний, исследования, наукоемкие технологии, парадигма, трансфер.

Ярослава КУЛЬБАШНАЯ
ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОТРАСЛИ СТОМАТОЛОГИИ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ АСПЕКТ **67**

В статье рассматриваются современные взгляды на проблему формирования международной профессиональной компетентности, обосновывается необходимость исследования и внедрения данного понятия в стоматологическом образовании. Конкретизировано понятие «международная профессиональная компетентность» будущих стоматологов как основы повышения их конкурентоспособности на интернациональном рынке оказания стоматологической помощи.

Ключевые слова: академическая мобильность, будущие стоматологи, компетентностный подход, конкурентоспособность, международная профессиональная компетентность.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Александр ФЕДОРОВ
СИНТЕЗ ТЕОЛОГИИ И МЕДАОБРАЗОВАНИЯ: РОСИЙСКОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕЛ..... **74**

В статье анализируются процессы медиаобразования в России, связанные с теологией, православной церковью. Прослеживаются характерные тенденции, связанные с использованием педагогами теологической ориентации так называемой защитной теории медиаобразования.

Ключевые слова: медиаобразование, теология, медиатекст, фильм, ученики, медиакомпетентность.

Анна ОНКОВИЧ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ **80**

В статье рассматриваются термины информационная грамотность", "медиаграмотность" и "медиаинформационная грамотность", "медиакомпетентность специалиста", представленные в исследованиях зарубежных ученых. Обращается внимание на необходимость понимания «зонтичного» понятия «медиаинформационная грамотность» как одного из базовых в современной гуманитаристике обшества знаний.

Речь идет о целесообразности внедрения в систему высшего образования новых курсов, которые бы формировали профессиональную компетентность специалиста средствами медиаобразовательных технологий. Как пример рассматривается коллективная монография "Медиакомпетентность специалиста", подготовленная по материалам дипломных работ студентов – слушателей спецкурса по профессионально-ориентированному медиаобразованию.

Ключевые слова: информационная грамотность; медиаграмотность; медиаинформационная грамотность; высшее образование Украины; медиаобразование; профессионально-ориентированное медиаобразование; зонтичный термин; медиакомпетентность; медиакомпетентность специалиста.

Мирослав БАК
ОСНОВНЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ **88**

Современное образование может быть успешным лишь при условии активного использования средств коммуникации, информационных технологий и их сетевых до-

полнений. Информатизация образования является решающим фактором достижения основных целей его реформирования, поскольку модернизирует содержание, средства, методы и формы организации учебного процесса, обеспечивает высокий научный и методический уровень преподавания, индивидуальный подход к образованию, стимулирует тех, кто учится, повышает эффективность, доступность и качество предоставления образовательных услуг.

Ключевые слова: человек, образование, реформирование образования, информатизация образования, образовательное информационное пространство, информационно-коммуникационные технологии.

Валентина ШУЛЬГА, Ирина СИКОРСКАЯ
ОСОБЕННОСТИ ИЕРАРХИИ ЦЕННОСТЕЙ ПОЛЬСКИХ И УКРАИНСКИХ СТУДЕНТОВ **94**

Представлены результаты эмпирического исследования ценностных ориентаций студенческой молодежи Польши и Украины. Проведено сравнение наиболее важных терминальных ценностей студентов двух стран. Выявлены феномены «внутреннего конфликта» и «внутреннего вакуума» личности. Обосновывается влияние процессов глобализации на характер выявленных закономерностей.

Ключевые слова: кросс-культурные исследования, ценности, ценностные ориентации, студенческая молодежь, глобализационные процессы.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ
Шолпан КАЛАНОВА, Мейргуль АЛПИСБАЕВА
УЧАСТИЕ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕДУРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ : ОПЫТ ЕВРОПЫ И КАЗАХСТАНА **102**

В статье рассмотрены вопросы участия студентов в процессах внешнего обеспечения качества образовательного процесса. Проанализирован опыт привлечения студентов к экспертной оценке агентств по обеспечению качества образования Германии, Великобритании, Норвегии, Финляндии и Швеции.

На основе проведенного исследования авторами систематизированы критерии отбора студентов при формировании экспертных групп по проведению процедуры аккредитации организаций образования и образовательных программ.

Предложенные рекомендации могут быть использованы специалистами в области обеспечения качества в образовании.

Ключевые слова: качество высшего образования, экспертные группы студентов, аккредитация, Болонский процесс.

СТРАНИЦА МОЛОДОГО УЧЕНОГО
Наталия СИНЕЛЬНИКОВА
ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ (II ПОЛОВИНА XX СТ.) **108**

В статье рассматривается проблема формирования педагогической культуры будущих учителей начальной школы в учебно-воспитательном процессе высших учебных заведений в историческом контексте, даны этапы ее формирования в УССР (вторая половина XX ст.).

Ключевые слова: высшее педагогическое образование, педагогическая культура, педагогический такт, педагогическая техника

ИНФОРМАЦИЯ, РЕЦЕНЗИИ, СООБЩЕНИЯ
Ольга ИВАНОВА
XII МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «Приоритеты развития современного образования: теория, методология, практика» **113**

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

EDITOR IN CHIEF'S PAGE
Viktor ANDRUSHCHENKO
PEDAGOGI FOR PEASE: THEORY AND PRACTICE ACTUALITY **5**

Values of peace and peace loving actualities, training of these features by means of education and training are being analyzed; the author confirms that basic postulates concerning content organization of this process are the ideas of I.Kant about «eternal peace» and A.Shveitser « reverence for life»; it is stressed that in educational literature on philosophy the basic principles and directions for peace loving training have been formulated but on the way of their implementation into practice of training there are traditions of authoritarian subject-to-subject pedagogy which in its origin maintains status differentiation among various subjects of educational process and it does not assist in training of tolerant relationship toward the other; modern European practice in training of peace loving and tolerance is based on subject-to-subject humanistic paradigm of training which has in the centre of any pedagogical process a development of communicative existential potential of a child as a human and personality – the highest civil value.

Key words: human, values, peace loving, education, culture, training.

CURRENT THEME
Volodymyr LUGOVYY, Olena SLYUSARENKO, **Zhanna TALANOVA**
HIGHER EDUCATION TOP-INSTITUTIONS «ORBITS» STRATIFICATION AND STABILITY IN THE WORLD **13**

The characteristics of higher education top-institutions, which according to the Shanghai ranking were in the top 30 for eleven-year period (2003-2013), are analyzed. The closed groups (groups of one – Harvard University, next five, five, and fifteen institutions) stratification and stability are revealed; they in common represent five countries: USA, United Kingdom, Switzerland, Japan and Canada. The unstable group of four universities completes the top 30 list; they consolidated in the mentioned list only in the last three years, competing with three universities which currently occupy ranking positions 32, 34 and 35 and in different years were among the 30 top. It is shown that the strongest ranking indicators are those concerning the Nobel Laureates and Fields Medalists among the alumni and staff (in both cases variation range in the list is from 100 to 0 points). According to differentiation strength the next one is an indicator of academic performance (variation range is from 100 to 23 points); followed by indicators concerning highly cited researchers (from 100 to 37 points) and papers published in Nature and Science (from 100 to 39 points). The least differentiated was publications citing indicator – from 100 to 44 points. Each of the five ranking indicators, except publications indicator, correlates strongly with an institution's ranking position. The considerable variety of thirty top-institutions is ascertained. Their average age is 219 years, ranging from 94 (University of California, Los Angeles) to 917 (University of Oxford) years. The average number of students is 26,8 thousand (with a range from 2,2 thousand in the California Institute of Technology to 75,6 thousand in the University of Toronto) including 46 percent for master's and doctoral levels of education (from 20 percent in the University of Toronto to 100 percent in the University of California, San Francisco) and 19 percent of international students (from 4,5 percent in the University of California, San Francisco to 41 percent in the University College, London). There exists a slight negative correlation between institution's ranking position and number of students, and a positive correlation in the case with percentage of international students and close to reliable (probability 0,95) correlation with percentage of master's and doctoral students, demonstrating the preference

of quality indicators on purely quantitative. The first and third groups of institutions consist exclusively of traditional universities, the second and fourth include other types of institutions – institutes, colleges and also specialized institutions.

Key words: stratification, stability, ranking positions, higher education institutions, Shanghai ranking, indicators.

ADVANCED EXPERIENCE

Anatoliy VASYLYEV, Sergiy SHKARLET
INNOVATIVE ASPECTS OF IT-TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT: EXPERIENCE OF UKRAINIAN UNIVERSITIES **21**

This article presents results of innovative solutions to training and professional development of IT industry in Ukrainian universities. Considered subject is competentive approach based on theoretical and technological achievements of the organization and management of e-learning, including distance education and project activities. Results of the comprehensive work were nominated for the State Prize of Ukraine in the field of education in 2014 in the category "Higher Education"

Key words: IT specialists, e-learning, distance education, project activities and quality management.

PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE XXI-st CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Vy'l'yam KOVALENKO
DIDACTIC LOGISTICS: CRITERIA AND STANDARDS OF MIND REFLECTED IN SCIENTIFIC TEXTS **28**

The article considers the subject-matter area of didactic logistics and its three types that are predetermined by the occurrence of three types of signs in scientific texts – the seemingly similar signs whose denotations present three types of criteria and standards for the analysis and evaluation of scientific text stated ideas and professional reflections of scholars in the context of synergetic paradigm.

Key words: didactic logistics, types of didactic logistics, scientific text stated ideas, reflections, criteria, standards, professional mind, synergetic paradigm, conceptualization.

Vladymyr MOROZOV
PHILOSOPHY OF INNOVATION INTRODUCTION IN PEDAGOGICAL PROCESS **36**

Innovation introduction in pedagogical process is mostly realized through its improvement, radical transformation or change consisting of not only elements for traditional system modernization but its transformation as well. In teaching process as a part of pedagogical one innovatization has some peculiarities. First of all a philosophy of innovation is formed which is then concretized in basic teaching process elements – objective, content, procession, technological and evaluative and in its integral construction. The main criteria for pedagogical process effectiveness are determined by the indices of students' behavior and define basic forms and directions for pedagogical activity improvement in schools and higher educational establishments.

Key words: human being, education, pedagogical process, teaching process, innovation.

MODERN SCIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION

Kostiantyn KORSAK, Yury KORSAK
NOOGLOSSARY AS MEANS OF THE POSITIVE FUTURE AND THE NEW PURPOSES OF HIGHER EDUCATION **42**

Absence of positivity in modern evolution of mankind has in a political basis conflicts and disagreements, and in economic – absence of futuroterminology and out-of-date ideologically-theoretical base for thinking. Decisions of the United Nations Organisation and three world ecological forums in 1992, 2002 and 2012 have not specified a reliable way to a sustainable development as they contain only retro terms and do not offer concepts «from the future». Our Nooglossary contains only new terms with positive futurological creativity, exceeding efficiency of concept "ecology" in creation of a new basis for outlook and ability of mankind to live for the sake of own rescue. The Nooglossary can become an ideological basis for higher education in the XXI-st century.

Key words: mankind crisis, a collapse, a sustainable development, retroterminology, futuroterminology, nootechnology, noodevelopment, noothinking, Nooglossary.

Dmitry KASYANOV
PHILOSOPHICAL BASIS OF COMPREHENSION MODERN NANOTECHNOLOGIES.....**49**

The nature nanotechnologies is considered in a context of a modern philosophical discourse; the author asserts, that nanotechnologies change the world by means of management of atom-molecular level of a matter, they should be opened to interaction with all nontechnical parties of life of the person; in a context «philosophies nanotechnologies» the person is considered as the subject of planetary actions which are carried out by means of more and more powerful industry; research nanotechnologies demands nature definition for nanoresources mankind, and also features of their formation (including educational means).

Key words: the person, education, a science, technologies, nanoscience, nanotechnologies, philosophy of nanotechnologies.

Maksym KARPASH, Yevstakhiy KRYZHANIVSKY, Oleg KARPASH
HIGHER ENGINEERING EDUCATION WITHIN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE SOCIETY.....**55**

Nowadays, before the engineering training of students is conducted, there is a task not only to get new may-sided knowledge, but also to transform it into understanding of engineering nature, its value and role in each of possible spheres of economy. Realization of this task demands actualization of content and form for engineering specialist training. In this article, necessity to update contents and forms of training for engineers are considered. Challenges and requirements that arise nowadays towards engineers at the stage of sustainable development of the society are analyzed. The first steps to improve the methodology for engineering students training are described.

Key words: enineering, innovativ edevelopment model, sustainable development, engineering thinking.

TIME FOR REFORMATIONS: METHODOLOGY AND METHODICS OF EDUCATION PROCESS
Serhiy PODLESNY, Oleksandr PERIG
AN INNOVATIVE MODEL FOR ENGINEERING PERSONNEL TRAINING.....**61**

The proposed material supplements and expands state-of-the-art and the key approaches to creation and use of unifying innovative model for engineering training, targeting achievement of the development-oriented areas of real sector of the knowledge-based economy. The proposed model is based on the subject-to-subject paradigm that assumes partnership between a lecturer and a student. The essential emphasis has been done on the project approach, when education is connected with practical work over real projects, e.g. the performance of the research work according to the industry orders.

Key words: higher education, science, industry, innovations, model, engineering personnel, competence approach, real sector of economy, multidisciplinary, knowledge-based economy, research, high technologies, paradigm, transfer.

Yaroslava KULBASHNA
PROFESSIONAL COMPETENCE FORMING OF FUTURE DENTISTS:
THE INTERNATIONAL ASPECTS **67**

In the article it is considered the modern views and approaches to the international professional competence forming, substantiation of the necessity for research and implementation of this concept in dental education. The concept of international professional competence of future dentists is developed as a basis for improving their competitiveness at international market.

Key words: international professional competence, future dentists, competentive approach, medical education, competitiveness, academic mobility.

HUMANISATION OF EDUCATION
Alexander FEDOROV
THE SYNTHESIS OF THEOLOGY AND MEDIA EDUCATION:
RUSSIAN SITUATION **74**

The paper analyzes the process of media education in Russia related to theology, the Orthodox Church. The author traced the characteristic tendencies of teachers' theological orientation, the protective theory of media education.

Key words: media education, theology, media text, film, students, media competence.

Hanna ONKOVYCH
PROFESSION ORIENTED MEDIA EDUCATION IN HIGHER SCHOOL **80**

Terms «information literacy», «media literacy», «media information literacy», «specialist's media competence» used in foreign scientists' researches are being analyzed in this article. The attention is paid to necessity of understanding an «umbrella» concept for «media information literacy» as one of the basic terms for modern humanities and social sciences in knowledge society. As an example it is given a collective monograph «Media Competence of a Specialist» containing students' scientific studies that are listeners of elective course on profession oriented media education.

Key words: information literacy, media literacy, media and information literacy, higher education of Ukraine, media education, profession oriented media education, "umbrella " term , media competence, specialist's media competence .

Miroslav BAK
BASIC CONTRADICTIONS IN EDUCATION INFORMATION AREA
IN MODERN UKRAINE AND THE WAYS OF THEIR OVERCOMING **88**

Contemporary education can be successful only under the condition of active use of communication, information technologies and their network supplements. Informatization of education is a major factor in achieving new objectives in education reforms as it modernizes content of education its means and forms for teaching process, maintains high level of teaching, individual approach, stimulates those who studies to independent work, increases effectiveness, access and quality of educational service.

Key words: human being, education, education reform, informatization of education, education information area, information communication technologies.

Valentyna SHUL'HA, Yryna SYKORSKAYA
PARTICULARITIES OF HIERARCHY OF VALUES OF POLISH AND UKRAINIAN STUDENTS **94**

The results of empirical studies of Polish and Ukrainian students' value orientations are represented in the paper. The analysis was carried out using the data collected from the interviews with the students of the chosen institutions. Comparison of the most preferable students' terminal values were conducted. The phenomena of "internal conflict" and "internal vacuum" of the respondents were identified. The impact of globalization processes on the found regularities.

Key words: cross-cultural research, values, value orientations, cultural differences, student youth.

FOREIGN EXPERIENCE
Sholpan KALANOVA , Meyrhul' ALPISBAYEVA
PARTICIPATING OF STUDENTS IS IN PROCEDURES OF PROVIDING OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION : EXPERIENCE OF EUROPE AND KAZAKHSTAN **102**

The article covers the issues of student participation in the processes of external quality assurance in education. It analyzes the experience of selecting students to peer-review processes of quality assurance agencies in Germany, United Kingdom, Norway, Finland and Sweden.

Based on the study of European practice, the authors have systematized the criteria of student selection for forming the review panels of institutional and program accreditation at higher education institutions.

Suggested recommendations may be used by quality assurance experts in education.

Key words: quality of higher education, expert groups of students, accreditation

YOUNG SCIENTISTS' PAGE
Natalia SINELNIKOVA
FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS (THE SECOND HALF OF THE XX-TH CENTURY)..... **108**

The article considers the problem of formation of pedagogical culture of the future primary school teachers in the educational process of higher education institutions in the historical context and served stages of its formation in the USSR (the second half of the the XXth century).

Key words: higher teacher education, pedagogical culture, pedagogical tact, pedagogical technique.

INFORMATION, REVIEWS, ANNOUNCEMENTS
Ol'ha IVANOVA
XII INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE IS "PRIORITIES OF DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION : THEORY, METHODOLOGY, PRACTICE"..... **113**

CONTENTS

EDITOR IN CHIEF'S PAGE
Viktor ANDRUSHCHENKO
PEDAGOGI FOR PEASE: THEORY AND PRACTICE ACTUALITY **5**

CURRENT THEME
Volodymyr LUGOVYY, Olena SLYUSARENKO, Zhanna TALANOVA
HIGHER EDUCATION TOP-INSTITUTIONS «ORBITS» STRATIFICATION AND STABILITY IN THE WORLD **13**

ADVANCED EXPERIENCE
Anatoliy VASYLYEV, Sergiy SHKARLET
INNOVATIVE ASPECTS OF IT-TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT: EXPERIENCE OF UKRAINIAN UNIVERSITIES **21**

PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE XXI-st CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES
Vy'lyam Kovalenko
DIDACTIC LOGISTICS: CRITERIA AND STANDARDS OF MIND REFLECTED IN SCIENTIFIC TEXTS **28**
Vladymyr MOROZOV
PHILOSOPHY OF INNOVATION INTRODUCTION IN PEDAGOGICAL PROCESS..... **36**

MODERN SCIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION
Kostiantyn KORSAK, Yury KORSAK
NOOGLOSSARY AS MEANS OF THE POSITIVE FUTURE AND THE NEW PURPOSES OF HIGHER EDUCATION **42**
Dmitry KASYANOV
PHILOSOPHICAL BASIS OF COMPREHENSION MODERN NANOTECHNOLOGIES..... **49**
Maksym KARPASH, Yevstakhiy KRYZHANIVSKY, Oleg KARPASH
HIGHER ENGINEERING EDUCATION WITHIN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE SOCIETY **55**

TIME FOR REFORMATIONS: METHODOLOGY AND METHODICS OF EDUCATION PROCESS
Serhiy PODLESNY, Oleksandr PERIG
AN INNOVATIVE MODEL FOR ENGINEERING PERSONNEL TRAINING **61**
Yaroslava KULBASHNA
PROFESSIONAL COMPETENCE FORMING OF FUTURE DENTISTS: THE INTERNATIONAL ASPECTS **67**

HUMANISATION OF EDUCATION FOREIGN EXPERIENCE
Alexander FEDOROV
THE SYNTHESIS OF THEOLOGY AND MEDIA EDUCATION: RUSSIAN SITUATION..... **74**
Hanna ONKOVYCH
PROFESSION ORIENTED MEDIA EDUCATION IN HIGHER SCHOOL **80**
Miroslav BAK
BASIC CONTRADICTIONS IN EDUCATION INFORMATION AREA IN MODERN UKRAINE AND THE WAYS OF THEIR OVERCOMING **88**
Valentyna SHUL'HA, Yryna **SYKORSKAYA**
PARTICULARITIES OF HIERARCHY OF VALUES OF POLISH AND UKRAINIAN STUDENTS **94**
Sholpan KALANOVA , Meyrhul' ALPISBAYEVA
PARTICIPATING OF STUDENTS IS IN PROCEDURES OF PROVIDING OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION : EXPERIENCE OF EUROPE AND KAZAKHSTAN **102**

YOUNG SCIENTISTS' PAGE
Natalia SINELNIKOVA
FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS (THE SECOND HALF OF THE XX-TH CENTURY)..... **108**

INFORMATION, REVIEWS, ANNOUNCEMENTS
Ol'ha IVANOVA
XII INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE IS "PRIORITIES OF DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION : THEORY, METHODOLOGY, PRACTICE"..... **113**

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версій 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: **wou@ukr.net**

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули - написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20-22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13-14 машинописних сторінок через два інтервали включно з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторською довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300-400 знаків) українською, російською та (700-800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12-15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначати порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.
2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.
3. Прізвище, ім'я, по батькові.
4. Науковий ступінь, вчене звання.
5. Місце роботи.
6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

**Теоретичний
та науково-методичний
часопис**

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН

Адреса видавництва:
03680, Київ, вул. Олександра Довженка, 3
Тел.: (044) 456-37-32
Рекламний відділ: тел. (044) 456-37-02
E-mail: pedpressa@ukr.net

**Головний редактор редакції
науково-методичних журналів**
Ніна БЕРІЗКО

Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ
(відповідальна за випуск)
(літературний редактор, коректор)
Світлана РАДІОНОВА
(комп'ютерна верстка)

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копійованими чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 19.06.2014 р.
Формат 70 х 100 $^{1/16}$. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 335 пр.
Зам.

Видрукувано
ТОВ фірма «АНТОЛОГІЯ»
м. Київ, вул. Маршала Гречка, 13